

ЕЛЕМЕНТИ број 1. (јули-август 2021)

ПОЕЗИЈА

ЛИДИЈА ДИМКОВСКА

КУФЕРИ

Во ковчежето под креветот на мајка ми
што го донела од село в град,
со години чмаеја чинии во облик на риби,
секоја посебно завиткана во новинска хартија,
свадбен подарок, општествен сувенир.
Им избледеа жабрите, им посиве морето,
кога го отворивме ковчежето
се беа веќе испоизеле меѓу себе.

Во куферчето под креветот на вујко ми
што го откопчував по стопати на ден,
сите војни беа временски измешани
во белешките од предавањата по историја.
Надве беа свиткани, во две колони
јуреа од рововите
кон она што подоцна стана држава,
политичко куферче на заборабот.

Во куферот под креветот во студентскиот дом
ја чував машината за пишување „Љубинка“,
а на неа моите состанарки Монголки
ги чукаа на кирилица своите љубовни писма
што пред да ги пратат преку три мориња
ги чуваа девет ноќи во вотка
во шишињата со овчи цревца,
папочните врвки со татковината.

Куферите во Аушвиц со стакло одвоени
од дофатот на посетителите

запленети уште на влезот
под аркадата на „Трудот ослободува“,
тежат од празнината во која се склопчил
товарот на животот, лекоста на смртта.
Холокаустот е пасош на светот што исчезна
во двојното дно на постоењето.

Животот провејува меѓу луѓето,
а зад него остануваат нивните куфери.
Во нив знаењето фаќа прашина,
сеќавањето – мувла, заборабот – реа.
Секој куфер е отворена приказна,
секоја приказна е затворен куфер.
И не треба да заминеш за да останеш,
ниту да останеш за да не си веќе заминат.

ЕПИТАФ

Можеби Јаков не се искачува,
туку се симнува од кај Бога?

Можеби на мртвите им недостигаме ние живите
повеќе одошто тие нам?

Можеби ѕвездата ми е веќе падната,
а јас тоа не сум го ни забележала?

Можеби животот не е ни пред мене
ни зад мене туку – е, едноставно – е?

И како што Пол Валери си напиша поема
за гробиштата каде што подоцна го погребаша,

можеби и јас му го пишувам епитафот
на светот во кој се родив

а кој умира пред мои очи

онака како што живеел во мене.

ЉУБОВТА ШТО СЕ РАСПАЃА

треба да се испрска со студена вода
како дланка изгорена со жешко масло

и тишината ќе го замолчи крикот
што кружи како крв во затната вена.

На сродните души им требаат сродни тела,
на сродните тела – сродни души.

Па кога разговорот без говор е молк,
ни осамата не е осана во вишно небо,

врз кое некој не ни чука, а му се отвора,
а друг тропа ли тропа врз закатанчена врата.

Љубовта што се распаѓа е раскол во себе,
не засега друг надвор од тебе,

па треба да се одвои од сопствената оска
небаре е до крај изгризана коска,

и да му се фрли на тукушто роденото куче
што за љубовта и нељубовта допрва ќе учи.

ИДНИНАТА ШТО СЕ РАСПАЃА

треба небаре стол да се сврти со ногалките угоре
како во тукушто изметен и измиен џез-клуб во Чикаго

со натпис For Sale на вратата, низ која наместо на спиење
келнерката без ноќната плата го фати првиот воз

кон домот за геријатрија кај што е крајот на иднината,

иако цела ноќ сите веруваа во неа. Но не и таа,

додека на источноевропски јазик нагаѓаше
со што ли го тепале како дете саксофонистот

со црна кожа под белата кошула?
Со каиш ли, како неа татко ѝ – за да ја види опашестата ѕвезда,

со стапче ли, како неа учителот – за да ја допре,
со дланка ли, како неа мажот – за да ја згасне?

Саксофонот пукна како трубата на ромскиот свирач
на свадбата во селцето на нејзините предци,

кај што првиот полов акт беше строго географски одреден,
и дури кога замина стана политички чин.

Таа ги испушти чашите, сопственикот ги изгуби нервите,
сегашноста на лабави нозе заврши без минато.

Иднината што се распаѓа треба небаре наплатна рампа
да се крене откако си го платил ливчето за паркирање,

но чуварот никаде го нема и рампата не се крева,
а ти сфаќаш дека животот не е паркинг за возила

од кој возачот тргнал пеш со ливчето за наплата в рака
размачкано од пот и солзи, неважечко засекогаш.

TRADUTTORE, TRADITORE

Не, Бог тогаш сигурно или не постоел
или бил клинички мртов,
си вела во Аушвиц,
а таа пред бараката кај што завршиле дваесет илјади Роми,
ми вели: „Тука ги докрајчиле Циганите“.
Дождот четиридимензионално лие.

Наметките од најлон им се сојузнички на капките.
Чекорам крај неа бегајќи од неа.
Влегувам во секоја барака, ги читам сите натписи,
сурам во сите фотографии.
„Сето тоа го има во книгите, што има сè да гледаме?“
вели таа, нејзините години постари од Аушвиц
снemoжуваат пред скалите,
но не и пред зборовите.
Ја оставам во уличките пливнати в кал,
ја заборавам среде одразите на злото.
Ме чека под дождот на аголот од гасната комора
обраќајќи ѝ се на една млада водичка
да не знае каде бил погубен вујко ѝ во 42-та.
Можеби е сепак човек, си велам,
растргната од болките на оние што не ги знаев,
не можам да сфатам дали сепак ја боли таа што ја знам.

Вечерта во хотелската соба пиеме чај од липа,
јас молчејќи од инает, тага и лутина,
таа – испуштајќи змиулчиња од устата:
не ги поднесува жените со нивните човекови права,
не ги поднесува таксистите со странски акцент,
не ги поднесува уметниците кои ја исмеваат владата,
не ги поднесува хомосексуалците, лезбијките,
па на светот, вели, има само мажи, жени и семејства,
не ја поднесува Европа, само власта на нејзината земја е добра
и ниту еден човек од нејзиниот народ не издал свој ближен.
Впрочем, вели, си има казни за оние што не мислат така.
Ја слушам, а рацете ми се потат и телото ги лачи
последните капки дожд од денот во Аушвиц,
главата ми стежнува ко камен,
ако, нека биде и потешка,
за да не можам нагло да ја кренам
и со поматена свест
да ѝ ја затворам устата со перницата,
да ги погубам змиулчињата што ѝ паѓаат од неа,
зарем злото не раѓа зло,

а секое зло не е за нешто добро?
Боже, ти кој не си, ти кој си,
ама во Аушвиц очигледно не си бил,
тоа би требало и сам да го знаеш.
Или си и ти traduttore, traditore,
буквално, до коска?

ЧИИ СТЕ?

Чиите сте вие, деца? нè прашуваше дедо ми
кога ќе ни се вкрстеа патиштата кај селската чешма.

Како чиите? Па твои! се смеевме со вода врз образите,
а дедо ми неуверливо нè гледаше вртејќи со главата.

Само дома не ни го поставуваше тоа прашање,
само дома нè препознаваше.

Отаде прагот бевме нечиите деца, но чиите, чиите?
Припекот му удира в глава, велеше баба ми,

веќе е стар, додаваше вујко ми, како да ве памти?
Но дедо ми надвор не нè препознаваше уште од мали,

од ноќта кога Богородица го довела до дома низ мракот
сосе изгубената овца во планината. Жива икона,

повторуваше со години дури баба ми го караше
да не кажува пред други, времињата се пагански.

Чиј си ти, дедо? го прашавме еден ден
кога ни се вкрстија патиштата кај плевната.

Како чиј? Па ваш! се насмевна неуверливо гледајќи во кравите.
И ние неуверливо гледавме во истиот правец.

Отаде прагот беше нечиј дедо, но чиј, чиј?

Една верба го избриша светот за миг пред неговите очи,

пред да го покоси староста го беше удрила
раката на селската тајна агентка во кожен мантил

кој потоа долго ширеше смрдеа на гробиштата
кај што го однесоа и дедо ми, жива икона.

Од поетската збирка ГРАНИЧНА СОСТОЈБА (Или-Или, 2021, Скопје)

АНДРЕЈ АЛ-АСАДИ

ПОСЛЕДНИОТ

Ништо повеќе од крик
Одвиен од грлото
Во мигот на најдлабокот занес
Највеличествениот презир

Кога тажната воинственост
Ги придвижува одродените
Прсти на векот

Божем наспроти нешто неповторливо
Нешто неминовно и вечно

Телата се грчат
Како пред будна жештина
Чекајќи го своето слевање со екот

А во неговите очи
Како во два студени тишјаци
Клучот до сите насмевки на смртта

Нашата радост, наша прокоба

Срцето со своја азбука.

АБОЛИЦИЈА

Според Сцената „Кошмар“
од балетот „Аболиција“ на Љубомир Бранѓолица

Ги затвараш очите
И точка стануваш
- Околу тебе светот
Наеднаш се врти ..

...Свеста се издолжува
Во безбоен камшик
Кој ги обединува
Сите сонишата...

Слаткото одложување на неопходноста
И неосвоилите вообличувања

Горчливоста на спротивностите
Низ која само се обзнанува
Излишноста на сопствениот траг

И пред да знаеш
Веќе те повлекла
Полека
Вовлекла
Со себе
Удолу
Безука
Палаво
Безумно
Подмолно
Безболно...

...Од другата страна
Каде што светот е точка, сега
А ти – цел еден свет

Па, татни во тебе
Тропа, гребе, завива
Да излезе
Да прогледа

Со одвратен смев
Ти ја распорува утробата
И од неа повторно
Само ти гол слегуваш...

Но бргу, бргу отвори ги очите:
Пред тебе ете, топка мрак
И еден камшик
Што бие во далечината...

ЃОКО ЗДРАВЕСКИ

В НЕБО ТРЕТО

замижан загледај се
во небото меѓу веѓите.
ведро ли е? омеѓено ли
е од ведите? лие ли
вода обилна ко од ведро,
ко од небо штедро?
светлост ли е или свет
лост за поткревање угоре?
суни ли мост, лак божји
виножитен? сирка ли просирка
или магли спростреле волнена
простирка? пирка ли?
запирка ли ветер в етер

или и од најгуст мрак
е бетер? зрак има ли?
трикрак четворен,
здив безмислен.
прво див, а потем питом
питон од корен црвен
в небо трето.

КРУГ ТЕМЕН. КРУГ СВЕТОЛ.

во стакленото квадратче
во сидот ноќе се појавува
месечината. вповува полна
некогаш, едра. гола допола
некогаш, бедра, диња насмевната,
ведра, зината. вода полна истината.
студена. невидлива некогаш. млада.
нејзината снага стидлива некогаш,
некогаш штедра. наострена некогаш
крв да пушти спремна, повеќе темна
отколку светла. менлива и минлива
секогаш. од ништото нишка се раѓа,
преѓа, нишалка, лулка од круг темен
кон светол круг. па друг потоа
круг се зајадува и зајдува,
светлото во темно паѓа.

прекрасен труп со самиот себе

во себе смеј се во сонот.

осветли го со ламба
чудовиштето под креветот
и тоа ќе исчезне. ќе престане
да шушка и да се кикоти.

тишината не е простор без звук,

тишината е простор без мисли.

кожата има звук на разбранувана шума.
ветрот ја пени и ежави водата.

на брегот носи мирис на
кокос и надојдена икра.

прстите шумолат во просторот
помеѓу две радиостаници.

допир всушност не постои.
помеѓу нас секогаш стои
празен простор. или допир
всушност постои, но тоа значи
нешто сосема друго.

копнеж сум,
значи не сум тука.

КАТАРИНА САРИЌ

НА СЕСТРИТЕ БРОНТЕ
(последната романтичарка од Negro Monte)

Би сакала уште еднаш да се искачам на дубровничкото брдо.

Да нагазам нешто тврдо,
да ме дочека тревичка мека.

И токму во тој момент наидува згоден странец од далеку,
па в колиба на врвот од ридот да ме внесе
кај што сèуште диви стада пасат,
Да се муртам и негодувам
додека ме сака
и целува
па ме разболува

и ме остава на дождот под кој трчам
и паѓам
како преку гранки навалени

Во висок стил
страдам

И на крај умирам
од бели дробови воспалени.

ТРАНСВЕРЗАЛА

Во својот тажен обид да го симнам Лоренс
ќе се заплеткам во клучка,
па барем од свила
да би била

твојата несмасност нежна
како од мечка
ја стопи оваа кралица снежна
и иако тоа никогаш не ти го рече
ти испече
палачинки со ореви

Од трансот
На себеси си дојде
Возот кога пројде.
Превод од српски јазик: Марина Икономова Шокева
МАРАМ АЛ-МАСРИ

НА УЧИЛИШТЕН СИД...

На училиштен сид
зборот слобода со бела креда го запишале
малите детски рачиња.

На сидот на Историјата

нивите имиња со крв ги запиша
слободата.

СЕКОЈДНЕВНА ГЛЕТКА...

Секојдневна глетка:
Редица пред пекарата,
звук од експлозии.

Сите трчаат,
дури и дрвјата ги тегнат своите корења, обидувајќи се да избегаат.

Но не и гладот.
На гладот веќе не му е гајле,
останува да чека
да купи
леб.

Препев од англиски јазик: Јулијана Величковска

ИВАН ХЕРЦЕГ

КОГА ЌЕ ДОЈДЕ ВАВИЛОН

Татко ми сади шума
татко ми чешла лозје.
Тој никогаш не спие
оти сака да знае
кога ќе дојде Вавилон.

Додека се откажува од земјата,
прегрнува облак и преостанат звук.
Тој знаеше, тој беше
мојата кула, мојата вера.

Татко ми ги поедноставува свездите,

татко ми ја смислува далечината.
Тој засекогаш сонува
оти не може да знае
како ќе дојде Отецот.

ВИСТИНА

Ако имаш што да кажеш, кажи го тивко,
да те чујат само мравките
и луѓето под земја.
Тие знаат да чуваат тајна
и вистината им е важна,
поважна од животот.

(Од поетската збирка „Ноќни луѓе“ во издание на ПНВ Публикации, Скопје, 2021)

ПРОЗА

ВЛАДИМИР ИЛИЕВСКИ

ПРЕСМЕТКА СО НИВ

Во судницата беше топло и загушливо. Чувствував како челото ми се влажни, а капки пот полека ми се слеваат по слепоочниците. Судницата беше преполна. На дрвените клупи не можеше да се најде повеќе место за седење. И покрај тоа, на главната врата од двете страни стоеја по неколкумина кои нервозно разгледуваа низ просторијата и се надеваа дека ќе се ослободи некое место за седење. Некои разговараа меѓу себе, но разговараа тивко, како да ја сфаќаа со своето шепотење важноста на институцијата во која се наоѓаат. Јас молчев и се трудев со никого да не проговорам. Пред да седнам, на влегување, кога вратата на судницата беше ширум отворена, а дрвените клупи не беа до крај наполнети, се поздравив со неколкумина познаници онака,

незаинтересирано, со благо климнување на главата. Некако не ми се зборуваше, па одбрав за седење едно место во последниот ред, од вратата десно кое беше зад еден кружен столб, а закосениот тавански свод ми беше на педа од главата. Седев веднаш до сидот; од левата страна до мене никој не седеше затоа што ако некој и седнеше широкиот столб целосно ќе му го заткриеше погледот. Не сакав да бидам виден во судницата, иако знаев дека веќе сум виден и сум бележан. Едноставно не сакав на некои зловни урокливи очи да им отворам теми за размислување и за зловни мисловни комбинаторики. Знаев дека можеби требаше да се воздржам и да не дојдам воопшто во судницата, но сепак нешто силно ме влечеше наваму, некој внатрешен глас ми велеше да излезам од канцеларијата на Заводот, да минам по плочникот на загребските улици и да влезам во оваа преполна просторија каде требаше да му се суди на веќе потврден народен и партиски предавник. Така велеа аграмските, големи, новинарски пера кои знаеја вешто и добро да пливаат во различни води и сега седеа на најубавите места во судницата, и врз прекрстените колена ги беа отвориле бележниците чекајќи да биде доведен во судницата идеолошкиот крвник, па секој негов поган збор да биде прибележан и објавен во следните броеви на весниците. Тие и предвреме го беа осудиле во своите бездушни, празни текстови, па сега како да ја чекаа потврдата на сопствената новинарска моќ за предвидување, иако јас знаев и молчев, а и многумина други знаеја и молчеа дека сите нивни текстови се нарачани, напишани, проверени, па објавени. Некои од присутните новинарски величини по осумнаесеттата ја славеа новата држава и југословенството, па кога еуфоријата стивна, срамежливо почнаа да му се додворуваат на Радиќ. По неговото убиство во Собранието вешто прекутеа за срамниот процес на Пуниша Рачиќ, ја оправдаа шестојануарската диктатура, за да по десетти април четириесет и првата почнат до небеса да го величаат Поглавникот и Дидо. Нивната вродена снаодливост најубаво се виде во четириесет и четвртата кога го предвидоа победникот во војната, па дел од нив замолкнаа, препишувајќи го тоа подоцна на невидениот притисок од страна на усташката власт, а дел од нив заминаа во партизани, но никогаш таму пушка во рака не земаа, туку дремеа по разни комитети и штабови и пишуваа прогласи и соопштенија.

Додека чекав судењето да започне, гледав пред себе во моите раце во кои го држев најновиот број на „Вјесник“. Не го прелистував, ни читав весникот; го држев цврсто со потните дланки и во него криев една подебела книга. Ја понесов со себе кога излегов од дома. А зошто тоа го направив,

навистина не знам? Можеби потсвесно знаев дека во неа ќе ги откријам одговорите на некои прашања кои сè уште не ги бев ни слушнал, но знаев дека кога тогаш ќе ми бидат поставени. Книгата е моја. Ја објавив 1932 година, по многу перипетии поврзани со нејзиното печатење, а ја пишував долги години пред тоа. Ѐ дадов наслов „Од нашата книжевна крчма“. И еве веќе дваесет години се сомневам во тоа дали ова е најсоодветниот наслов за неа. Не дека не ми се допаѓа насловот, туку едноставно мислам сиве овие години дека некако е преблаг, премногу мек за сè она што го кажав во неа. Со неа се пресметав со многумина, се разбира културно, како што доликува на цивилизиран загребчанец, но и многумина по нејзиното излегување се обидоа да се пресметаат со мене, онака културно. И навистина не знам, на кој начин понекогаш оваа книга која сега ја кријам во весникот ми е моќен јатаган со кого јуришам во беспощедна борба во која не се плашам од ударите и повредите, а понекогаш ја чувствувам како заштита, како широк метален штит кој, кога ќе ја почувствувам својата слабост и ќе ја согледам туѓата надмоќ, едноставно го кревам над главата и цврсто го држам, подмижан, стискам заби и чекам дури опасноста не помине. Така беше за време на војната, така беше пред војната, така е и сега. И во одбрана и во напад се повикувам на неа, сè зависи од ситуацијата.

Одеднаш судницата стивна. Присутните подзамолчеа. На вратата се појавија двајца милиционери, а меѓу нив беше тој. Чекореше со темпото со кое чекорат милиционерите. Висок, слаб, малку подгрбавен, со испиено лице на кое се оцртуваа две длабоки бразди на образите. Со бујна средена коса, зачешлана наназад, воопшто не наликуваше на човек кој потекнува од југот. Носеше сиво палто кое очигледно не му беше по мера затоа што ракавите му беа куси, па манжетните на белата кошула скоро целосно се гледаа. Панталоните, исто така сиви, му ги затскриваа старите, но чисти, црни чевли. Дојдоа до местата во првиот ред кои беа определени за обвинетите. Еден од милиционерите смилено му го покажа местото. Седна на клупата, исправајќи го телото, а веднаш до него, од двете страни, седнаа милиционерите. Тие молчеа, а тој беше смирен, изгледаше спокоен. Гледаше право кон празните места на судијата и обвинителот. Одвреме навреме со дланката ќе ја помазнесе бујната коса од челото кон темето и ќе го поткренеше погледот кон трите врани фотографии на централниот ѕид, над местото како што требаше да седи судијата. Фотографијата на Тито беше најголема и беше в средина; лево беше сликата на Маркс, а десно на Енгелс. Фотографијата на Сталин веќе одамна ја немаше.

Во судницата наскоро се поврати вревата. Присутните разговараа повторно тивко, а јас затскриен во последниот ред десно од столбот скришно погледнував кон обвинетиот и му се восхитував на воздржаноста и смиреноста. Тој седеше скоро мирно; ги чувствувавше туѓите погледи од сите страни и се трудеше да изгледа што е можно поприродно. Но како му беше во душата, само тој си знаеше. Знаев дека му е премногу тешко затоа што забележав како неколкупати ги ширеше градите до крај и полека се издишуваше; како да си ја создаваше сопствената оддишка, како да сакаше самиот себе да си помогне, да си олесни.

Одеднаш повторно судницата замолче. Во судницата влегоа судијата и обвинителот и, како по наредба, сите присутни станаа. Стана и тој и застапа мирно прекрстувајќи ги рацете пред себе. Судијата, низок, дебелкаст човек на околу педесетина години, облечен во воена униформа и изгланцани војнички чизми, со рамномерен, војнички чекор се приближи до својата столица и прво на масата ги стави судските материјали кои ги носеше во една картонска папка, а потоа седна. Седнаа и сите присутни во салата. Седна и тој, го измазни палтото и повторно полека ги наполни градите и се издиша.

Откако судијата заврши со своите формалности, збор зеде обвинителот и започна да го чита обвинителниот акт. Читаше долго, читаше околу час и дваесетина минути со монотон, здодевен тон, иако на моменти високиот обвинител со видлив вишок на килограми се обидувавше на текстот на обвинението да му додаде драмски елементи, особено во деловите каде се опишуваа противдржавните дејства на обвинетиот. А тој остана смирен и не го тргна погледот од обвинителот стегнат во тесна воена униформа. Само понекогаш ќе ја закосеше главата и ќе погледнеше на лево, кон ѕидот без прозорци на кои со големи црвени букви беше испишана паролата „Долу народните непријатели!“. Тогаш браздите на образите му стануваа подлабоки, а густите веѓи му се доближуваа. И во тие моменти во мислите ми се јави Вјекослав, мојот стар пријател уште од мојот престој во Печуј. Беше подобар мечувалец од мене и искрено признавам поголем идеалист. Јас подобро пишував од него и повторно искрено, повеќе нештата ги гледав со разумот. Кај Вјеко, срцето беше господарот. Војната, фала богу, ја преживеавме и го дочекавме настанувањето на новата држава. Заедно бевме и во Бјеловар, 1919 година. Гледавме кон исток, кон случувањата кои доаѓаа од големата земја, имавме големи очекувања и верувавме дека светот, еве сега, ќе биде подобар и посреќен. Потоа јас борбата ја продолжив со полемики, книжевни критики, книжевни пресметки и кафански муабетења, а Вјеко борбата знаеше

да ја води со револвер. Окапа по разните затвори, скоро осум години. Колку можев помагав, но признавам понекогаш не можев ништо да сторам и покрај бројните познанства што ги имав. И така сè до 1936 година кога Вјеко излезе, по не знам кој пат, од затвор, а во Шпанија започна граѓанската војна. И не му требаше многу на Вјеко за повторно понесен од она што му говори срцето да тргне воден од своите длабоко вкоренети идеали кон непознатата топла земја за која единствено што знаеше е дека има преубави жени и дека ако сега не помогне во борбата, фашизмот еднаш засекогаш ќе го освои светот и секоја слободна и демократска мисла и идеја засекогаш ќе биде загубена. Кон Шпанија тргна илегално затоа што легално не можеше да ја напушти земјата; имаше предебело полициско досие. Преку Павле Грегориќ некако извади фалц документи, ама, за секој случај, границата кон Австрија ја помина илегално. Потоа беше полесно до Париз, а оттаму во организирани групи од пет до седум лица преку скриени, планински патчиња стигна во Шпанија. Во Шпанија остана до почетокот на 1939 година кога Интернационалните бригади беа распуштени и доброволците кои беа дојдени во Шпанија мораа да се вратат во своите земји. Таму ги помина сите големи битки, неколкупати рануван, од одбраната на Мадрид, битката на Харама, фронтот во Арагон, преку битката на Ебро, за да заврши на крај во воениот логор Аржелес сур мер во Франција каде остана сè до пред капитулацијата на Франција, во јуни 1940 година. Успеа некако да избега пред нацистите да дојдат до логорот и преку Италија да се врати дома, во Загреб. Во Загреб, сите тие години, немаше кој да го чека; куќичката во Дубрава му зјаеше долго празна, немаше фамилија, не беше женет, но нè имаше нас, неколкумината пријатели од доверба. Секогаш со гордост ми ја покажуваше фотографијата на која во центарот стоеше насмеаната Долорес Ибарури со цврсто стисната и дигната десна тупаница, а околу неа насобрани бројни доброволци дојдени од сите страни на светот, меѓу кои и тој. Ми ги опишуваше случувањата пред и по настанувањето на фотографијата; посебно ја ценеше Ибарури и секогаш наоѓаше оправдание за нејзините постапки и решенија донесени во текот на војната, секогаш кога јас ќе изнесев некое мое спротивно видување или размислување за споменатите настани. Имаше Вјеко и една згужвана фотографија со Дурути, но таа ми ја покажа само еднаш и повеќе не ја видов. Во тие долги беседи на Вјеко имаше еден посебен дел; сакаше да зборува за луѓето кои ги сретнал и запознал во Шпанија и во воениот логор во Франција. Сакаше да ми ги пренесе тие животни приказни веројатно несвесно поврзувајќи го тоа со моето пишување. Вјеко како да ми предаваше историски, воен и доверлив материјал кој сакаше

да го зачува од заборавот. Беше свесен дека многу од сето тоа ако не биде кажано и запишано полека ќе биде заборавено. Времињата кои доаѓаа, добро знаеше, не се добри. Неизвесноста и опасноста ја чувствуваше, па затоа постојано одеднаш без никаков повод, среде муабет, ќе се потсетеше на некого и потоа долго кажуваше за него, за тој свој шпански познаник, другар, соборец, сè со единствена цел, да остане ситна, вербална трага од тие приказни во умовите на присутните. И така, од сите тие кажувања и приказни на Вјеко, посебно внимание ми привлече приказната за Диме Македонецот. Никогаш Вјеко не ми го кажа презимето на човекот кого го беше запознал во логорот во Франција, иако повеќепати се навраќаше на приказната за Диме Македонецот; во зависност од ситуацијата и темата на разговорите постојано ја дополнуваше со нови информации, покажувајќи на тој начин посебна почит кон човекот со кого се запознале како воени пленници во Франција и, патем, станале добри пријатели. Како што кажуваше Вјеко, Диме бил десетина години помлад од него, но со големо животно и револуционерно искуство, и зборувал совршено шпански. Дури совршено ги владеел и шпанските дијалекти. Околу него во логорот постојано имало луѓе, едноставно, Диме немал проблем со комуникацијата затоа што покрај шпанскиот говорел и руски, бугарски, француски, германски, италијански и, нормално, македонски јазик. Во контактите, преку честите разговори, Вјеко ја дознал животната приказна на Диме Македонецот. На почеток се чудел како е можно некој толку совршено да го владее туѓиот шпански јазик и никако не можел да поверува дека Диме не е Шпанец, туку Македонец. Во нивните разговори, Диме честопати ги изнесувал своите погледи и размислувања за поразот на Републиканците во Граѓанската војна во Шпанија. Неговите политички и општествени ставови секогаш биле поткрепени со јасни, рационални непобитни факти што посебно го фасцинирало Вјеко, кој во животот секогаш повеќе се раководел со срцето отколку со разумот. Кога во една прилика го запрашал кој факултет го има завршено и каде студирал, Диме гласно се изнасмеал и му кажал дека студирал и полагал испити на многу места низ светот со својата револуционерна активност, а потоа со сериозен глас му прошепотил дека во Шпанија паднал на испитот. Вјеко дознал дека Диме бил роден на југот од Македонија, во сиромашно семејство кое притиснато од немаштијата било приморано прво да се пресели во Србија, па оттаму да емигрира во Бугарија. Еден период работел како амал, без постојана работа, па видел дека така работата не води кон ништо и по сугестија на свои блиски пријатели заминал за далечната Аргентина, на печалба. Во Аргентина брзо се

поврзал со своите сонародници од Македонската прогресивна организација и работејќи физичка работа во големи бродски и градежни компании брзо се активирал во работничкото и синдикалното движење. Вјекото бил фасциниран од револуционерната амбиција на Диме кој и покрај работата и бројните активности наоѓал време за да чита марксистичка литература и стекнатите теоретски знаења да ги преточува во конкретна акција. Набргу станал член на Комунистичката партија на Аргентина и на Антиимперијалистичката лига на Аргентина. Брзо и уверливо ја наметнувал својата вредност. Набргу бил избран за член на Секретаријатот на Комунистичката партија на Аргентина, највисокото партиско тело. По забраната за делување, аргентинските комунисти морале да прејдат во илегала, но акциите продолжиле. Диме ја продолжил својата борба и учествувал во неколку герилски урбани акции. Но набргу бил уапсен и осуден на строг затвор. Диме во Аргентина престојувал шест години од кои една третина поминал во затвор. Кога Франко тргнал од Мароко да ја руши Шпанската Република, Диме бил меѓу дваесет и седумте аргентински доброволци кои со белгискиот брод „Персиер“ го поминале Атлантскиот Океан. Вјекото длабоко во себе ја носеше сопствената импресија поттикната од зборовите на Диме за фасцинацијата на Аргентинците кога се приклучиле во одбраната на Мадрид и за првпат добиле оружје. Се присети дека Аргентинците тргнале од Валенсија кон Мадрид со воз. Поради оштетување на пругата возот бил запрен веднаш штом го поминал Аранхуес. Групата Аргентинци потоа патот го продолжила пеш. Преморени, некаде на полноќ, гладни и валкани пристигнале пред една стара голема дрвена порта. Кога портата се отворила, влегле во една касарна која била преполна со луѓе кои говореле на различни јазици. Тогаш сфатиле дека се во Мадрид во базата на интернационалните бригади. Прво мислеле дека ќе бидат распределени во артилеријата бидејќи насекаде околу себе гледале артилериско оружје, но наскоро биле повикани во складовите со оружје од каде што им биле поделени нови, неупотребувани и добро подмачкани пушки. Радоста на Аргентинците била голема; поверувале дека уште наредниот ден ќе бидат разместени на фронтот, но им било кажано дека муницијата ќе добијат дури по неколку дена. Малку биле разочарани, но знаеле дека првата битка не е далеку. Така била формирана Латиноамериканската бригада во која имало доброволци од Аргентина, Бразил, Куба, Чиле и стотина Шпанци. Додека ја чекале муницијата Мадрид постојано бил напаѓан од страна на германските и италијанските бомбардери. Иако центарот на градот бил многу разурнат, низ градските улици, меѓу две бомбардирања, имало многу насмеан народ кој

покажувал решителност да се бори за својот град и да им даде жесток отпор на агресорите. Бригадата, неколку дена откако добила муниција и се зајакнала со неколку тешки митралези, тргнала кон фронтот. Додека се движеле полека низ разурнатиот град, започнало жестоко бомбардирање. Доброволците биле принудени да го прекинат пробивањето и да залегнат и да се засолнат по кратерите направени од паднатите бомби. Паднале и првите жртви, а уште не биле стигнати на фронтот. Првиот командант на бригадата, Аргентинецот Сабатини, загинал на самиот излез од центарот на градот. Командата веднаш ја презел неговиот заменик и бригадата продолжила кон периферијата на Мадрид. Градот се подготвувал за одбрана; граѓаните ја ваделе калдрмата и со циглите од разурнатите згради и куќи подигнувале барикади; ги чекале подготвени и без страв фалангите на Франко. Бригадата полека го напуштила градот и се приближила до реката Мансанарес каде што требало да се заземе борбена позиција. Цело дено ноќе бригадата ја менувала својата борбена позиција и се позиционирала на разни околни ридови, така што исцрпеноста на борците била голема. На осумстотини метри од нив во правец кон Мадрид се водела голема битка; постојано биле надлетувани од непријателските авиони, но не добивале наредба директно да се вклучат во битката. Одеднаш борците забележале силен оган од зад грб. Новата позиција им била прилично непогодна бидејќи се наоѓале на отворено брдо на кое биле посадени млади маслинови дрва. Тенките стебла им биле единствената заштита од непријателскиот оган. Не требало да помине долго време за да сфатат дека се опколени и дека имаат големи загуби. Одеднаш забележале дека од левата борбена линија им се приближува до заби наоружана мароканска непријателска бригада. Мароканците биле познати како незгодни и непредвидливи противници. Тропале на тапани и гласно викале со крици кои на противниците требало да им влее страв во коски. Соборците на Диме сфатиле дека се опколени и дека мораат нешто да сторат за да се извлечат од обрачот. Постојано ги надлетувале авиони, не ги бомбардирале само поради близината на Мароканците, но како да сакале да им покажат дека позицијата им е безнедежна и дека тука им е крајот; уште во првата битка. Паднала наредба да се прикачат бајонетите на пушките и да се извадат ножевите. Тргнале во јуриш, во пробивање на обрачот. Диме заедно со еден свој соборец, аргентински Литванец, со рафалите од тешкиот митралез го чистеле просторот пред себе, кон дивите и гласни Мароканци. После тоа следел жесток јуриш. Настанала борба гради в гради. Вревата и криците само ја потврдувале жестокоста на битката која сè повеќе наликувала на вистински

колеж. Мароканците притиснати морале да се повлечат, но интербригадистите, немале сили да тргнат по нив и да ги бркаат; едноставно само зазеле нови позиции и се обиделе да се притаат за да здивнат малку. Кога се преброиле, виделе дека загубите се големи. Но мирот и тишината не траеле долго. Прегрупираните Мароканци, засилени со нови единици кои пристигнале преку реката, повторно нападнале. Свесни за ситуацијата интербригадистите сега ја смениле тактиката. Ги збиле своите редови и решиле да ги чекаат непријателите со жесток оган. Свесни дека им привршува муницијата, направиле план да пукаат само во сигурни цели, на блиско растојание. Биле решени да ја добијат својата прва битка по секоја цена. Мароканците тргнале, но набрзо застанале. Веднаш по тоа жесток артилериски оган ги погодил позициите на интербригадистите. Имало мртви на сите страни; повеќе никој не ги броел мртвите тела. Знаеле дека би било тешко, но главната цел им била да издржат до заоѓањето на сонцето. А сонцето никако не заоѓало – цела вечност. И кога се помириле со поразот и со отворени очи ја чекале смртта се случил ненадеен републикански напад од зад грб на непријателот и за кратко време обрачот бил пробиен. Диме бил тешко ранет и се разбудил по два дена во импровизираната болница во едно селско училиште. Дознал дека од дваесет и седуммината Аргентинци кои го поминале океанот во малиот белгиски брод, живи останале само четворица.

Вјеко неколкупати ми ја кажа оваа приказна која ја слушнал лично од Диме Македонецот, во логорот во Франција. Исто така, од Вјеко дознав дека Диме набргу заздравел, дека раните зараснале и дека ја продолжил борбата, на првата линија на фронтот. Уште два пати бил рануван и се стекнал со чин капетан во Републиканската армија. Станал и член на Комунистичката партија на Шпанија.

Борбените и животни патишта на Вјеко и Диме се поделиле по нивното бегство од логорот во Франција. Вјеко се враќа во Загреб, а Диме преку Бугарија, во Македонија.

Откако се врати, со Вјеко често се среќававме и разговаравме. Никогаш јасно не ми кажа, но кај него забележав едно големо разочарување. Никогаш ништо конкретно не ми зборуваше за тоа, но како да се дистанцира од својата политичка активност. Ги прекина повеќето контакти со своите левичарски познаници и се повлече. Се сеќавам дека се сретнавме вечерта на десетти април, четириесет и првата, откако Славко Кватерник преку радио го обзнани настанувањето на новата држава, Независна Држава Хрватска; испивме еден

литар бело вино во молчалива атмосфера, кога Вјеко само ме погледна со мрачен поглед и ми рече: „Е сега ќе биде навистина тешко.“

И беше навистина тешко, за Вјеко. Набрзо го уапси усташката полиција само затоа што беше деклариран левичар и шпански борец. Во затворот помина низ тешка голгота. Знаев тогаш дека нешто морам да направам за него, иако искрено и јас се плашев за себе во тие мрачни, нејасни времиња. Новата власт беше сурова кон сите кои ѝ беа сомнителни. Знаев дека и јас бев меѓу нив, но сметав дека секогаш можев да се потпрам на своите бројни познаници кои ме ценеа, а политички припаѓаа на повеќе страни. Се сетив на Владо Сингер, раководителот на Усташката надзорна служба, главното разузнавачко и контраразузнавачко тело на новата држава. Со Сингер се познавав уште од крајот на дваесеттите години кога на загребскиот универзитет ги организираше протестите против шестојануарската диктатура на Кралот Александар Караѓорѓевиќ. Сингер честопати соработуваше и со комунистите и ги координираше со нив активностите на својата националистичка студентска група, затоа што беше свесен дека и едните и другите имаат еден заеднички непријател. Потоа беше затворен, а кога излезе од затвор замина во емиграција, прво во Австрија, па во Италија. Кога настана новата држава се врати на голема врата во политиката и стана раководител на разузнувачката служба на новата држава. Но Сингер остана чесен и праведен, го знаев тоа јас, но ми го посочија и други. Некако успеав да стигнам до него и да му го кажам проблемот на Вјеко. Пријателски беше настроен кон мене, внимателно ме сослуша, потоа неколку мига молчеше и на разделба ми рече дека во овие тешки времиња ќе се обиде да направи сè што е во негова можност за да помогне. Ми делуваше уверливо и јас му верував. И без тоа, немав друга опција.

Набргу Вјеко го пуштија од затворот. Претепан, со скршени ребра и без заби, не можеше да стои повеќе од пет минути на сопствените нозе. Лежеше во кревет дваесетина дена, плукаше крв и почина. Тие дваесетина дена го видов два пати. Ништо не кажа за своите маки во затворот, но со погледот како да сакаше да ми се заблагодари што со мојата врска и ургенција му овозможив да почине на својата постела, во својот кревет.

И судбината на Владо Сингер е трагична. Одредени структури во високите усташки кругови не го поднесуваа младиот националист кој го красеше огромна организациска способност и беше необично близок со Поглавникот. Му наместија една афера во загребската пошта и во соработка со германските служби го наклеветија кај Поглавникот дека е виновен за

настанот поради неговата предвоена блискост со комунистите. Го разрешија од функцијата, го уапсија и го затворија, прво во Јасеновац, а потоа во Стара Градишка, каде што го убија во октомври, четириесет и третата. Се говореше дека главната причина за неговата смена и ликвидирање, не беа ни настанот во загребската пошта, ни судирот со Поглавникот, туку неговата еврејска крв.

„За ширење на непријателска агитација и пропаганда на линија на Информбирото...“, извика ненадејно обвинителот во својот монотон, приспивен говор и јас повторно бев во судницата, во последниот ред, десно од големиот столб.

Обвинетиот седеше и скоро рамнодушно го слушаше сопственото обвинение. Долгото обвинение накитено со обвинителски фрази, производ на новото време, некако тешко го привлекуваше вниманието на присутните. Имав чувство дека само новинарите внимателно слушаат и нешто прибележуваат во тефтерите. Кога обвинителот го прочита обвинението прво го погледна обвинетиот; тој и понатаму седеше мирно и спокојно; па се сврте кон судијата. Судијата, откако прибележи нешто во бележникот пред себе, побара од обвинетиот да се произнесе по обвинението. Дали тоа беше смислено, не знам, но судијата воопшто не го праша обвинетиот дали се чувствува виновен. Тоа како да се подразбираше. Но имав чувство дека обвинетиот тоа и го очекуваше. Достоинствено стана од своето место и се упати кон малата полукружна судска говорница. Влезе во неа, ги стави дланките на дрвената ограда и достоинствено се исправи. Погледна кон фотографиите на сидот, над судијата; најголемата на Тито и двете помали на Маркс и Енгелс; длабоко и гласно се издиша, па го спушти погледот директно на судијата.

„Почитуван судија и почитуван народен суде, можам со својата чест да гарантирам дека објавата на Резолуцијата на Коминформот во која е нападната нашата партија, нашата југословенска партија, ги изненади и зачуди и нашето раководство и нашиот народ. На почетокот, јас, таа Резолуција, не ја сфатив сериозно, а нејзината суштина воопшто и не ми беше разбирлива. Помислив и сакав да верувам дека Резолуцијата е еден обичен акт на несогласување кој нема долго да трае и дека проблемот наскоро ќе се реши. Ќе ја искористам оваа говорница и овој народен суд да го објаснам својот став кон овој спор. Кога се појави овој спор, јас во себе водев тешка психолошка војна која извираше од моите сфаќања за борбите во сите комунистички партии. Член сум на Комунистичката партија на Аргентина од 1932 година и директно видов и се уверив колку аргентинските другари веруваат во

принципите на марксизмот и ленинизмот. Нивната почит кон мене беше огромна. Кога отидов да се борам во Шпанија, станав член на Комунистичката партија на Шпанија и таму го почувствував истото. И откако успеав да избегам од логорот во Франција на своја кожа ја почувствував грижата на комунистите кои ми овозможуваа да го продолжам својот живот и својата борба. Истото го доживеав и во Бугарија. Насекаде ја видов одлучноста на тие луѓе да истрајат на патот на марксизмот и ленинизмот. Морам тука да нагласам дека сите ние кои бевме во раководните структури на борбата против фашизмот постојано ги спомнувавме и зборувавме за Советскиот Сојуз и за Сталин. Кога се објави Резолуцијата, се прisetив на целото мое минато и не бев во состојба гласно да ги осудам комунистичките партии и другарите кои беа под закрила на Советската партија. Мислам дека тие чесни луѓе и сега се борат за принципите на марксизмот и ленинизмот. Јас не можев едноставно да ги нападнам. Многу поминав со нив. Така признавам станав пасивен, се согласував со ставот на нашата партија, но како нејзин член не го спроведував тој став. Како судирот стануваше сè пожесток, така мене ми беше сè потешко. Од една страна ја сфаќав правилната политика на КПЈ, но не можев ни отворено да ги нападнам Советскиот Сојуз.

Сигурно ќе ме прашате зошто не ја осудив Резолуцијата на Информбирото? И ќе ви кажам: затоа што Советскиот Сојуз и Советската партија за мене се главни фактори и светски центри на напредокот и на останатите земји, партии и народи. Од моето искуство, јас имам сфатено дека Советскиот Сојуз е таа сила без чија помош, и материјална и морална, револуционерните движења ширум светот не би успеале во своите настојувања. Овој факт ми го зацврсти сфаќањето дека тие се во право, но се разбира не ми беше сеедно кога ги слушав жестоките напади кон нашата земја, Југославија. Сепак напредните сили во светот полека почнаа да ги преземаат работите во свои раце само благодареејќи на помошта на Советскиот Сојуз. Ако подобро погледнеме, ќе видиме дека Советскиот Сојуз заедно со останатите комунистички земји кои победија во Втората светска војна бројат заедно скоро триста милиони луѓе. Ако тука ја сметаме и Народна Република Кина со скоро половина милијарда луѓе, тоа е навистина голема бројка. Ако се пресметаат и напредните здруженија во Латинска Америка и во останатиот дел од светот, тоа е уште седумдесет милиони луѓе кои индиректно или директно се поврзани со Советскиот Сојуз. Кога ќе се погледнат овие факти, мислам дека Советскиот Сојуз во денешно време има голема светска улога. Исто така, и во некогаш реакционерната Италија, денес под влијание на

Советскиот Сојуз, настанаа широки работнички и селски движења кои бројат неколку милиони луѓе Иста е ситуацијата и во Источна и во Западна Германија каде оживеа работничкото напредно движење. Според ова, сметам дека ставот на Југославија го ослабнува напредното движење. Јас се согласувам дека овој сојуз на напредните земји еднаш треба да заврши, но тоа би се случило оној момент кога на светот нема да му претстои опасност од капиталистичко поробување. Впрочем, и марксистичката наука тоа го потврдува; еден народ, доколку тоа е во негов интерес и не го слабее општиот интерес на социјализмот и напредното движење, има право на определување, сè до отцепување.“

Обвинетиот тука подзастана, како да сакаше да земе малку здив. Тоа вешто го чекаше и сакаше да го искористи обвинителот кој посака да го прекине прилично уверливиот говор на обвинетиот. „Дали вашиот став, денес, за судирот помеѓу Информбирото и нашата партија и земја останува ист како и во четириесет и осмата кога избива спорот?“ го праша со повишен, строг тон.

„Да, но јас бев уверен дека овој спор ќе се реши брзо и на мирен начин. И не можам да се сломам и да ги прифатам тезите дека Советскиот Сојуз е империјалистичка земја еднаква со западните империјалистички земји. Не можам да се согласам дека во неа нема социјализам, дека Советите се агресори. Морам да потенцирам дека овој мој став е поткрепен со фактот што во нашата партија воопшто не постои демократија...“

Тука, обвинителот срипа од своето столче и црвен во лицето почна да го опсипува обвинетиот со прашања: Зошто честопати престојувал во Бугарија? Дали стои на линијата на бугарските комунисти? Дали се чувствува за Бугарин? Зошто ги изневерил принципите на македонските комунисти, на АВНОЈ и на вистинската социјалистичка револуција? Со кого сè имал контакт кога престојувал во Советскиот Сојуз, на воената акедемија „Фрунзе“? Дали е руски или британски шпион? На кого му предавал доверливи воени податоци, како потполковник и командант на Ваљевската воена област?

Обвинетиот мирно одговараше на прашањата и во целост ги отфрлаше обвинувањата. Во салата беше претопло. По челото на обвинителот се лизгаа капки пот додека говореше обвинетиот. Стоеше исправен на судската говорница, а со секој искажан збор како полека да ја добиваше наклонетоста на присутните. Знаев дека наранчаните текстови кои веќе наредниот ден ќе се појават во весниците ќе го претставуваат како убеден информбировец и странски шпион кој ја предал партијата и земјата. Сепак бев свесен дека и најтврдокорните апаратчици не можат да останат имуни на неговото

бестрашно достоинствено држење. Тие и понатаму јавно ќе продолжат да го плукаат, ќе говарат сè и сешто за неговиот неморал и предавство, но длабоко во себе, во моментите кога ќе бидат сами, соочени со совеста, ќе ја признаат пред себе невидената храброст на еден човек кој можеше да изгуби сè, а сакаше да ги зачува само своите уверувања.

Судијата кој го водеше судењето му ја препушти иницијативата на обвинителот. Често ги прекинуваше одговорите на обвинетиот, обидувајќи се на тој начин да го извади од колосек и да добие некој неразумен, непромислен одговор. Но сè беше залудно; обвинетиот целосно ја контролираше својата мисла и своите зборови. А тоа, знаев, беше толку лесно; неговите убедувања беа искрени, силни и длабоки.

Судијата сфати дека нешто мора да се стори. Вака очигледно не одеше. Без некоја видлива причина го прекина судењето и закажа ново рочиште за два дена, на кое како што најави, ќе биле повикани бројни сведоци од страна на обвинителството. Потоа сите станаа и судијата ја напушти салата. Замина и обвинителот, лут со брз војнички чекор кој одекнуваше низ салата. Обвинетиот мирно седеше и чекаше. И понатаму беше смирен, но на лицето му се забележуваше умор и исцрпеност. Кога милиционерите станаа, стана и тој и полека во нивна придружба тргна кон вратата. Гледаше пред себе, ни лево ни десно. Во еден момент пред вратата, ја заврте главата и погледна кон ѕидот на кој стоеше паролата „Долу народните непријатели“. Длабоко се издиша и излезе.

Денот беше навистина топол, а квечерината необично спарна. Имав чувство како Загреб одвај да дише од влагата во воздухот. Така се чувствував и јас, исто како градот, и ја впивав воздушната влага во своите бели дробови. Бела, жена ми, влезе во мојата работна соба и се обиде да ме извлече од неа, спомнувајќи некакви овошни колачи и ладен сок. Ѐ кажав дека не сакам. Потоа влезе, ми спомна дека сега е најдобро време за да ги полевам ружите во дворот, долж патеката која водеше од капијата до влезната врата на куќата. Ѐ реков дека не можам. Влезе уште еднаш и ми спомна некоја изложба чие отворање ќе било утре. Ќе било убаво и ние да сме се појавеле, ми рече и го чекаше моето мислење. И кажав дека во последно време не поднесувам изложби. Овој пат излезе поднаутена, а кога влезе по неколку минути повторно, едноставно ми кажа дека излегува, дека ќе оди кај една своја братучетка, дека можеби ќе се врати доцна и дека, за секој случај, ќе го понесе својот клуч од влезната врата на куќата. Потоа нервозно излезе и знаев дека повторно, таа приквечерина, нема да влезе во мојата работна соба.

Седев на работната маса под ширум отворениот прозорец и се обидував да се зафатам со корекции на еден мој ракопис, кој го работев долго време. Го започнав уште пред војната, за време на воените години нешто поднапишав, но некако случувањата ми ги оттргнуваа мислите во друг правец. По ослободувањето, помислив дека и мојата мисла е ослободена и дека сега ќе полета кон творечките висини. Но сфатив дека на мислата не ѝ треба слобода, затоа што таа, слободата, реално никогаш вистински и не постоела, иако многумина, еве денес, декларативно потврдуваат дека конечно е тука. На мислата не ѝ треба лажната непостоечка измислена слобода; на мислата ѝ треба поттик. Само поттик, и ништо друго. Голем меур сапуница е вербата во слободата на мислата. Пука одеднаш без некоја јасна причина. Приказните за слободата на мислата се приказни за мали дечиња; оние кои ќе ги прифатат несвесно не сфаќаат дека баш со тој гест на прифаќање се откажуваат и од слободата, а и од мислата.

Не наоѓајќи задоволство во корекциите, помислив да излезам и да поминам до Гундуличевата улица, до Корзо, до моето омилено место за добар ладен гемишт. Сепак, брзо ја отфрлив таа идеја, затоа што знаев дека таму ќе сретнам многу луѓе, драги и не толку драги, ќе сретнев пријатели, добри пријатели и лажни пријатели, и со сите нив ќе треба да разменам барем по неколку реченици, дозирајќи ја сопствената насмевка, а искрено вечерта некако не ми се разговараше со никого. Вјекослав често велеше дека за добар гемишт секогаш треба добро друштво.

Во собата полека почна да се стемнува, па ги запалив двете ламби на работната маса. Гледав во ракописот и сфатив дека не сум доволно сконцентриран и внесен во текстот. Неколкупати се враќав на истите реченици, а неколкупати забележав дека и не знам што сум прочитал. Ги собрав листовите, ги ставив во папката, ја ставив на работ од масата и благо ја поттурнав кон сидот. Се наслонив во столот и на двата спротивни сида во собата ги забележав сопствените сенки. Дали се идентични, дали левата е иста со десната, помислив. И ја вртев главата, ту лево, ту десно. Не успеав во ист момент да ја видам својата десна и својата лева сенка. Не можев да ги споредам. И тогаш ја погледнав широката работна маса и на нејзината лева страна, на самиот раб омеѓен со полицата со книги, го здогледав денешниот број на „Вјесник“. Посегнав и го земав. Во него беше дебелата книга. Мојата книга од триесет и втората. Ја извадив книгата и го отворив весникот. Го отворив на втората страна. Го погледнав опширниот текст поради кој весникот изутрина го листав од првата страна. Наднаслов: „Почнува судењето во

Загребскиот воен суд“; Наслов: „Командантот на Ваљевската воена област против својата земја и партија“. Текстот сега не го зачитав, затоа што денес го прочитав најмалку десетина пати. Уште едно читање не беше потребно, ќе беше премногу.

Ја земав „Од нашата книжевна крчма“. Ја гледав корицата, го прочитав сопственото име, па ја разлистав. Го отворив воведот и почнав да го читам без ред. „Јас не се бранам себе од книжевната критика, туку од нападите и плукањето кои со книжевната критика немаат никаква врска. Јас го оспорувам правото на некои поединци да искажуваат судови во јавноста затоа што тие нивни судови се базирани на лага.“. Ова сум го напишал одамна, помислив и болно се насмевнав. Се насмевнаа и сенките во собата; и левата и десната.

Вјеко знаеше често да каже дека книжевните критичари се неспособни, неталентирани, промашени писатели; јас се мрштем и често го разубедував, но тој упорно го бранеше искажаниот став. Вјеко знаеше да си ги брани ставовите и успеаше во тоа. Но за жал, мојот пријател не знаеше или пак не успеа да се одбрани себе.

На крајот на воведот сум напишал дека песната на Шандор Петефи, онаа за волците, од која бев фасциниран во раната младост, ми била најголем поттик за да почнам да пишувам. Исто така, во таа, сега далечна триесет и втора, сум заклучил дека е подобро да се биде крвав и гладен, токму како волкот од песната на Петефи, отколку да се лае гласно, моќно и бесно, но врзан на краток синџир.

Ја оставив отворената книга на масата. Погледнав низ прозорецот во мракот кој полека почна да го прекрива градот. Поради празнината која ми ги подјадуваше душата и спокојот, колачите останаа неизедени, сокот стоплен и неиспиен, ружите ќе бидат навадени изутрина, а на ликовната изложба ќе се кочоперат и смешкаат некои други, а не јас и Бела.

Во собната мешавина на мрак и светлина, го затворив очите. Зад клепките, во судницата на Воениот суд во Загреб, овој спарен загребски ден, го видов него, го видов Диме Македонецот, капетанот, шпанскиот борец, аргентинскиот комунист, герилецот, кадетот на „Фрунзе“, потполковникот на ЈНА, обвинетиот командант на воена област; го видов него, волкот на Петефи. Неговата пресметка со нив, но и со сите нас кои само мислиме дека сме поразлични од нив, потврди дека во една ваква крчма нема место за молк. Сепак, сметката, на крајот, може да биде многу, многу висока.

АЛЕКСАНДАР ПРОКОПИЕВ

МОДЕЛ

Пред да биде модел, Моделот беше студент на прва година на Филолошкиот факултет, група италијанистика, поточно дуплиран бруцош, зошто го одолжи полагањето испити. Наспроти мрзливоста во студирањето, Моделот беше подвижен и придвижен во дружбите со своите врснички и врсници, при што не малку му помагаше изгледот: со кадрова темно-костенлива коса што богато му се галеше околу лицето и со издолжени нозе што под цефка-пантолоните ја насетуваа нивната мускулестост. Кога, токму поради изгледот, ќе го повикаа на некоја журка во диското на МНТ што ја организираа студентите на Академијата, се појавуваше еден час подоцна, кога сите веќе беа насобрани, а и во цускањето се придружуваше постепено, ќе влезеше во танцовачкиот круг, но некако од страна, додека не ги пуштеа „Led Zeppelin“ или „Pink Floyd“, тогаш со замижани очи ќе почнеше да се клати и да ги движи колковите и рамениците како да е насред сцена под фарови.

- Типот беше, ако може така да се каже, комплициран во својата простодушност – вели Илчо, еден од студентите на Ликовна академија на кои Моделот им позираше – Не знам кој го доведе кај нас, но беше различен од другите модели. А со минималното знаење на италијанскиот, беше убеден дека уште повеќе им се допаѓа на девојките. Кома стаи, кара Сеси? Бене?, ја поздравуваше студентката Светлана. Оџи, сеи молто бела Маринела!, ќе и се насмеуваше на Марина, која инаку беше најнеприметната во нашата група. Илчо ја прераскажува епизодата што ја чул од неговата тогашна колешка Јованка, Јованка Симонова, ја знаеш сликарка акварелистка, позната е, пред короната имаше голема изложба во МСУ.

Моделот ја викал Џована. Очигледно, најмногу му се допаѓала од присутните. Ди пју! – Ама баш заради тоа, што многу ја бендисуваше, некако ќе се смоташе пред неа. Заљубеноста е нешто најсмешно што животот му го подарил на човекот... И можеш да замислиш колку пак се вознемири кога го повика да позира акт утре вечер кај неа во ателјето. Насамо.

Го замислувам вечерта кога појде кон нејзиното ателје, маглата веќе била спуштена врз градската котлина, добрината на сонцето неповратно исчезната, се навестуваше тешка, густа и смоглива скопска ноќ. Но кај неа во ателјето, претпоставувам, било пријатно топло, опуштено, а таа го пречекала облечена во тесни фармерки и во широка, а кратка бела блуза, замачкана од бои - И тогаш, чудакот дошол. Што е најсмешно, задоцнил половина час – се смее

Илчо - И тука, кутриот, сакал да си даде некоја важност. Иако целиот бил збунка.

- А Јованка, како изгледаше таа во она време?

- Јованка, според мене, беше градена чудно, речиси немаше гради, а со тенок струк и голем задник, изгледаше како телото да и составено од два различни дела, од половината нагоре детско, со слаби, кршливи раце, од половината надолу силно, со нагласени, дебели бутки – Илчо ликовно ја представи својата младешка другарка и колешка – Не беше мој тип, иако имаше нешто откачено и привлечно, сраснато со ноќната скопска калдрма на старата Чаршија каде во „Галерија 7“ после часовите на академијата водевме бескрајни муабети. Тука, на една од тие ноќи, Јованка, со наша сесрдна помош, ја смисли зафрканцијата со Моделот. Се виткавме од смеа додека ни ги имитираше неговите глупави реакции на нејзините провокации. Иако не можевме да предвидиме каков ќе биде крајниот исход.

Според смисленото сценарио, му рекла да се раскомоти и го понудила со виски. Откако го испиле вискито, тој со забрзани голтки, потропувајќи без да сака со нозете, таа намерно оддолжено, и исто така долго издишувајќи чад од запалената цигара, му рекла да се свлече и да се намести во контрапосто. – Контрапосто позицијата често се користи на вежбите по акт. Рамениците се малку искосени на едната страна, колковите на спротивната, а тежиштето на актот е на едното стопало. Позата создава впечаток на динамика и природно изгледа – стручно ми ја протолкува Илчо позата на кутриот, гол Модел пред штафелајот на Јованка.

- Јованка седнала отспротива со раширени нозе за да може да го опфати штафелајот – продолжува Илчо – Можеби заради таа нејзина поза во тесни фармерки, можеби внатре било пријатно топло, па кога се соблекол почувствувал дека телото му е среќно, а не премрзнато како во Академијата, а таа го гледала одоздола, онака намерно го меркала, и тука типот се заборавил, се препуштил. Само знаеме дека тогаш Јованка му рекла, мртва ладна: „Не можам да те цртам ваков со дигнат!“. И му наредила веднаш да си ги собере алиштата и да се губи од ателјето.

- Кутриот тој – не издржав.

Замислив како му било на Моделот додека се враќал, понижен и потиштен, од ателјето на Јованка во своето подстанарско сопче. Можеби меѓу конфузните мисли му се вовлекла песната на Азра „Лијепе девојке пролазе кроз град, ја на углу стојим сасвим сам“ - минуваат низ градот, минуваат низ животот, а си мислат дека се нешто специјално, дека се светилници што вечно

ќе стојат и ќе не мамат. Е, не може така!... А можеби, бил толку свиснат и изгубен, што имал само желба да побегне што подалеку од местото на понижувањето.

- Утредента, Моделот не се појави во Академијата, а ни следните денови. Што да ти кажам. Како да се изгуби од нашето друштво. Им рекол на студентите кои случајно го здогледале по улиците дека доста му е од позирање на неталентирани, разгалени дилетанти. Јас не го видов со децении – кажува Илчо, инаку денес професор на истата академија каде како студент го сликаше Моделот - Мислев дека се отселил од Скопје, иако кружеа приказни дека се уште е во градот, но дека многу се запушил, престанал да се бричи и да се шиша. Кога ќе го видеа, луѓето не можеа да го препознаат. Не можеше ни Илчо, кога, после четириесет години, сред карантинот, го пресретна во пустата уличка „Антонио Грубишиќ“. – Еј другар, амико мио! – одекнуваше гласот низ тивкиот, празен сокак. Не носеше маска, но рацете му мафтаа како краците на страшило на силен ветер. Дури кога му се приближи на два чекора, Илчо сфати дека пред него е некогашниот Модел.

- Па тоа си ти... Како си? Дали е се во ред кај тебе? – го прашал.

– Дај пари. За леб и цигари!

Му дал стотка. – Што е бе ова?! Не ме заебавај! – се развикал Моделот.

Пребарувајќи по паричникот, Илчо извадил уште две стоденарки и една десетка.

- Со ова можам газот да си го избришам! – дрекнал Моделот, ја згужвал и ја фрлил десетденарката на улица – Ајде, здраво!

И заминал, вели Илчо, редејќи ги гласно, најгласно, опачините на светот.
- И замисли, додека се оддалечуваше од мене, онака неуреден и размафтан, си реков, овој се уште има добра фигура. Вистински Модел.

ЃОРЃИ КРСТЕВСКИ

НЕЗАКОНСКИ ТОВАР

Едно студено и дождливо ноемврско утро двајца случајни минувачи – маж и жена на средовечна возраст, без деца (не затоа што не можеа, туку зашто не сакаа да имаат) – шетајќи по брегот на Охридското езеро, наидоа на насукан кит. Китот беше огромен, долг можеби петнаесетина метри. Се чинеше дека е мртов, иако беше подуен, односно утробата му се дуеше и се сплескуваше како да диши. Изненадените сопружници, чија вообичаена утринска прошетка

се претвори во возбудлива авантура, побрзаа да пријават кај надлежните. Но веднаш пред нив се појави проблем: кој е, всушност, надлежен за ова? Во Охридското езеро никогаш немало китови, тие се морски и океански суштества. Се јавија во полиција, но овие си помислија дека некој се заебава со нив и им спуштија слушалка. Додека мажот и жената стоеја на брегот во близина на градот, мислејќи се што да прават, посведочија на нешто неверојатно: утробата на китот се поду – а потоа и пукна. По експлозијата, од внатрешноста на китот истрчаа парталави и изнемоштени луѓе кои првин беа збунети и со неверица разгледуваа околу себе, а кога конечно се созедоа, почнаа да викаат, да се радуваат, да плачат, да се наведнуваат и да ја бакнуваат земјата. Некои од нив почнаа да се молат, односно да се клањаат, само што, наместо кон исток, беа свртени кон запад.

ЈЕЛЕНА ЛЕНГОЛД

ВИЛАТА НА ПРЕЉУБНИЦИТЕ

Да се остави конопот да клизне од рака

Тоа беше она лето кога за цели три месеци ја изнајмивме Вилата на прељубниците со поглед на морето, на заливот, на лозјата и вулканот. Вилата, се разбира, не се викаше така, носеше друго име, доста вообичаено во тој крај, по некој лажен гроф што ги засадил сите тие лозја, а потоа отишол да го поминува своето време во пејсажите каде покривите на стокатниците се густо збиени едни до други, а зеленилото е сведено на екцес. Не се обидовме да го запомниме вистинското име на вилата, за нас таа беше Вилата на прељубниците. Бидејќи, таква беше фактичката состојба во неа. Имено, некогаш одамна, додека Доминик и јас бевме само луѓе што тајно се состануваа во убави и пространи хотелски соби, во некое од тие, секогаш прекратки попладниња, му кажав, онака со раката врз неговите гради, како фантазирам за вила со лозје. И вулкан во далечината. Признавам, имаше неколку филмови во кои токму ваквата глетка ми го одземаше здивот и секогаш мислев дека на такво едно место би можела да го најдам својот конечен спокој. Вилата, зошто да не, можеше да има и некој стар базен што долго не се користел и по кој плови труло лисје од претходната есен. Ќе го исчистиме базенот, реков, и ќе пливаме ноќе, додека таму негде, далеку под нашата полјана, светка градот.

Доминикот тогаш веќе со едната нога исчекоруваше од својот трет брак, нему тоа му одеше некако лесно. Мене нешто потешко. Вети дека, ако појдам со него, ако напуштам се` и не понесам повеќе од еден куфер со себе, ќе имам цело лето баш таква вила.

- А што ќе биде после? - прашав.

- Никој не знае што ќе биде после - одговори Доминик и навистина, беше во право; нашите обиди да ги обезбедиме своите позиции во иднината главно се сведуваат на калкулирање и залудно планирање.

Иднината досега успевав да ја испланирам единствено со низите тегли на полиците. Знаев дека џемот што го направив ќе ни потрае до пролет и дека од киселите краставички ќе има доволно за некаде до Божиќ. Се` останато, бегаше од контрола. Доминик беше во право, треба да се одврзе својот чамец со тешка железна котва, и треба да се пушти да плови. Одврзувањето ќе боли, тоа е неминовно. Треба во еден момент да се испушти од рака тој дебел коноп за кој било приврзано се`. Едноставно така, треба да се олабави стисокот на прстите и да се пушти конопот да се лизне, да се почувствува неговата рапава текстура, да се почувствуваат милионите влакна од кои е составен, да се почувствува секоја капка на водата и секое зрно сол што конопот со години ги впивал во себе, да се дозволи сето тоа уште еднаш да запече по дланката и потоа таа да се отвори. Само така е можно.

Доминик го знаеше тоа. Неговите конопи можеби не беа толку тешки, толку силни, или неговите дланки не беа толку чувствителни на рапавото напуштање на копното. Дури, тој се одвои многу лесно. Безболно, така изгледаше. Не се ни заврти.

Тоа лето, со нас во вилата со поглед на вулкан, се одметна уште една прељубничка двојка. Саша, нашиот пријател и чувар на тајни, носител на голема диоптрија и неколку научни титули врзани за некои, никому освен нему сфатливи, закони на физиката, и етеричната, двојно помлада од него, студентка по германистика, егзотичната Зехра, која изгледаше токму онака како што секоја жена сака да изгледа. Што самото по себе ја правеше моментен објект на љубомора или страст, зависно од окото на набљудувачот. Зехра не мораше да остава зад себе многу нешто. Само и` мафна на цимерката, ја тресна вратата на својата студентска соба и тргна. Саша, меѓутоа, ја остави жената со која беа заедно уште од средното училиште и со која имаше три деца. Подобро човек и да не се обидува да разбере такво нешто. Треба само да си кажеш дека неговата желба секоја ноќ до себе да ја прегрнува витката, мирисна Зехра, беше посилен од се`. И треба да се

помириш со тоа сознание, такво какво што е. Со таа слабост на човечкото суштество. Секое подлабоко влегување во приказната, би можело да ве одведе право во депресија. Да не се размислува длабоко и да не се размислува далеку, тоа би требало да се официјализира како основно правило на прељубниците. Важно е да се усвои на време, инаку паѓаш, порано или подоцна.

Толку ситна и незаштитена, опкружена од темнина

Кога се разбудив и погледнав низ прозорецот видов дека Доминик и Зехра веќе беа покрај базенот. Таа, седената на работ, покрај водата, во своето минијатурно жолто бикини, со брцанти стапала во водата, а тој истегнат во лежалката, со очилата за сонце подигнати на чело, изгледаше како да спие. Рацете му беа прекрстени на стомакот, прстите испреплетени. Од местото од каде што ги гледав не можев да видам дали Доминик мижи или гледа во грбот на Зехра. Беше тешко да не се помине со погледот преку нејзиниот грб, бидејќи тој грб беше олицетворение на совршенство. Секоја облина на неа беше поставена во идеална пропорција со се` постоечко, со работ на базенот, со положбата на нашето брдо и со остатокот на вселената. Секое нејзино движење укажуваше на склад. И потсетуваше на тоа како природата понекогаш дрско и разузадано ја искажува својата моќ на најмалку важните објекти. На совршенството и уникатноста на секоја снегулка, на таинствената спирала на морскиот полжав, на телото, движењата, косата и обликот на секој нокт на рацете и нозете, кои, без никаква разумна заслуга, и` се подарени на девојката по име Зехра.

Сепак, беше утро, и беше сончево, мојот љубовник, чии светли влакненца на градите претходната ноќ ги чувствував по целата должина на своите нозе, од листовите до колковите, од што се` уште ми одеа морници, лежеше долу и ме чекаше. Не преостануваше друго, освен да се облечам и да се симнам.

Разговараа кога излегов. Доминик сега веќе не лежеше, стоеше покрај Зехра, која и натаму седеше, со стапалата во базенот.

- Добро утро - реков со најведриот тон што можев да го извлечам од себе. - За што се зборува тука?

- О, добро утро Мими - рече Зехра и слатко со двете раце ја подигна својата коса, како и нејзниот врат да сака да ми посака добро утро. - Тукушто му кажував на Доминик како ноќеска гледав една од оние неразбирливи емисии за вселената и сателитите. Земјата гледана од горе, изгледаше толку ситно и незаштитено, опкружена со темнина.

По оваа констатација Зехра ги извади нозете од базенот, ги собра до телото и ги опфати со двете раце. Како незаштитеноста на Земјата во веселената да преминала и на неа. Не знам, навистина не знам дали жените како Зехра ваквите движења ги прават намерно или тоа едноставно излегува од нив природно, несвесно. Да сум машко, помислив, мојата единствена желба сега би била да седнам до неа и да ја утешам со прегратка. Да и` кажам дека и таа и Земјата, која лебди во огромниот мрак, ќе бидат добро, дека ќе ги заштитам. За среќа, Доминик немаше такви желби, или барем не ги покажуваше. Ме повлече за коса и ме натера да му се доближам со лицето и да му дадам бакнеж, а потоа ме зема за рака и ме поведе долу накај лозјата, во прошетка. Молчевме и одевме се` додека не стигнавме до големото маслиново дрво, каде што обично застанувавме и уживавме во ладовината. Седнавме на тревата. Доминик со грбот се потпре на дрвото, а јас легнав и ми ја спуштив главата во skut. Земјата беше пријатна и топла. Мирисаше на трева и на лисја, а единственото што се слушаше беше зугењето на по некоја пчела што ќе пролеташе покрај нас.

- Можеби ти повеќе би сакала да бевме сами тука? - праша Доминик.

Сега е доцна за тоа, помислив. Вушност, доцна беше за што било. И онака се` е само привид на живот заедно. Луѓето со толку спомени и толку живот зад себе, повеќе никогаш не може да бидат сами, така ми изгледаше.

- Не - реков - подобро што тие се тука. Инаку кој би ни ги подготвувал оние фантастични вечери да го немаше Саша? Да бевме сами, ти и јас, веројатно ќе поминевме недела, две, три, не излегувајќи од кревет, и потоа некој од нас ќе побегнеш, уморен и згаден.

- Зошто зборуваш така?

Изгледаше растажено. Не знам зошто го кажав тоа. Не знам зошто имав потреба да го повредам. На некој необјаснив начин, вината за сите свои неодамнешни одлуки постојано му ја истурав нему. Како во сето тоа јас да немав никаков удел. Како тој, наместо мене, да ги ставил оние неколку работи во торбата, напишал кратко писмо и се искрал од дома рано наутро. Како тоа да беше негова наредба, а не наша заедничка желба. И сега за таа наредба мораше да плаќа. Тука, на најубавото место на светот, со поглед на заливот и на вулканот.

Таа бајка има среќен крај

Саша често се жалеше како има лош, непрекинат сон. Спиеше немирно и кратко. Често стануваше ноќе и се случуваше да го видам како стои на терасата на нивната соба и пуши, загледан некаде долу, кон морето и кон градот. И јас често ноќе бев на терасата. Ме будеше тишината, ме будеше шумот на лисјата, ме будеа сопствените соништа. И потоа ќе станев во потрага по воздух. Ноќе воздухот беше пријатно свеж и постојано од некаде дуваше лесен, млак ветар. Сега го видов како седи долу пред куќата, на масата, како да чека некој да дојде и да му сервира вечера. Рацете му беа на масата. Се симнав да седнам со него, и онака не можев да спијам.

- Има една бајка на Андерсон - рече Саша кога седнав спроти него - за дете што одгледува грашок во саксија на прозорецот. Се грижи за тој грашок, се плаши за него, секоја секунда ја загледува саксијата и бдее над неа. Таа слика ме потсетува на она кога родител се грижи за своето дете. Прво како за нешто многу мало, само зрно, а потоа за она што ќе изрти, за стебленцето, па за цветот...

- Ти недостасуваат децата, нели?

Саша се насмевна и климна со главата.

- Ми недостасуваат, да. Но спокоен сум. Таа бајка за детето и грашокот има среќен крај.

- Раскажи ми, како ја запозна Зехра.

Саша запали уште една цигара.

- Секогаш одам сам на концерти, жена ми не сака класична музика. А и тешко е да се најде некој што би останал дома со децата. Таа вечер свиреше Денис Мацуев. Седев таму обземен, слушав, не забележувајќи кој седи до мене. Дури кога заврши концертот, и кога станавме сите, апалудираќи, ја погледнав. Како одамна да ме познава рече: „Тој е Франц Лист на денешницата, нели?“ И тоа беше тоа. Додека го слушав Мацуев, и јас ја имав истата таа мисла.

- Значи, не се работело за убавината?

- Не, ни најмалку. Таа вечер бев слеп за се`, освен за музиката. Убавината на Зехра ја забележав многу подоцна, а тогаш веќе одамна ја сакав. Всушност, убавината е како секоја друга пријатност, човек на неа се навикнува трагично брзо и му станува обична.

Ни сипа на двајцата по пола чаша вино и праша:

- Се сеќаваш на оној францускион филм „Скриено“?

- Жилиет Бинош?

- Да, таа и Даниел Отеј. Се сеќаваш на онаа сцена кога Отеј конечно открива кој му ги испраќал сите оние видео-ленти па оди да се сретне со Алжирецот,

првпат после педесетина години. Алжирецот го прашува Отје како му се родителите и вели: „Беа добри луѓе“. Тоа ми е доста чудно бидејќи токму тие добри луѓе го испратија Алжирецот во дом за сираци, тоа и покрај се` не можел да го направи ликот што го глуми Отеј, бидејќи тогаш бил само дете. И сега се прашувам, како е можно Алжирецот да им простил на родителите што не го сакале, но не и на својот несуден брат?

- Сакаш да кежеш - се насмеав - дека постои некој механизам што прави, на крајот на краиштата, сепак да им простиме се` на родителите?

- Се надевам дека е така, навистина се надевам дека е така.

Ги гледав неговите раце на масата и помислив, иако не сакав тоа да го изговорам, дека за разлика од Андерсоновата, оваа бајка нема среќен крај. Колку што се сеќавам, Алжирецот пред вџашениот Отеј извади жилет и со едно нагло движење си го пресече вратот. Крвта направи застрашувачка црвена лента на сидот, а телото на Алжирецот падна на подот, речиси без звук. Тука немаше никакво простување. Казната се пренесуваше од генерација на генерација, и секогаш беше залееана со крв. Сакав да му кажам дека човек никогаш повеќе не може да се надева на среќа и простување ако ги остави своите деца поради тоа што некој забележал дека Мацуев всушност е Лист на денешницата. Но, тоа, секако ќе звучеше како прекор. А Саша таа ноќ изгледаше како човек кого само малку прекор би можел целосно да го дотепа. И која сум, впрочем јас некому да прекорумам? Каква е навистина разликата помеѓу оставање на децата и оставање на возрасни луѓе што сметаат на нас?

- Чувствувам огромна вина - му признав. - Чувствувам дека сето ова што го правам не е добро и што е најлошо, мислам дека сега, од оваа позиција, повеќе и немам можност да направам што било добро. Отиде предалеку.

- Ах, Мими - рече Саша станувајќи и заминувајќи - злото и доброто во нас секогаш се помешани, како што вели оној калуѓер на Шекспир.

И потоа ме остави сама, да гледам во мракот.

Што би била вистината, ако не некој закон на желбата?

Имаше денови кога ја надминувавме мрзеливоста, па ќе седневме во автомобилот и ќе се спуштевме до морето. Ќе најдевме некоја мала плажа, надвор од градот, некоја карпа доволно пространа за на неа да се сместат четворица, и некој приод до водата. Тука немаше многу пријателски настроени плажи. Главно остри карпи, кои како себично да го чуваа морето

само за себе. Сепак, знаевме две-три места од кои можеше да се пријде до морето, и понекогаш одевме таму, носејќи со себе сендвичи, овошје и вино. Доминик секогаш прв ќе влезеше во морето и потоа пливаше со брзи, силни замавнувања далеку кон отвореното море. Или ќе отпливаше некаде странично, паралелно со брегот, разгледувајќи ги карпите и губејќи ни се долго од видикот. Се враќаше со приказни за прекрасни морски пештери што пронашол, но до кои не можело да се стигне само така со пливање, или со мал чамец. Немавме чамец, па ни преостануваше да ги слушаме описите на Доминик.

Тој ден, Зехра отиде со Доминик во вода. Рече дека сака да ги види пештерите со свои очи. Ги гледавме како пливаат еден до друг. Доминик својот ритам го прилагоди на оној на Зехра, не брзаше, а потоа нивните две глави исчезнаа некаде таму десно, зад карпите.

- Размислував за она што ми го раскажа пред некоја вечер - рече Саша. - За тоа дека чувствуваш голема вина.

- Да, чувствувам. Иако истовремено тоа е и апсурдно. Јас тргнав по некоја вистина, нели? Дали човек треба да чувствува вина кога постапува според сопствената вистина?

- Што би била вистината ако не некој закон на желбата? - рече Саша. - Тој закон го изневеруваме секој пат кога задоволуваме некои зададени норми или добри манири. Можеш да бидеш виновна само ако отстапиш пред својата желба.

- Чудно ми е баш ти така да зборуваш. Да не сме во оваа ситуација, овде каде што сме, за тебе секогаш би мислела како за човек што го живее својот живот умерено, дисциплинирано и воздржано.

- Па, на некој начин си во право. Јас навистина живеам така, секогаш сум живеел така и оваа ситуација, како што ти ја нарече - се насмеа - оваа ситуација не менува многу во тоа. Јас само никогаш не сум се согласил на светот на поседување. Секогаш ми се чинело дека таков свет би значел целосно губење на инспирација, дека таков свет всушност би претставувал чин на кастрација. Јас не верувам во бог, но ако верував, мојот бог би бил желбата. Тоа е единственото во што би можел вистински и трајно да верувам.

Потоа малку се капевме, па јадевме сендвичи, па повторно се капевме, се преместувавме од сонце на ладовина и повремено гледавме кон отвореното море од каде што требаше да се појават Доминик и Зехра.

Сонцето веќе почна да се симнува до линијата каде што морето се спојува со небото. Изгледаше дека Саша нема ништо да каже уште којзнае колку долго,

или како да не беше ни свесен за минувањето на времето. Знали, морав јас да проговорам, обидувајќи се, колку што можев да не звучам панично:

- Саша, јасно ти е дека поминаа најмалку три часа откако отидоа?

Тој климна со главата. Каков човек е ова, се запрашав. Што има во неговата глава кога е вака рамнодушен кон се`?

- Да не им се случило нешто, Саша? Може би требало да ги побараме, да повикаме некоја помош. Може некој од двајцата се повредил, може се некаде во вода и чекаат да дојдеме и да ги спасиме, може ги нападнала некоја голема риба, може на еден од нив му се слошило, можеби заталкале во пештерата, Саша, ајде да направиме нешто, боже господе...

- Мими - ме прекина Саша среде реченица - сигурен сум дека ништо лошо не им се случило.

- Како можеш да биде сигурен во тоа?

Не ми одговори, само почна да ги собира оние малку работи што ги понесовме со себе, торбата во која повеќе немаше храна и очилата за сонце. Ги завиткавме пешкирите околу колковите и изгледаше дека ќе тргнеме.

- Ајде горе на патот, ајде, тргни по мене.

Ми подаде рака да се искачам по карпата и да прескокнам неколку остри врвови. Излеговме на патот. Стоевме на истото место на кое тој ден, неколку часа претходно, излеговме од автомобилот. Само што автомобилот повеќе не беше тука. Немаше ништо, и никој...

- Но, како...? - бев сосема затечена, и од она што го сфатив, но уште повеќе од мирот на Саша. Тој како да не беше воопшто изненаден. - Како знаеше?

- Уште пред повеќе од два часа слушнав како неговиот автомобил тргнува.

- И што ќе правиме сега?

Се насмеа. Нниз оние дебели очила очите му озгледаа огромни и концентрирани.

- Сега ќе чекаме да најде некој да не собере. Да се надеваме, пред да се стемни, бидејќи во спротивно не ни гине многу долго пешачење.

Ја прострев крпата и седнав на сувата трева, покрај патот. Повеќе и онака ништо од мене не зависеше. Му оставив на Саша некако да го застане тој автомобил што ќе не врати во вилата.

- Законот на желбата, Мими. Тоа е тоа. За тоа ти зборував. Не смееме да им се лутиме на луѓето поради тоа што му остануваат верни на законот на желбата. Нешто подоцна, а многу пред да падне мрак, едно комбе полно со весели млади луѓе застапа и не однесе скроз горе до вилата. Не прашаа од каде сме, дали ни е убаво на нашиот рид, и ги оставивме да веруваат дека Саша и јас сме

љубовна двојка. Ќе беше навистина прекомплицирано, помислив, да им објаснуваме зошто сме се нашле таму на патот, само со крпите околу колкови. Како што и претпоставувавме, кога влеговме во куќата, Доминик и Зехра повеќе не беа таму, а ни повеќето нивни работи. Едноставно си заминале и одлучиле ова лето да го продолжат на некое друго место.

Седнавме, неми и неподвижни, пред куќата, се` уште со оние крпи, и гледавме во празниот приод каде повеќе го немаше автомобилот на Доминик. Имавме пред себе широк, простран видик, ја имавме Вилата на прељубниците, која беше изнајмена за уште наредните два месеци, ја имавме непрегледната панорама на неизвесноста и многу свеж зеленчук во фрижидерот.

Кога веќе сосема се смрачи и кога светлата на градот под нас затрепкаа исто како ѕвездите над нас, Саша како да оживеа и да се разбуди од некоја своја мала кататонија.

- Сега ќе подготвам некоја добра вечера за нас, а ти во меѓувреме искапи се, направи фризура и облечи го оној прекрасен бел фустан во кој градите ти изгледаат занесно.

Отидов во куќата, чудејќи се како е можно во исто време да чувствувам две сосема спротивни работи. Душата ме болеше поради се` што се случи и душата ми се радуваше поради она што знаев дека ќе се случи.

- Што мислиш, Саша, дали такво нешто како што е душата воопшто постои?

Го слушнав како го отвора фрижидерот и ги вади од него намирниците со кои ќе подготвува вечера. Мислеше некое време, а потоа ми довикна:

- Ха, кој би знаел? Душата е нешто хипотетично, нејзиното постоење не може ни да се докаже, ни да се отфрли. Дури и ако постои, тогаш сум сигурен дека душата по својата природа е целосно анархистичка.

Можеби кажа уште нешто за душата, но не го слушнав. Ја пуштив водата да тече во кадата и размислував за белиот фустан што ќе го облечам за нашата прва вечера.

(од книгата раскази „Во три кај Кандински“ која треба да излезе во издание на Авант Прес, Скопје, 2021)

Превод од српски јазик: Александар Прокопиев

СВЕН ПОПОВИЌ

ГРАФИТНА ПОДМОРНИЦА

Поминаа тринаесет години откако момчето од одделението ти заби молив во дланката. Парче графит се скрши и продолжи да скита по ткивото. Графитна подморница демнеше од под површината, ти ја напнуваше кожата. Ситна сива подморница, потсетник на облеката и прстите извалкани со креда. Тој ден не те отпрати дома, неговите чекори не чкрипеа хармонизирано низ снегот заедно со твоите. Следниот ден ти се извини, следната седмица го немаше во клупата пред твојата. Се отсели неколку квартави понатаму, тргна во друго училиште. Кога ти беше малечка, таквата далечина беше голема, меѓу вас се наоѓаа неколку бетонски океани. Остана сама во утробата на правоаголниот кит. Остана сама, ти и твоето малечко парченце.

Значи поминаа повеќе од триесет години и ти седеше на подот во станот на твојата пријателка. Со вас сè уште и неколку луѓе од факултетот. Сидовите од станот ги красеа мапи од градовите во кои пријателката сè уште не била. Кога еднаш би отпатувала во еден од нив, тогаш би ја откинала таа мапа од сидот. Во едната рака ти е лепливата чаша полна со густ, кафен ликер, ти се чини дека е од смоква, а во другата истуткана, лошо свиткана цигара. Разговарате за предавањата од минатата седмица, сите мислат колку се тие преубави и паметни, а тебе секако мислите ти заскитуваат на мапите. Од сите тие обесени градови најмногу те привлекува Порто, отсекогаш некако те привлекувале пристаништата, не толку по тоа што нуделе можност за бекство, колку чувството на транзит кое сепак, беше поживо отколку она што се наоѓаше во стерилното сивило на аеродромот. Дотолку повеќе што неодамна си испратила пријава за еден семестар да го ислушаш таму.

На твојата пријателка и приоѓа една за тебе непозната девојка, ја прашува дали може да дојде нејзиниот дечко на што твојата пријателка одговара дека може. Потоа ја прашува дали нејзиниот дечко е single на што и двете избувнуваат во смеа.

Журката продолжи, тргна да се разгорува, а ти со секоја чаша беше се послободна. Се сепна и сфати дека чекаш пред ВЦ-то веќе неколку минути. Однатре не допираше ниту жуборење, ниту насилни звуци на шмркање од ноздри. Ти влезе и неколку мига по рапавиот сид го бараше прекинувачот за светло. Наскоро се откажа од тоа и сигурно зачекори во мракот. Некако го напипа патот до школката и седна. Се обиде да ги натераш очите да се

привикнат на мракот, но тоа не ти одеше од рака. Околу тебе како да се наоѓаше бездна, потполна отсутност на светлината. Мразот беше целиот испрекинат, Морзеев код на мочка и вода, бесмислена порака, мачка која тапка по тастатурата.

Светлоста плесна по тебе, ти ги собра нозете и вресна дека е зафатено. Силуетата на вратата стоеше, ти се чинеше неколку секунди, пред да се повлече и да ја вшмука целата светлина по себе. Недолго после тоа, ти стана, се избриша, пушти вода, ги изми рацете и излезе. Силуетата, момче во рани дваесетти и понатаму си го чекаше редот.

„Извини“, рече, а тебе видот и понатаму ти се прилагодуваше на светлоста, виолетовите геометриски ликови ти танцуваа пред очите заради префешниот ненадеен блесок.

„Ништо“, ти застапа од некаква причина како да имавте за што да зборувате. Кимна со главата и отиде назад кај пријателките. „Се гледаме.“

„Еј, ти си Мартина?“

Ти се заврти. „Да, таа сум“; замижурка со очите, а потоа ги рашири, видот ти се искристализира, стварноста ти беше повторно во ХД.

„Не знам дали се сеќаваш на мене“, веќе беше тргнал кон вратата. „Игор, учевме заедно во основно.“

„Ах, да, Боже, човеку, од кога не сум те видела, па како си?“

Еве, оди некако, викенд, вamu-таму.“

„Да, сфаќам.“

„Еј, ајде да се чуеме, да одиме некогаш на пиво.“

„Може, да.“

Разменивте броеви веројатно со лажно ветување навистина да се чуete. Ти знаеше дека тоа нема да се случи, всушност, школските клупи и парчињата во твојата дланка веројатно беа единствените врски, а немаше навика да се гледаш со колегите од училишното игралиште.

Деновите на мижитатара беа зад вас, сигурни сте дека немате ништо заедничко, „откинувам“ за тебе, пред тој и неговата девојка да си заминат, уште еднаш повтори како ќе се тргнете. Следниот ден ти доби порака.

*

„Последниот пат кога те видов, небото со денови се лупеше“, ти рече и му одмавна на келнерот.

„Молам?“

„Паѓаше снег“, ви пријде калнерот. „Џин тоник“, рече и те погледна.
„Ами, продолжена во голема шолја“, одговори ти.
„Ама ајде, не можеш да ми пиеш кафе ако јас сум нарачал џин тоник.“ Ти слегна со рамената. „Зошто да не.“
„Погледни, денот е прекрасен“, покажа театарлно околу себе.
„Ајде добро, може џин тоник.“
„Тоа е тоа“, се навали во столот.

Два часа подоцна ми рече дека ќе успиете уште една пијачка. Еден час после тоа го повика девојката и тој рече дека е на пијачка со пријателите од факултет и дека ќе дојде подоцна. Час и половина подоцна тој ти рече дека си неверојатно несигурна.

„Зошто го велиш тоа?“
„Се обложувам дека си една од оние особи која ги чита упатството од супа во вреќичка иако тоа сраѓе реално само се излева во зовриена вода и се промешува неколку пати.
„Добро, но што те навело да го кажеш тоа?“
„Интуизирен сум.“
„Мислиш: интуитивен?“
Одмавна со раката, „Ти доаѓа исто после десет џин тоници.“

*

Ја навираше облеката, тој и понатаму лежеше гол, потта скоро да светкаше на неговите црни влакна. Дишеше длабоко и полека. Последница од мрзливиот маратон на кожата.
„Не мораш да си заминеш веднаш“, му рече на таванот.
„Ќе задоцнам на факултет“, си ги врзуваше врвките. „А и не сум сигурна колку ова би го ценела твојата девојка.“
„Девојка е прејак збор.“
„Туку што е?“
„Не знам, Англичаните имаат збор “lover”, преводот на наше и не е нешто многу применлив.
„А, знае ли таа дека е твоја љубивница? Пардон, “lover”.
„Ајде, сигурен сум дека можеме да смислиме нешто поинтересно од заминувањето на предавање.“

Ти прекина со врзувањето на патиката. Тој се подмести во нејзина насока. Ти во неговата.

После единсесеттиот пат што се видовте, одлучивте дека сте вљубени. Тој во меѓувреме ја остави девојката и се откажа од факултетот. Прво во магацин, а потоа во кол центар каде што по цели денови ги слушаше хистеричните Британци како плачат заради ова или заради она. Премолчано се пресели кај него во сосема пријатно уредена мансарда, тој не ни ја забележа твојата постепена инвазија додека не беше доцна. Таму беше твојата четкичка за заби. Четкичка со боја на тренерките од источноевропските олимпијци. Четкичката, твојот барјак кој је боде Месечевата кора.

Сонуваше како те тетовира со шестар. Ти исцртуваше по кожата раскошни, зачудни вијуги и арабески. Зборуваше како е тоа мапа на градот каде што патувате, зборуваше како е тоа мапа на градот во кој патувате. Ти лежеше гола, прво на градите, а потоа на грбот, црната коса на белиот чаршаф, разбушавена калиграфија без ред и смисла. Од црните рани почна да капе крв, ситни, скерлетни капки се лизгаа низ кожата и го натоуваа чаршавот.

Се разбури оловна и трома од попладневниот сон, светлината го сечеше креветот дијагонално на два дела. Од кујничката допираше остар мирис на лук пржен на маслиново масло. Стоеше полугол на шпоретот и лесно ја затресуваше тавата. Во левата рака ја држеше цигарата и по малку повлекуваше чад. Пепелта паѓаше во тавата, а нему тоа, се чини, не му сметаше. Иако беше слаб, ти јасно можеше да ги забележиш зачетоците на мускулчињата. Кебап бебе, ќе речеше.

Добро готвеше. Барем тие шест-седум рецепти кои знаеше да ги подготви. Секој од нив на маслиново масло. Маслиновото ти почна да си го поврзуваш со будењето. Вашиот приватен Медитеран.

„Немој да ги забораиш обетките“, ти викна не погледнувајќи те. „Пред некој ден си го беше оставила ланчето, пред тоа, градникот. Почнувам да те собирам како сликички.“

„Животинско царство“, почна да се просеваш.

„Не, Army.“

Му пријде одзади и го прекрна околу појасот. Тој ја пружи раката и ја потпре цигарата на усните. Ти повлече чад, пепелта му падна нему на кожата. Не се тргна.

„Размислував за нешто“, се истегна и испушти одвај чујно цвичење.

„Не знам, јас слушнав само ‘рчење. Никакво размислување.“

„Ај, замолчи.“

„Добро, добро за што размислуваше?“

„Знаеш како те облекуваат родителите како малечок?“

„Аха“, тој додаде ситно насечкан магдонос на маслото.“

„Доаѓа тој еден ден, а тоа ние да не го знаеме, доаѓа тој еден ден, нашата декларација на независноста, доаѓа значи, тој ден кога почнуваме сами да си ја одбираме облеката.“

„Да, и?“

„Како мислиш „да, и“?“

„Па не знам, зошто би било важно тоа?“

„Не знам, некако си мислам дека дури после тоа почнуваме да постануваме личности. Истовремено, како се после тоа да тргнува некако надолу. Сè околу нас престанува да биде сон и излегуваме од топлата матка на детството, целиот овој ужас.“

„Драпаш, почнуваме да бидеме личности многу пред тоа. Всушност, сериозно мислиш дека облеката толку зборува за нас?“

„Тоа го мислам сериозно, ти би требало тоа прв да го сфатиш.“

„Како мислиш?“

„Знаеш на што мислам, господине, ми треба половина час да ја наместам косата за вечно да изгледам како тукушто да сум се разбудил.“

„Кај мене нема време меѓу спиењето и сонувањето, тоа го знаеш?“, ја истресе конзервата од доматиен сос и почна да меша со дрвената црпалка.

„Ама ајде, ќе се изблујам.“

„Ама добро, што е со модната декларација за независност? Ајде, кажувај ми.“

„Па ништо, ми се чини дека сите тие настани постојат во нашите животи, исклучително битни настани на кои не им придаваме важност, а од друга страна им придаваме важност на потполни будалаштини.“

„Од типот?“

„Родендени. Аууу, честитам, некој те истиснал од матката.“

„Добро, што е уште важно?“

„Ух, да речеме првиот пат кога бескуќникот нема да го погледнеме в очи. Родени сме без срам и лесно кога тој срам е насочен кон нас, но некаде, попатно се случува тоа нешто и тие ни стануваат непредвидливи како внатре во нашиот да постои цел еден град којшто свесно одбиваме да го видиме.“

„Зарем не би рекла дека е тоа одбранбен механизам?“

„Како мислиш?“

„Не знам, мене ми се крши срцето секојпат кога ќе ги забележам, кога ќе им допуштам да станат дел од „нашиот град“, како што би рекла ти. Да го забележувам секој бескуќник, би се скршил.“

„Без страдање нема ни емпатија, тоа е вистина, но некако мислам дека како растеме, некако губиме, ги забораваме важните делови од себеси, сфаќаш што сакам да кажам?“

„Сфаќам, да, ајде ела пробај дали е ова доволно солено.“

Ти ја проба салцата. „Тамам, можеби да ставиш уште една ронка пипер.“

„Ти ветувам дека веќе ништо нема да игнорирам.“

„Си велам“; одговори, зеде вино од фрижидерот. Се навали на каучот и отпи голтка од шишето.

„Аууу, секси“, ти рече таа.

„Ајде, не сери и донеси ми чаша.“

„Не ми се мијат чаши, може од шолјичка?“

Ти слегна со рамената. „Зошто да не. Ги испра постелината и чаршафите?“

„Да, зошто?“, таа ти наточи вино во шолјичка.

„Не можам веќе да спијам во оваа валкана постелнина.“

„Не е валкана.“

„Во неа спиеме веќе една седмица, тоа е далеку од свежо.“

Го слушна како ја навлекува новата постелнина и веќе почувствува како те опфаќа хемиската свежина. Ти завибрира мобилниот телефон. Доби мејл. Честитка, си го добила тој Еразмус.

„Ми се чини како да ќе има бура“, ти викна тој оттаму. „Гледам таму некакви облаци. Ниски облаци го притискаат градот, го истиснуваат целиот воздух од неговите смежурени бели дробови.“

„Аха“, му одговори ти отсутно.

„Бурата. Што мислиш, ги убива ли таа комарците или ги тера во становите?“

„Аха“, рече ти.

Тој ти пријде одзади, а ти и понатаму зјапаше во примениот мејл. „Се ебам со сестра ти“, ти шепна.

„Аха“, одговори ти. Тој почна да ти ги тегне ушите. „Што правиш?“

„Те слушам како ме игнорираш.“

„Аха“, ти повторно промрмори.

„Ама добро, што читаш“, те праша тој.

„Мејлот“, одговори ти.

„Каков мејл?“

Му го пружи мобилниот телефон. „Еве види.“

Тој се замолче неколку секунди. „Уау. Браво. Ќе одиш?“

Ти слегна со рамената. „Не знам, што мислиш ти?“

Тој седна наспроти тебе и отпи голтка вино од шишето. „Мислам дека треба да прославиме.“

„Што точно да прославиме?“

„Приликата. Сите прилики.“

„И оние пропуштените?“

„Сè додека не се пропуштени заради љубовта“, одговори и замина во собата.

Го намести лаптопот меѓу вас и го приклучи малиот во собата. Го пушти

„Вселенко“ од својот балкон.

„О Боже, сигирно нема да давиш со тие досадните. Звучат како Оливер Мандиќ со вишок хромозоми.“

„Па добро, тогаш одбери ти, сепак прославата е твоја. „

„Rowland S. Howard.“

Преврти со очите. „Сјајно. Попатно одам и по доп.“

Ноќта капеше по балконот, леплива и густа, вечеравте и пиевте вино, вино, еднакво лепливо како ноќта која постепено ве прекриваше. Никој не го спомна Порто, а Rowland S. Howard не пееше фадо. Сеедно, тој како да не беше таму, на балконот, со тебе во летната запурнина, одговорите му беа некако спори и исчашени. Ти знаеше што го мачи, не сакаше да му ја навредиш интелигенцијата со прашањето што го мачи.

„Тоа е само шест месеци“, го фати за колено.

„Аха“, си ги гризеше тој подноктиците.

„Па што, ќе ми дојдеш во посета два-три пати.“

„Аха“, тој прејде на ноктот од палецот, го корнеше и го тргаше, ти виде како се прелева трмноцрвената течност од аголот низ прстот.

„Не е толку скапо.“

„Е, како не е, шефовите ќе ме пуштат да одам во Португалија. И тоа два, не, уште подобро, три пати. Да го ебам, не сме сите студенти за по цели денови да читаме и да расправаме.

Ти почувствува пукнатина во градите, таа се прошири низ белите дробови до желудникот, капиларно се ширеше низ телото. Устата ти обликуваше совршено „О“, совршено црно „О“ од шеширот на маѓионичарот. Во истиот момент тој те зеде за раката која се повлекуваше од неговото колено.

„Еј, еј, прости, не мислев така, да го ебам, не сум јас крив што сум таков акмак и никаквец. Мислам, сум, но ...“

Ти се насмеа, не го сакаше тоа, но ете сеедно, се случи, гулабица од црнилото на шеширот на маѓионичарот. „Ти не си акмак, ниту пак никаквец, ти си коњокрадец и арамија.

Го завршувавте второто шише кога нему му се јави пријателот, се договоривте дека ќе излезете со друштво.

Вечерта беше како и многу други, разговорите течеа, всушност, не, не течеа, се работеше за вкрстена, непрецизна и испрекината стрелба, а алкохолот некако предвидливо течеше низ вашата скоро дислоцирана вилица. Тој, некаде после третата или четвртата рунда, кога вие двајцата бевте добро испијанети, одлучи да каже дека одиш во Португалија.

„Не одам, мислам, не знам, не одам, уште не сум сигурна, навистина не знам ...“, промрмори ти.

Те записнаа полуосмислените честитки на кои ти одговараше со мрморење и со згрчена насмевка. Го заврти погледот кон него, усните свиснати како на Фрањо Туѓман, остар „Нике“ симбол кој те осудуваше и ти зборуваше како само мислиш дека си подобра од него, но дека сите дипломи на светот не можат да го променат фактот дека тој едноставно ги Знае работите, така е, ги знае со големо „З“, додека ти нуркаш во книгите и во прирачниците. Сакаше да го шутнеш со ногата, но седевите на висок стол и ти беше страв да не ја изгубиш атмосферата и стратешки да не се срушиш долу. Не ти беше јасно како му појде од рака, како успеа да те понижи со нешто со што ти би требало да се

гордееш? Нагло скокна на нозе, а тој те дочека под лигавицата од пиво и пепел, но ти успеа да се одржиш на нозе со грациозност на пензионирана балерина (можно е малку да си ја истегнала тетивата, можеби не е тетивата, можеби само си го исчашила глуждот) се стрча кон вратата, стрелец кон постана едно со стрелата, чист ебан зен.

Матните светла виореа околу тебе, улиците минуваа, а ти секогаш со неколку чекори пред самата себеси. Се затетерави и се потпре на студениот сид. Се потпре на него и се обиде да се оттурнеш продолжувајќи ја својата повредена одисеја на крајот од ноќта. Ти појде од рака да ја здувнеш од асфалтот и да се завалиш во ренесансна позиција. Се трудеше да ја исправиш главата, да го изостриш погледот, но главата ти одеше лево-десно, горе-долу како да си куче кукличка што стои на предната шофер шајбна од автомобилот. Зачу чекори, те засписна нечија сенка. Некако го подигна погледот, не можеше да распознаеш чија е точно таа силуета, единствено што можеше да видиш беше ореолот на уличното светло.

„Ти не си ангел“, рече ти.

„Не, јас сум кретен. Направив покана за нас на Убер, ајде стани“, силуетата ти ја пружи раката. Заедно се тетеравевте низ топлата матка на ноќта.

*

Ножните прсти забодени во песокот, меслестите гребла гребат, оставаат неправилни ровови на плажата.

„Се подготвуваш за војна“, му рече нему.

„Молам?“, одговори тој стружејќи дамки од сол од хавајката. Ти покажа со прстот кон вдлабнатинките во песокот. „Рововите.“

„Да, против тебе не се може поинаку освен рововски“, си ги посматраше своите стапала и и понатаму длабеше ровови.

„Всушност сосема спротивно.“

„Да? Зошто го велиш тоа?“, го подигна погледот.

„Ти си тој што брзо го губи интересот, ти сакаш да одвлекуваш во рововски битки. Тоа се бавни, промислени потези, шаховска партија без долги романтични дијагонали и бравури на коњот.“

„Во право си, да, а како против тебе?“

„Тоа е барем очигледно: блицкриг, луди, често ирационални потези кои би ме натерале претерано да размислувам, толку да се заплеткувам за да не сум во состојба да се помрднам“, со прстите во воздухот ги исцртуваше вијугите без крај.

„Како да се поразиш самата себе?“

„Така некако, да.“

Ја заврти главата кон морето, изгледаше како темен, течен челик в тој крвав портокал од сонце. На плажата венееја чадорите за сонце, луѓето го истресуваа песокот од лежалките и од крпите.

„Ајде, започни ја таа битка“, рече тој.

„Која?“

„Одлучувачката. Ископај ги своите ровови, јас ќе ја наредам својата коњица.“ Ти се насмеа. „Имаш време да ме совладаш додека не падне мракот.“ тој стана. „Важи.“

Ти истрча до морето и зграби песок, се врати на својата позиција и тргна да обликуваш аморфни кули со злокобен облик. Со ноктите во песокот врежуваше цик-цак ровови, тие испишуваа јасна порака: никаква војска нема да помине одовде. Пред нив заби гранчиња, додатно предупредување за секого кој ќе се одлучи за јуриш.

Тој ги закопа своите ровови, најде лопатче, тиркизно, пластично лопатче кое, се чини, некое детенце го беше изгубило. Форсира ритче песок наспроти твоите формации, го положи лопатчето на него, тоа ќе биде катапулт, негова Дебела Берта со која ќе настојува да ги разори твоите фортификации за коњицата да ја заврши својата работа. Ти го виде како трча до молот, како чепка по неговата рапава површина и низ плиткото. Покрај катапултот ставаше школки, тоа беше сосема симпатично купче. Живите ракчиња ги поставуваше на страните, тие требаше да бидат извидница.

„Гледај, оној оди во погрешна страна, се повлекува пред првиот истрел“, се смееше ти.

„Тоа е диверзија, немој воопшто да се грижиш“, тој ја стави школката во лопатчето, ја поместуваше, бараше идеален агол. Запука со шаката во спротивниот крај и школката ти зафучи покрај увото.

„Еј, пази малку.“

„Сори, потребно е понатамошно калибрирање.“

Испалуваше школка по школка, му тргна од рака да погоди само неколку пати, сруши само една кула. Неговите ракчиња се разбегаа, купчето се сведе на само три школки, капитулацијата беше неизбежна. Морето преминуваше од боја на течен челик во црн обсидијан, ти стануваше се постудено во стапалата и во носот. Ти се смееше и ја испали последната школка, таа одлета далеку над твојата глава.

Испушти драматичен крик и се испружи на песокот попатно плескајќи со рацете и со нозете.

„Се предаваш?“

„Имам ли избор?“

„Не, ако мислиш да ја преживееш ноќта.“

„Хавајската кошула е моето бело знаме“, ја извади кошулата и мавташе со неа и понатаму во лежечка положба.

Ти стана, ги пречекори своите ровови, зачекори во ничија земја, застапа со расчекорени нозе над него и му седна на стомакот. – „И? Што освојува победникот?“

Тој те привлече кон себе и те бакна, оној стопати опеан солен бакнеж. – „Одиме да се истушираме, дај ми мене да одам прв, а потоа дојди до кај педалинките.“

„Кај педалинките?“

„Верувај ми.“

„Аха, добро.“

Ги собравте работите и тргнавте назад во апартманот. Ти го пушти да оди прв под тушот. Седеше на масата на терасата и пушеше.

„Ајде, се гледаме тогаш“, ти викна тој.

Ти отиде под тушот и ја пушти водата, млака вода, никаквецот не ти оставил скоро ништо од топлата. Млазот беше слаб и ти си ја триеше кожата за да ги отстраниш дамките од солта. Облече нешто потопло и излезе. Нешто подоцна ги здогледа нив, заринканите бебиња-китови со дречливи бои, недалеку од нив виде бебе-кит кое не заринкало и како пливаше по сјајно црната

површина. Тиркизната, до половина излупената педалинка беше прекриена со чаршафи, однатре допираше музика и слаба светлина.

„Мислев дека не сакаш грандиозни гести“, викна ти.

Главата му сиркаше од платната. „Ама не, обожувам педалинки.“

„Чекај, чекај“, ги ококори ти очите. „Тоа нашиве чаршафи ли се?“

„Технички гледано, не се наши, на чичко Јуре се.“

„О, Боже, кажи ми дека она не се свеќи.“

Погледна внатре, тебе ти се причини како да слегнал со рамената. „Да го ебам, да, свеќи се.“

„Сјајно, ќе бидеме првите луѓе што изгореле во педалинка.“

„Замисли го насловот во весниците.“

„А не сме ни Чеси.“

„Ајде, доаѓам да те соберам.“

И така пловевме кон пловните знаци, го довршувавме второто шише со вино, светлината се претвораше во сè поголема дамка на кожата од бебе-китот. Ноќта стануваше се погуста, светлината остануваше без кислород, виното ни удираше в глава, а тебе почнуваше да ти се спие. Праша дали е ова сигурно, тој одговори дека најлошо што може да ви се случи е пијан тајкун да ве смачка со својата јахта.

„А најдоброто?“, го праша ти. Тој легна, а ти ја положи главата на неговите гради.

„Мексико“, рече тој и ги затвори очите.

Сонуваше чкрипење на снегот, кога се разбуди прво што виде беа неговите очи, две зрнца пипер нурнати во мед. Тојс е смешкаше.

„Што е?“, го праша.

„Знаеш, она, кога си премногу млад, а вљубен си и гребеш за да мораш да доживееш уште толку пред да се скрасиш.“

„Аха“, промрмори ти настојувајќи да го упатиш утринскиот непријатен мирис во неговите гради.

„Е, тоа нема да ми се случи.“

Какво срање, си помисли, но од некаква причина сепак одлучи да му веруваш. Го бакна во непријатниот мирис за инает и пријде на работ од педалинката.

Брегот беше матна црта, тој ја пренасочуваше педалинката. Додека се миеше ти забележа дека подморницата во твојата дланка потона.

Превод од хрватски јазик: Сашо Огненовски

ВЕСНА ЛЕМАИЌ

UGLY

Не само јас, сите стоиме и чекаме на пешачкиот премин. Вжарените автомобили лазат како капки пот по смекнатата кора на улицата. Пладневното сонце ништо не засенува, сè е во жариштето.

Зад грбот слушам I liked Tripled Bridge and those statues on Butcher's Bridge.

Се придружува другиот глас Yeah, they're monumental. But, the girls here are really ugly.

Се погледнувам значајно со девојката што стои покрај мене. Ниедна од нас не се завртува позади за да го погледне туристот.

Ќе се збуневме уште повеќе ако тие двајца се насмеаја на положбата во која не ставиле. Наидува автобус, кочниците зачкрипуваат и тој застанува како мускул во грч. Патниците зјапаат во нас и се чини дека ја слушнале забелешката, па се насладуваат од нашата нелагодност.

Си ги одмеруваме лицата, телата, не сме сопернички, се огледуваме. Не можеме да си кажеме добро изгледаш. Нејзиното лице натежнало со мрсна шминка, додека јас на своето носам мозолки, испукана капилара и влакна кои штрчат над усните. Си помислувам, колку непријатно би се чувствувала во нејзините алиштенца со кои ја имитира излупената кожа на скоро изумрениот афрички предатор. Можеби и неа ѝ паѓа истото на ум, во мојата тренирка дома не би излегла ни да го изнесе ѓубрето. Не можеме да ги пронајдеме вистинските изрази на лицата, ниту да се изразиме една кон друга. А тој случаен настан не поврзува. Автобусот си заминува, лименото ткиво зацвичува и го испушта жешкиот ауспух. Морам нешто да направам, и намигнувам и таа се насмевнува. Немаме ништо заедничко, само тој познат град во којшто живееме со други углудомашни девојки. Не е важно која од нас колку се труди или ѝ е сеедно, не можеме да се натпреваруваме со љубљанските споменици. Таа вели, се надевам дека некој ќе ги украде.

На семафорот се запали зеленото светло.

ДОПИР

На шпанската плажа на Zahara de los Atunes во близина на Кадиз лежат исончани капачи од сите возрасти. Одеднаш некои од нив се потпираат на лактите, другите седнуваат, третите стануваат со очите вперени во морето. Низ брегот се шири вознемиреноста, како да забележале широка нафтена дамка која незапирливо се приближува кон нивните тела и телата на нивните блиски. Чувствуваат дека се облечени преоскудно и неподготвени, а тоа во тој момент не е важно затоа што ќе мораат да сторат нешто. Со оглед на тоа што она што доаѓа во бранови не е нафта, ниту куп расцветани алги што пливаат ниту пак мноштво месечеви медузи, туку нешто што на туристите по обликот и по структурата им е блиско. Тоа што им се приближува трепери како невидливо, непознато привидение. Капачите со дланките си ги тријат очите, ги извлекуваат телефоните за да ја снимат нечуената појава. На видикот има усидрени едрилицы со француски и германски знаменца. На хоризонтот сложено патуваат крстариците и сонцето. Но сепак, на видикот испловило тоа нешто кое исфрли сè од рамнотежа. Тоа што се појавува, се зголемува, се крева и се спушта на брановите, се придвижува напред, доаѓа, се приближува кон брегот и кон сите на него. Тука не е можно ништо да се направи. Можно е да се занеми, да се укочи во неподвижност, додека меѓу лежалките, душеците на напмпување, потпирките на склопување, ракавиците за пливање, подвижните фрижидерчиња на туристите да протрча серија нозе која во својот трк создава мали експлозии од песок. Птиците и прстите се зариваат во меката песочна плажа, а нивните отисоци се мешаат со трагите на останатите. Така, како водените стапала да продреле од друга стварност да стигнале и предзвикале пресек од непредвидливи размери. Како копното од јужниот брег да заринкало на северната страна, а привидите да се претвориле во материјални тела.

Капачите ќе ги покажуваат снимките од телефоните, ќе даваат изјави за тоа како странците не обраќале внимание на нив. Зад себе оставија само гумен чамец на надување кој недолжно плови во плиткото до доаѓањето на полицијата.

ГЕРМАНЦИ

На островот се преправаме дека не сме туристи. А изгледот ни е таков, светол тен и исончани, сите домаќини ни се обраќаат на германски. Дури и кога ќе ги

опомениме дека го знаеме нивниот јазик, дека сме скоро нивни, тие сепак се збунуваат.

На масите прислушкуваме што зборуваат германските туристи за политиката, па посматраме што пресекуваат во чиниите. Има нешто бедно во нашето однесување.

На домаќините што послужуваат, растојанијата меѓу нашите маси се еднакви, не можеме да ги измамиме.

(Од збирката кратки раскази „Добредојдовте“)

Превод од словенечки на хрватски: Ромео Михаљевиќ

Превод од хрватски: Сашо Огненовски

ДРАМА

КАТЕРИНА МОМЕВА

ИСМЕНА

ЛИКОВИ:

Исмена - ќерка на Едип и Јокаста, сестра на Антигона

Се појавува Духот на Антигона, Менокеј и гласот на Јокаста.

Дејствието се случува во куќата на Едип и Јокаста

јуни 2018

(Неутрален декор. Една врата. Еден прозор. Брачниот кревет на Едип и Јокаста. Исмена лежи во него. Нозете и се ковчести, а лицето вдлабнато. Гледа длабоко во своето отсуство, без да забележи ништо околу себе. Зборува за да знае дека е жива, зборува зашто телото и е безживотно, а мислите...)

Камените плочи во оваа куќа се сиви,
сведочат прикази темни.

Во соништа мрачни јас Танат го барам силен,
а наоѓам сал јадови земни.

Како што ќе се гаснат факелите во ноќта темна,
свездите ќе поцрнат во тага.

Тогаш мракот и пеколот во еден здив ќе се згрнат,
во ужаш и очај темно паѓам.

А потоа нема ништо освен празнина. Нема звук, има тишина.

(Пауза. Тишина. Тишина.)

Ме боли главата. Ме боли омразата во мојата глава. Ме боли омразата.

(Тишина)

Мразам. Мразам. Мразам.

(Тишина.)

Зошто е овој мој живот? Се прашувам, себе распрашувам.

(Тишина.)

Здробена. Срушена. Робна. Гробна.

Роб сум се родила и роб ќе умрам. Зарад послушност своја страдам јас.

Исмена е послушна. Таа секогаш тивко слуша и мисли дека говори кога молчи.

Тоа сум јас.

(Станува од креветот, сеуште замотана во своите чаршафи.)

А имав и јас чесност, што се радува во ноќите кревки, каде чистата совест со темнината без страв танцува. И мирен сон во кој срцето копнееше за утро. Бела туника, долги коси, меки перници и безгрижни очни капаци што трепкаат и кога не знаат.

Имав јас денови на лавина,

денови на убавина.

Денови на радост, во досада од среќа.

(Ја чешла својата коса. Погрубо од предходно ја чешла својата коса. Таа е некако заплеткана, а сепак долга. Лицето и е во грч.)

Некогаш косата ми ја чешлаше Антигона. Таа ме чешлаше со големо внимание,
а јас и ја кубев косата без да сакам. Понекогаш ја гледам, или така ми се чини

и ја прашувам како е...кога веќе не е. Како е, кога не е? Како си, кога не си? Сакам да не сум.

Ги нема веќе, ни мојата сестра, ни моите браќа. Ме оставија да ја преиспитувам тагата од смртта. Да ја преиспитувам тишината. Ме оставија, ама никако да ме остават. Преку ден заминуваат, а во ноќта се враќаат пак. (Исмена легнува на креветот, врзувајќи го косите со бели крпчиња.)

Постелата во која спијам е чиста. Јадам малце. Еден залак, една грутка. На почетокот ги изгубив сите. Ги изгубив сите. Мајка ми, татко ми и мојата љубов. Мојата љубов Менокеј, недоречена илузија во летна ноќ. (Тишина. Звук на сојка.)

Ја сум сама. Ги изгубив сите. Мајка ми, татко ми и мојата љубов. Јас сум сама. (Звук на сојка.)

Со мајка ми, татко ми и мојата љубов во моите гради, во моето срце. Заспивам со нив секоја вечер. Потоа се плашам од нив и од себе. Без нив и без себе...Јас не живеам. Стравувам. Не дишам. Стравувам. Не гледам. Стравувам. Стравувам толку многу, што веќе не ми е страв. Лажам. Страв ми е. Во страв не поминувам праг.

(Таа ги масира своите стапала околу глуждовите.)

Гледам во моите стапала, што како да ги сликала венера, гледам окуви што само јас ги гледам, а глуждовите секој ден одново ми се дробат.

Која сум јас? Јас сум несигурна кога ќе се запрашам која сум. Сакам да не сум. Да сум таму каде се другите што не се. Живи. Жива. Јас сум жива? Навистина ли сум? И по напишано правило секогаш од ново се облекувам, за да гледам сидови што гледаат во мене.

(Исмена си облекува туника.)

На дното се е сиво, а небото далечно, а јас се сеќавам на меките перници и безгрижните очни капаци. Меките перници со кои тонево меко, со гревот што се сокрил во нив. Гревот што копнеел, надевајќи се на среќа.

(Исмена гледа низ прозорот.)

Дали некогаш би заминал во темната улица, каде фенерите спијат доцна во ноќта, и таму дождот кој лее врз твоето тело, да ти ја измие душата и да ти ја врати назад, недоречена како зајдисонце. Копнеам за мигови надвор од оваа бездна.

Секој ден умирам, неуморно сум жива.

Не сакам да умрам. Не сакам да живеам.

(Се слуша тропане на порти, крцкање и ветер. Како да се слуша шепот, или можеби ветрот лажно тагува.)

Штом звуци посилни од харфа чкрипат гласно,
мелодија на призрак гневен.

Ја слушам мојата мајка липа в ноќта касно
проколната за гревот свој земен.

Морос ја колнел неа и сите што не родила таа,
душите да ни изгубат трага.

Ни на живот, ни на смрт, мир за нас да нема вел небесен,
тргаме сал јад и немоќ срамна.

Татко ми ко дар ја зеде Јокаста од слава вознесен,
за честа нејзина нема рамна.

Морос ја сокрива вистината што пред очи се гледа
души со себе носи во бездна.

За своја слава тој злото свое го храни и зло им налева во нивните глави. Да се срамат што мисла светла во нив нема, зарад минато што да го вратат не знаат. Па умот ги издава и мисли порој носи. Борбата со себе како последен суд во смртна јама те носи. А Морос е извор на човечката драма.

(Тишина. Долга, долга тишина.)

Имав осумнаесет години кога мајка ми се обеси. Јажето го врза за гредите од нашата куќа. Куќата сеуште мириса на нејзината топлина, која ни ги топлеше срцата во утрата од дните со иднина светла. Во пладнињата кога јадевме убава храна, таа знаеше да го распореди времето во пријатна хармонија и со смирен поглед во тишина, ни ја читаше нашата болка. Кога гледав во нејзините шареници, немирот и лутината што ги предизвикуваше сестра ми Антигона во мене, ми протекуваше како водопад кој горделиво паѓа над камените карпи. Мојата сила беше во мојата нежност, и кога ќе и се насмевнев на мајка ми, нежноста стануваше мудра. Понекогаш во сон го чувствувам нејзиниот мирис. Мирис на надеж и радост, а потоа ќе отворам очи и нешто ме заболува на она место во кое тагата тагува со пискот дребен. На тоа место раната крвари без лек, ...Ќе крвари до нареден век ...без лек...

(Тишина. Се слуша женски глас што шепоти неразбирливо. Може да се дофати по некоја буква. Имена ја потпира главата врз врата, обидувајќи се да ги загуши звуците кои шептат гласно, нешто нејасно.)

ШЕПОТ НА ЈОКАСТА: ...ве ...ем.....ици....ад...п.аткри....ве
...ем.....ици...ад...пе....аткри...

ИСМЕНА: Не можам повеќе да живеам со крици, на изгубени души во недопирливо дно.

ШЕПОТ НА ЈОКАСТА: Две неми птици, на дрво пејат крици. Две неми птици, на дрво пејат крици.

(Се слуша крцкање и крцкање на гредите.)

ИСМЕНА: Гредите на куќата крцкаат во немоќ, благите насмевки се врзани со смртниот копнеж. Дали усните на мајка ми ќе венеат под таваните, како две бубамари кои навестуваат гозба пријателска, по која џагорот ќе се претвори во лелек, во неспокој што копнее по мир.

(Се слуша тропане на порти, крцкање и ветер. Исмена станува, го отвара прозорот. Гледа. Слуша чекори на колона од луѓе.)

Ноќва сум вознемирена. Колони на Тебанци чекорат. Кога во толпа голем број Тебанци ќе се зберат, тоа е лоша вест. Да слават тие не знаат, само за болест и смрт се берат.

А мудриот се прозева, од здивената толпа бега.

(пауза. Се слуша тажен виеш. Низ прозорот прелетува камен. Исмена го затвара прозорот. Потоа го става каменот, покрај многуте камења покрај ѕидот. Некои од камењата се насликани во бои, кои ги сликала таа, а некои безбојни.)

А народот знае со прекорлив поглед да ја прочита скриената вина. Народот на Теба немилостив се покажа. Та нивниот суд беше јасен. Се згрози ја од нашата куќа. И со подсмев гледаа на Едиповата слава. Прво со подсмев, а потоа почнаа да бараат правда. А каква правда можеше да им даде татко ми во несреќа втурнат? Илјадници тебанци, со свои раце и илјада прсти почнаа да ги валкаат портите на нашата куќа, гнила под темелите, среќна во илузијата на незнаењето. Проклетството што ни се случи, беше извор на чума, што како смртна зараза се ширеше во нашиот град. Стотици луѓе стоеја и чекаа. Едип не е наш крал!- викаа. Едип не е наш крал! Стотици лица со единствен израз и скаменет поглед. Ни трите горгони, родени од душите камен да чинат, не би извајале таква глетка. Стоеја така молкум во бес што врие, во затишје пред бура, а потоа почнаа да фрлаат камења. Гредите се тресеа. Гредите се тресеа. Гредите секогаш се тресат кога смртта влегува во куќата на несреќата. Сакаа да плукаат во крвавото лице на татко ми. О Богови, си помислив тогаш, им ја дадовте тагата на луѓето бидејќи само така можевте да останете Богови. И дали сте Богови, штом вашето Божество се потпира врз човечката тага. Зар луѓето треба да се боси и во жива кал, со јадови земни, да дишат нечистотија до судниот ден, за Вие да се сладите со нектар после љубовните игри. За тоа

ли постојат боговите во овој мал универзум. И вас ли треба да ви се поклонувам до земја, да немам ли храброст, за храброста да биде ваша доблест?

(Имена од под креветот вади некакви бои. Бело крпче натопува врз нив и почнува да го обојува каменот со боја на бадем.)

Со очи што се мртви тој загубен гледа, в мислите мој,
мојот тажен татко мој неспокој.

Тој не грешел ни Хипнос штом го земел в бели светови свој,
од стравотно пророштво бегал тој.

А родена сум јас во кревет овој, ко мал бадем ситна,
од бегството негово јас плод сум,

тркалото на животот во стапица срамно го пикна,
вистината јасна стана часкум.

Тој убиец на татко свој, со мајката спиеше своја.

Јас сум плод од таа љубов што не смеела да се случи. Јас сум нивниот белег
што ќе го носам дури сум жива. Мојата свест се бори со своето страдање и
улиците на Теба и во дните за мене се мрачни .

(Некој како да тропа на вратата, Имена отвара, нема никој.)

Мора да го преживеам пеколот, пеколот во мојата глава. Нема ништо освен
празнина. Нема звук, има тишина. Како со клин нешто да ја пробива мојата
глава. Мислам дека ќе се срушам. Душата ми е тенка како црн конец или
душата ја нема, па остана конечот кој ја врзуваше за мене. Болката ме потопува
со мрак и моите очи се темни како очите на мојот татко. Очите од мојот татко
Едип, претопен во својот грев. При очи не гледам светлина. Не гледам ништо.
Се срамам да гледам.

(тишина)

Никој не доаѓа во мојата куќа. Нема од кого да бидам видена, нема од кого да
бидам сослушана. Презир гледа народот во мене, со презир јас го гледам
народот. Јас го изгубив мојот татко во свет што е недопирлив за моите стапала.
Мојата душа не е доволно светла да се спаси и не е темна за да допре до
татковите далечини, јас не сум родена да го следам неговиот пат , иако тој
секогаш имал раце што ме тргаат кон длабочините. Јас ги сопирам надежите
во утрата што идат, за да не пропаднам во нова несреќа. Јас го кастрирам
својот дух кој се наоѓа во средината на грчот. Грчот создаден од душевна болка
кој не поминува константно. Грч од зајадливост и омраза, презир, тага,
циничност, осуда и сатиричност. Грч на безсмисленоста во безнадежноста.

(Исмeна се враќа во својот кревет и ја покрива главата со перниците. Надвор се слуша гласот на народот.)

ГЛАСОТ НА НАРОДОТ: Сведоци сме ние. Вистината спие. Сведоци сме ние. Вистината спие. Вистината е тивка ...тивка...слаба...слаба... Спие со перници сама.

Прекинете, оставете ме во тивката јама!

(Долга тишина.)

Теба е градот во кој се родив, подалеку од неа не знам, седумте порти е се што можам да видам. Врз нашата куќа беше истурен гневот и бесот на сите несреќи човечки. Ние бевме криви: за непроспиените утра на мајката што доела убијци; непроспиените утра на ковачот на златни пари што од алчност за повеќе ги изгубил сите пари на кладба. Ковачот ги бараше од татко ми парите, за кои татко ми не знаеше ништо. Сите немажени девојки што сонуваат да ја изгубат својата чест, сечеа коси во тага и во незнаење, врискаа за секоја лага што ќе ја чујат. Сите шепотеа вести пренесени од уво до уво. Сите ја триеја својата кожа, во страв дека нивното тело е заразено од грев што не го сториле тие. Судеа. Судеа ревносно. Судеа како да ќе плаќаат за туѓи последици.

А потота некој кажа ДЕСНО! И сите почнаа да трчаат десно! А потоа некој кажа лево. И сите почнаа да трчаат лево! А потоа некој кажа Теба! И сите викаа Теба! Теба! Теба! Теба! А потоа престанаа да викаат. Престанаа да плукаат! Престанаа да фрлаат камења по нашата куќа! Па стоеја така, гледајќи во нашиот страв! А потоа почнав да чувствувам болка и нешто со клин почна да ја пробива мојата глава. А потоа тишина! Гласна тишина. Многу гласна тишина. СЕ повисоко станува тивко! СЕ повисоко станува тивко!

А потоа од моите гради почнаа да свонат сребрени свонци. Да ме скокоткаат и топлат. Да ме удираат и дразнат. Да бараат да кажам гласно што мислам. Да викаат над молкот што премолчува.

А јас немојна се срамам да помислам што мислам, затоа што сум должна да мислам што Креонт сака да мислам. Враќање назад нема. Должна сум да мислам што Креонт сака да мислам, ако не убиство ми се спрема. Убиство ми се спрема.

(Исмeна се крие под креветот и таму останува долго.)

ШЕПОТ НА ЈОКАСТА: ...ве ...ем.....ици....ад...п.аткри....ве ...ем....ици...ад...пе....аткри...

Две неми птици, на дрво пејат крици. Две неми птици, на дрво пејат крици.

ФИЛИП ГРУИЌ

НЕ ПРЕД 4.30, НИТУ ПОСЛЕ 5.00

II ДЕЛ

ИЗЛЕТ СО СЕМЕЈСТВОТО

МАЖОТ

Отидовме покрај реката
Во малото војводинско место
Каде комарците напаѓаат посилно
А девојките носат помалку
Отидовме покрај реката
Мојот брат
Неговата жена
Неговото синче
Мојата мајка
Ги извадивме чевлите и ги собувме чорапите
Ги ставивме нозете на лигештулите
Таму знаевме да одиме
Кога беше убаво
А сега е убаво
Нешто после Велигден
Кога денот конечно трае
Колку што денот треба да трае
Мајка ми порача лимонада
И бараше да ја сликаме
Додека седи на нишалката
Која лебди на Тиса
Бараше да седнеме на нишалката покрај неа
Мојот брат и јас
Еден на едната страна
Другиот на другата
Жената на брат ми не фотографираше
Но тогаш мојата мајка
Ја повика и жената на брат ми

Да ни се придружи
Не фотографира келнерот
Тоа изгледаше отприлика вака
(па сега некако се наместуваат како изгледаше тоа)

МАЈКАТА

Не знам што е она
Дали е петел или паун
Дали е кокошка или фазан
Ја, еве жими мајка
Не знам што е она.

МАЖОТ

Покажа на животните
Што скокаа покрај нас
И навистина
Никој од нас не знаеше што е
Дали е кокошка или фазан
Дали е петел или паун

МАЈКАТА

Вие сте дудуци на мене
Може сè да биде
А овој малиот
Немој да не знае што е
Кокошка фазан петел паун
Немој да не знае
Да не речат
Види ги овие градскиве деца.

МАЖОТ

Се насмеавме
Мајка ми беше поубава под сонцето
Отколку во куќата
Беше помлада на нишалката
Отколку на искршениот кауч.

БРАТОТ

Тој ќе знае многу
И што е петел паун
Тој ќе знае повеќе
Отколку што знаеме ние.

ЖЕНАТА

Го зедев детево од количката

Му ги извадив чорапите

И го ставив на тревата

Оди

Малечок

Оди

Му реков

А малечкиот падна.

МАЖОТ

Точно на првиот роденден

Го направив првиот чекор

Беше килав, велат

Вториот веќе беше подобар

Третиот сигурен

А четвртиот

Остана онаков

Каков што е денес.

БРАТОТ

Ајде малечок

Една нога

Хе-хе

Немој да речат дека си на мене

Па да проодиш на двете

Кога веќе сите одат наголемо

Кога некои веќе трчаат

Ајде малечок

Една нога

Хе-хе

Па друга

Види го

Падна!

МАЖОТ

Одев од едната маса

До другата

Мајка ми ги рашири рацете

А татко ми ја прегрна!

МАЈКАТА

Па тој оди
Да го ебам!

МАЖОТ

Така рече.

МАЈКАТА

Гледај како одам јас
Колку ми е силна ногата
Па да, што се смеете
Цврсто ногата на земја
Една па друга

Така е

Ајде

Пичка му ... пак падна.

МАЖОТ

А потоа јас му пријдов на синчето
Го фатив за раката
Мајка ми продолжи да се ниша
Испивајќи ја лимонадата
Братот снимаше сè
Неговата жена се смееше
И го предизвикуваше петелот паунот кокошката или фазанот
Го фатив синчето за рака
И го пуштив

Тоа направи еден чекор

Ајде малечок

Делуваше како да ќе падне

Па направи друг чекор

Малку подобар

Браво малечок

Третиот чекор веќе сигурен

И со четвртиот стигна до мојата мајка

МАЈКАТА

Па тој оди
Да го ебам!

МАЖОТ

Мајка ми скокна од нишалката

И го бакна синчето
Мојот брат ја бакна својата жена.
БРАТОТ
Снимив
Се снимив.

(Пиесата е наградена со Стериината награда за најдобар драмски текст)

ЕСЕИ

ЕЛИЗАБЕТА ШЕЛЕВА

Модалитети на другоста во литературата и културата

- фигурата на Бегалецот како (интерна) Другост –
(низ одбрани примери од литературата на Луан Старова, Кица Колбе и
Лидија Димковска)

Во современата културна теорија, односно, философија на литературата и културата, од осумдесеттите години на 20 век наваму, отпочнува подемот на актуелните студии на алтеритетот (другоста), кои се занимаваат со интердисциплинарно проучување на категориите на другиот и другоста, како темелни поими, не само во литературата, туку, и во хуманистичките науки: психоанализата, лингвистиката, филозофијата – кои се појдовно обележани од категориите на интересубјективност, дијалогизам и хумана интеракција.

Поетиката на другоста во литературата и уметноста се препознава по својот нагласен интерес и неконвенционален третман на постојните социо-психолошки и културни табуа, како и по сопствената подготвеност за (формална) експерименталност, жанровска отвореност и хибридизација.

Отаде, за оваа парадигма, покрај емпатиската премиса (т.е. сочувството кон другиот), не помала важност има и појдовното, индивидуално прашање за сопствената (безусловна) припадност кон матичната (роднокрајна) културна средина.

Во оваа прилика, само кусо ќе појасниме, дека проблематиката на другоста контекстуално се вклопува во подрачјето, што современите филозофи го нарекуваат семантика на проприумот (припадноста) – а, кое, имено се сосредоточува околу парадигматичните поими и прашања на (не)припадност, сопственоста – поими и атрибути, кои во последно време стануваат особено важни, не само во доменот на актуелната култура, туку и во практичниот домен и интерес на самата, денес доминантна, политика на идентитетот.

Интересот за проучувањето на другоста во книжевноста произлегува и се темели врз присуството на емпатија, како изворна психолошка компонента, насочена кон другиот, или, просто како способност на авторот, не само да искуси емпатија, сочувство со другиот, туку, според бугарскиот писател Георги Господинов, туку и да се биде другиот, алтеритетот (другоста).

Најнапред, кога станува збор за другоста, со оглед на дифузната семантичка природа на самиот термин, како и за подобра методолошка ориентација, предлагаме типолошки да се разграничи и да се почитува начелната дистинкција, помеѓу интер- и интра-културалната другост.

При тоа, во рамките на интеркултуралната другост би влегле облици и примери на етничка, јазична, расна другост, додека во рамките на интракултуралната другост би се нашле примерите на родова, социјална, интра-етничка или внатрешна другост.

Искуството на Другоста, покрај вообичаените хетеро-слики и претстави, во прилогот, што следува е застапено и во вид на авто-перцептивна, односно авто-слика и перцепција – што се должи на внатрешната (и, на моменти, радикално спроведена) авто-стигматизација, авто-негација, или само-негација (од страна на самиот наратор или книжевен лик).

Патем, историска најава за ваквиот (неортодоксен) пристап кон себеси (како друг), може да откриеме во прочуениот стих на Артур Рембо „Јас, тоа е некој друг“, како и во одделните записи на Фридрих Ниче, Зигмунд Фројд, Жак Лакан – кои (од своја страна) резигнирано укажуваат на тоа, дека ние самите за себе и во себе доживотно сме и ќе останеме странци самите на

себеси, поради начелната когнитивна непросирност, што не ни овозможува да се запознаеме себеси во целост, потполно. Во одделни примери, доживувањето на сопствената другост, покрај овие (појдовно изразени) психоаналитички и когнитивни димензии и аспекти, има и своја дополнителна рамка (димензија), кога реферира на искуството на сопствената (интер- или интра-) културална поинаквост, обележаност, жигосаност, потполна или делумна (условна) припадност, специфична за бегалците како странци, дојденци (или, како што би ги нарекол Жак Дерида: „несведливите други“).

2.

Во современата македонска проза се среќаваат ликовите на бегалци (мигранти) како внатрешна другост (осведочена во изборот на теми, специфични за воената и бегалска книжевност, односно, мигрантскиот наратив).

Бегалецот или, модерно кажано, мигрантот, како откорнат од својата матична култура и поради притисокот на својата нова средина, неретко се доживува себеси како радикален друг – кому бегалството априори и од надвор му било наметнато како избор или судбина, за истото потоа, да биде претворено во сигнатура на неговиот/нејзиниот траен (или примарен) идентитет.

Бегалците по правило се редуцирани, односно, сведени на својот транзитен несигурен (бегалски) статус и наратив. Од манипулативни причини, принудени да останат заробени „само“ во едното (и тоа, најмалку посакуваното) од своите, повеќекратни идентитетски обележја (каква што е впрочем и судбината на носечкиот лик од романот „Рута Таненбаум“ од хрватскиот писател Миленко Јерговиќ, сведен на тоа, да биде/остане „само Евреин“). Горчливата редукција на идентитетот, што ја доживуваат ваквите ликови, меѓу кои неодминлив е примерот со бегалците, лаконски е искажана во резигнираниот говор на мајката од романот „Граница“ на Луан Старова: „Не постои враќање од егзилот“.

Еклатантни примери за доживувањето на бегалците како радикални или пак внатрешни (прикриени) други, се среќаваат во делата „Егејци“ и „Земја на бегалците“ од Кица Колбе, односно, „Граница“ од Луан Старова. Овие автори за прв пат кај нас доследно ја отвораат и сведочат за трансгенерациската трума на бегалството и стигматизацијата на дојденците од страна на домородните, автохтони жители.

Денес навистина ретко се случува еден автор, со толкава посветеност и фокусираност, да се определи за создавање повеќетомен циклус (романескни) дела, базично предодреден од рециклирањето на една опсесивна метафора. Во конкретниот пример на дводомниот писател Луан Старова, веќе од насловот на неговиот, 16 по ред роман од ткн. балканска сага, „Граница“, може да се забележи, дека одново го третира и се занимава со трауматското искуство на семејниот егзил и преминувањето на границата (што се одигрува во 1943 год, само една година по неговото раѓање). Иако самиот тој, како автор на делото, индивидуално земено, веќе и' припаѓа на популацијата на автохтони жители и писатели – очевиден е фактот, дека семејното искуство на егзилот, како и транс-генерациската меморија на бегалското семејство, кај Старова прераснува во опсесивен факт и книжевен топос од пресудна важност во обликувањето на неговото творештво.

Со оглед на тоа, синдромот на бегалецот останува доживотен и хроничен. Тоа е личен кондиционал, за кого би било најумесно да се примени синтагмата „еднаш бегалец – засекогаш бегалец“ (како видоизменета парафраза на една, веќе одомаќена медицинска крилатица, што сликовито ја доловува хроничната природа на различните видови зависности).

Во прилог на тоа, Кица Колбе во своето дело „Егејци“, објавено пред дваесет години, го проблематизира и критички реагира кон востановениот (иако новосоздаден) збор (или назив) „Егеец“, сведочејќи од своето лично искуство, дека овој збор попрво функционираше и се употребуваше, како стигма за потценување на сограѓанин, кој е дојденец, нетукашен – за разлика од тукашните, секогаш-веќе домородни, автохтони (а со тоа и премолчано супериорни) жители.

„Ама кога ќе чујам Егеец не ми е убаво, да ти кажам право. Тоа е како нешто голо, нестабилно, несигурно“ (Барџиева Колбе, Земја на бегалците, 2018:455), признава баба му на Влатко и, наспроти сите декларативно искажани симпатии кон Фросе, сепак, на крајот, ја открива извесната nelaгода (или амбивалентност, својствена и на голем број овдешни Македонци), подоцна и реторички „забетонирана“ со отсечната упадица од другата сосетка: „Ами голтари се. Бедни. Бегалци се“

Една од парадигматичните особености на бегалецот (како апатрид, или, некој, што насилно ја загубил својата татковина), се состои во фактот, што тој/таа страда од онтолошка подвоеност или трајна егзистенцијална невдоменост, бидејќи паралелно живее во два света (истовремено): оној на

актуелното секојдневие и оној на претходното секојдневие (пред чинот на бегалството), сочувано единствено во сеќавањето.

Траумата на бегалецот е содржана во искуството на подвоеноста, што имплицира дека тој/таа „живее долго на друго место, не заборавајќи при тоа ниту еден миг од поранешниот живот. Да живее во два света, оној на секојдневието и оној на сеќавањето“ (Барџиева Колбе, 1999:29)

Овде е вистински момент, да се навратиме и потсетиме, на аналогното толкување, што, во врска со именуваниот проблем на подвоеноста и транзиторноста (на бегалецот, странецот), го предочува бугарската теоретичарка Јулија Кристева, некои десетина години претходно:

„Странецот се чувствува загрозен од својата поранешна територија, заплеткан во сеќавањата за среќа или катастрофа“.

Укажувањето на Кристева за фантомскиот карактер на поранешната татковина и принудно напуштениот дом во неа, особено е присутно како трајно доживување на бегалците и нивна располовеност и раздоменост, за што мошне убедливо сведочат книгите „Егејци“, односно „Земја на бегалците“, и обете дела од нашата авторка и филозофина, Кица Барџиева.

Според Барџиева, којашто самата (исто како и пред малку споменатиот писател од албанско потекло, Луан Старова) и' припаѓа на втората генерација бегалци (а згора на тоа, и самата таа, од приватни причини, е преселена и живее во друга, западно-европска земја), обврската да се сведочи во име на своето семејство и нашироко да се споделува траумата на принудната дислокација (преселба), претставува катарзичен чин, но и екуменски обид, макар преку литературата, да се исправи доживеаната (историска) неправда, која понатаму исходува со дополнителни последици.

„Треба таа, возрасната Фросе, да ја именува нивната траума. На роднините Фросини. Траумата на нејзиниот род бегалски. За да ја преобрази таа во збор и повест. За да затвори сетне таа траума меѓу кориците на една книга. Книгите сведочат посилено од власта и од на државите. Не знаеше Фросе дали таа самата ја пишува таа книга. Или некој друг ја бележи, а таа само ја диктира (Барџиева Колбе, Земја на бегалците, 2018:392).

Фросе не може да остане сосем имуна пред овие и слични дилеми околу автентичноста на сопственото авторство, особено, ако се земе предвид, дека лично таа и буквално пишува „во туѓо име“, во име на своите роднини - бегалците.

„Чупката Фросе избра да биде таа што ќе памети...имаше сила да си заветува, дека таа ќе ги голтне и стравот и болката од повестите бегалски. За тие да станат коска од нејзината коска, месо од нејзиното месо, слово од нејзиното слово...Тие беа нејзиниот род бегалски. Тие беа нејзината татковина. Се' е спасено кога барем еден уште памети“ (Барџиева Колбе, Земја на бегалците, 2018:473)

Самите бегалци, еднаш доселени во новата татковина, во неа парадоксално остануваат невидливи, трајно заточени/заробени во својата абјектна, несоопштлива улога на (трајно обележани) бегалци!

„Бегалците всушност секогаш се невидливи за другите.Невидливи се тие, затоа што другите не сакаат да ги видат. Затоа што тие го свртуваат погледот пред да им погледнат во очи. Од страв“ (Барџиева Колбе, Земја на бегалците, 2018:94).

Оттука, и домот неминовно се доживува како рана (што не зацелува), оти се состои во (симултано) живеење во двата света: оној, што е неповратно загубен покрај Егејот и оној, што актуелно се реализира.

„Дома за нив асоцира болка, забрана,недостапност, недофатливост, бескрајна далечина во услови, во кои тоа многу копнеено „дома“ се наоѓа на стотина километри од новиот дом, „дома“ асоцира за Егејците, очај и рана, што не зацелува “(Барџиева Колбе, Егејци, 1999 : 20)

Таа и таква ситуација, од своја страна, придонесува за драматично јакнење или интензивирање на носталгијата кај бегалците (односно, странците), како афективен модус и однос кон минатото. Носталгијата, во својата основа, функционира како парадигматичен модус на свеста, обликуван од копнежот (по своето постоење во) некое другаде .

Судејќи според детално опишаните, идиосинракични состојби и различните размислувања во врска со нив, изнесени особено во романите на Барџиева (но, на потресен начин, и кај Старова), бегалството би можеле да го третираме или сметаме како своевиден или специфичен хронотоп. Бегалците, имено, функционираат како изделена, затворена, просторно-временска и јазична заедница, се чини, никогаш доволно (или, барем, ефективно) вклопена и интегрирана во новата околина и новата татковина, небаре мал „свет во светот“, обземен од непријатното чувство на постојана „вонредна состојба“, загрозеност и поставеност под прашање. Токму со оглед на својата хронична прашалност (во очите на другите), бегалците остануваат посебно засегнати од транс-генерацискиот императив за одржување на својот културен идентитет и социјален континуитет, како и желбата, еднаш, конечно,

да се затвори прашањето на сопственото себедокажување пред скепсата на другите. Да се заокружи мачниот и повторлив процес на себе-легитимизација, наспроти сите вложени напори, по обичај, „зачинет“ со извесен сомнеж кон автентичноста на нивните сведоштвени или меморирани кажувања!

„Никој не ја знае историјата на бегалецот. Никој не му верува кога тој ја раскажува. Дури и кога тој ќе докажува што се' поседувал во животот. Се' што е поврзано со поранешниот живот на бегалците за нивните нови сограѓани останува недокажано. Насекаде ги сместуваа бегалците во такви куќи“ (Барџиева Колбе, Земја на бегалците 2018:60)

Една од најважните, ако не и клучната причина за неизбежниот зазор и nelaгода, што се дочивува по однос на бегалците е нивното восприемање како странци. Самата амбивалентност кон странците, од своја страна, е веројатно најдобро промислена и протолкувана во прочуената книга на Јулија Кристева „Странци на самите себеси“ (објавена пред триесетина години, во 1988 г).

Авторката на ова дело, Јулија Кристева, и самата е егзистенцијално предодредена да говори од позицијата на удвоена Другост (еднаш, родово, како жена и по втор пат, културно/јазично, како Бугарка, преселена во Франција).

Таа има полно право, кога појаснува, дека појдовното и автентично искуство на странствувањето, првично се создава во рамките роднокрајната, т.е. матичната културна средина, пред истата таа средина воопшто и да биде напуштена и заменета со некоја друга. Меѓутоа, клучното откритие, содржано во оваа книга, се состои во следново: nelaгодата, што луѓето вообичаено ја доживуваат и манифестираат кон другиот, не се должи толку на фактот, што самиот тој е различен од нив, туку, обратно, произлегува од искуството, дека тој е всушност (непријатно) сличен на нив, плус, згора на се', ги потсетува на самите нив и сопствената граничност (со тоа, и ранливост).

„Неочекувано, странецот живее во нас: тој е скриеното лице на нашиот идентитет...сите ќе се спознаеме себеси како странци, неподложни на поврзувања и заедништво“ (Кристева: 2005).

Перцепцијата на Другиот вообичаено низ историјата се движела по линија на зазорот, снебивањето, полудовербата од него/неа, особено во земјите, чија историја е обележана од повеќекратно нагласената деструктивна улога на туѓинците-завојувачи и поробувачи (а токму Балканот е ноторно

познат по своите 100 год Византија и 500 год Отоманска империја, односно, другост).

Коренот на ваквото видување и nelaгодата кон другиот го расветлува и Кристева, одејќи по епистемолошката трага на нејзиниот учител Жак Лакан. Другиот се доживува како вознемирувачки, лебдечки хибрид, кој дестабилизира – поради тоа, што го потсетува субјектот на неговата граничност.

Лиминалноста на туѓинецот е дефинитивна (или, радикална) – бидејќи (тој/таа) секогаш бил и останува туѓ (односно, не му припаѓа ниту на еден од двата света, поранешниот и напуштен или сегашниот и актуелен).

Отаде, настапувајќи во исто време како "свој и туѓ" - Бегалецот би можел да се вклопи во категоријата на Несведлив Друг (токму оној, што според наводите на Жак Дерида, претставува конститутивен момент на самиот идентитет)

Со други зборови, наместо да биде доживеан како вечен апатрид – следејќи го концептот на Дерида - странецот (бегалец) ја олицетворува спасоносната (слобода на) разлика!

Токму ова (филозофски обмислено толкување) длабински го објаснува коренот на присутното трансгенерациско чувство или траума на неприпадност, поточно, половичната припадност, својствено за романескните дела на современите македонски писатели како Колбе, Старова, Димковска – нивното трајно доживување на сопствената лиминалност, ниту / ниту позиција во општеството и културата, нивната начелна (во својата суштинска основа) апатридност!

Спектарот на бегалските искуства го содржи доживувањето на домот како рана, од една страна – и подвоениот живот во два света (истовремено), од друга страна.

За таа гранична егзистенцијална состојба на бегалецот или туѓинецот, во оваа прилика накусо ќе се повикаме на романот „Но Уи“ од Лидија Димковска

Суровата парадигма на доживотната лиминалност на бегалецот (или, емигрантот, иселеникот), е пластично осведочена во исповедниот исказ на бабата Неда, од овој роман на Димковска. Човекот, откако еднаш ќе реши

да го напушти родното огниште, тогаш тој/таа „за навек станува суштество без дом, странец кој талка и по небо и по море“, вели баба Неда.

Отаде, не е случаен впечатокот на хрватската критичарка Вања Кулаш (во нејзиниот есеј, објавен во списанието „Модерна времена“), дека творештвото на Димковска е создадено и обележано од „тематскиот јазол на неприпадноста, исклученоста, отпадништвото, накратко, другоста, што кај нејзините протагонисти може да биде изразена низ национален, верски, или, економски предзнак“.

Кон оваа согледба, ние би додале уште една забелешка, имено, дека Димковска во своите дела третира уште еден, дополнителен и особено впечатлив пример на другоста од базичен, абјектен вид. Во својот роман „Резервен живот“, за кого ја доби наградата на Европската унија за литература, во 2012 г, Димковска, за првпат кај нас, го тематизира и елаборира искуството на телесна другост – како болна форма на абјектност. Тегобниот живот на сијамските близначки Злата и Сребра, мајсторски опишан низ исповедната нарација и гледна точка на дете, од друга страна, би можел да се толкува и како метафора за распадот на Југославија и суровиот период на транзицијата, што следи потоа.

Димковска, во ова дело, како впрочем и во своите претходни остварувања, убедливо и суверено ја транскрибира онтолошката равенка на животот како неотповикливо странствување и из-местеност (односно, трајна подвоеност) меѓу старото и новото „дома“ (како, на пример, во исказот „преселбата е крст, што ти го сече срцето на два дела“), но, уште повеќе и пострашно, како вкрстувањето на домот и „странството“, во низа од заемно огледални поими и состојби. Затоа, баба Неда порачува, дека сината е препознатлива боја на странците - бидејќи тие предимно одат и „домуваат“ по морето, или небото.

Специфичен авторски белег на Лидија Димковска – како во поезијата, така и во романите – е токму жестокото писмо, без задршка и резерва, со сопствената кожа како „жирант“ и сведоштво за длабоките, свети тајни на трајно раселената душа, што никого не го оставаат рамнодушен ...посебно, за неотповикливата и трајна реалност на не/припадноста, придружена со високиот коефициент на лична и несоопштлива осама (по горчливото сознание, дека „домородецот е секогаш подобар од дојденецот“).

Сепак, не треба да се заборава, дека другоста на бегалецот / апатридоот ја доживуваат и оние, кои живеат во состојба на себе-прогонство, што во овој текст метафорично би ја означиле како „нулти степен на

прогонство“. Таа состојба го содржи внатрешното чувство на апатридноост: или, - „никадеприпадност“ (како што, во својот роман „Земја на бегалците“, сликовито го нарекува Кица Барџиева Колбе).

Таквата внатрешна миграција на идентитетот – имплицира и манифестира однос на себе неприфаќање, отфрлање на својата култура, автонегација, самоодрекување, своевидно „бегство од биографијата“ (како што гласи и необичниот наслов на еден романите на српскиот автор Владислав Бајац).

Да не одиме многу подалеку, слично искуство споделува и угледниот професор и теоретичар, Армандо Њиши – кога храбро (по малку, и неочекувано) признава „Јас сум во егзил во татковината“, имајќи ја во предвид својата нелинеарна отстапка, по однос на сопственото „малограѓанско“ семејство, како и, безмалу, расистичкиот третман, што Њиши, како „дојденец“ од (презрениот) Југ, во младоста, го доживеал, од страна на своите сонародници, по потекло од (препотентниот и економски поразвиен) Север, без разлика на тоа, што се работи (само) за (различни) географски подрачја на една иста земја, неговата татковина, Италија.

Од денешна перспектива, не е тешко да се заклучи, дека ваквиот однос или модел на себе - неприфаќање, внатрешна миграција на идентитетот, отфрлање на својата култура: станува симптоматичен, особено за пост-колонијалните литератури и култури - или, пак, за оние (регионални) литератури и култури, кои се однадвор принудени да о/станат вкалапени само во една, при тоа, редуцирана културно-идентитетска определба. Ова тврдење пластично го илустрира примерот со Евреите (традиционално познати по својата самоомраза или срам поради своето инородно потекло), но, не помалку е значаен (и потресен) и примерот со нас Балканците (за Македонците, подобро и да не говорам), кои често отворено го тематизираат своето проклетство да бидат фрлени токму овде, на овој драматичен простор и регион, познат по насилство, заостанатост, примитивизам и братоубивствени војни.

Овие согледби за трајната и иманентна вграденост (инклузивност) на странецот во нас, ги препознаваме како блиски и до необичната, а толку адекватна кованка „универзален странец“, создадена од нашиот драмски автор Горан Стефановски. Иако, можеби, на прв поглед звучи противречно, универзалниот странец, според Горан, живее во секого од нас, останувајќи при

тоа (неизлечиво) туѓ на себеси и на сите останати. И самиот лично „положен“ во егзистенцијално слична ситуација на условно припаѓање и симултано туѓинување, како во роднокрајната (Македонија), така и во адаптивната култура и татковина (Англија), Стефановски, се чини, не можел да пронајде подобар назив од споменатиот, кој во себе подеднакво го содржи чувството на „странец во странство“, како и „странец дома“, што експлицитно го искажува и именува, во рамките на своето пристапно предавање во МАНУ.

Во овој контекст, занимлива е и следната забелешка на Кица Барџиева (особено, нејзиниот биографски подтекст, поврзан со сознанието, дека, како потомок и хроничар на едно бегалско семејство, и самата авторка се јавува и зборува како припадник на множеството "внатрешни Други"):

Имено, во една од своите понови колумни, Барџиева интуитивно заклучува, дека во малите заедници е многу полесно "произведувањето" на Другиот како непријател (механизам, што функционира и наликува на пословично амбивалентните односи, што често владеат и се забележуваат внатре, во самите фамилијарни заедници)

Да заклучиме: „епохално“ обележаното искуство и чувство на другоста, се чини, дека посебно е нагласено токму во последните децении од 20 и првите од 21 век.

За тоа („епохално“ предизвикано себедоживување и себедескрипција, низ призмата на универзалната другост), впрочем, сведочат повеќе записи и ставови на писатели и интелектуалци, кои потекнуваат од различни страни на светот и од независни, културално различни кругови.

Реномираната британска авторка, Зејди Смит, во својот прочуен роман „Бели заби“, недвосмислено порачува :„Ова е век на туѓинци со кафеава, бела, жолта кожа“ (повеќе, дури ниту расната припадност, не ги спасува луѓето од неизбежното чувство на фатална „другост“).

При тоа, за разлика од традиционално востановената трагика, што го следи оневозможувањето на доживотната антејска парадигма (прицврстеност кон почвата, земјата, корените), денес, може да се забележат и поинакви, позитивно предначинени примери за креативно прифаќање на селидбената (бегалска) идеологема како предизвик и предност

Не само интересно, туку можеби и неочекувано (парадоксално), делува фактот, што (дури отпосле го забележав, дека) овие неконвенционални видувања им припаѓаат и произлегуваат токму од неколку слободоумни жени, писателки и критичарки:

Оваа селидбена идеологема на постоењето и воспевањето на номадскиот принцип, е изразена во делата на реномираната турска писателка Елиф Шафак. Во текот на неколку јавни настапи (на англиски јазик), одржани во САД, Шафак ја следи трагата на едно мошне интригантно етимолошко совпаѓање, помеѓу двата втемелувачки поими на турската историја. Таа, имено, потсетува, дека зборот „јурт“ во турскиот јазик истовремено означува две, навидум спротивставени нешта:

- а) родната земја (како синоним за нешто, што е прицврстено за почвата),
- б) иако, првично, зборот „јурт“ се поврзува токму со шаторот како синоним за номадско (преносливо, неприцврстено) живеалиште.

Отаде, како што инвентивно ни сугерира Шафак, изгледа, дека не е неизводливо нашите татковини, особено, денес, да бидат и преносливи или подвижни, та постојано да ги носиме со себе. Впрочем, како што нагласува Шафак, оваа (мобилна) моќ особено им принадежи на писателите, оти нивната најважна (појдовна) татковина е токму Земјата на приказните. Излезот или чарето за состојбите на стеснети, притеснети, принудни, вкалапени идентитети, како жена интелектуалка и писателка по потекло од Балканот, ама, по своето животно искуство, престојот во неколку различни средини и до сега изминатиот творечки пат, воедно, граѓанка на светот, Елиф Шафак го гледа токму во космополитизмот како отворен предизвик, право на избор и креативна слобода.

На спротивната страна од светот, на границата меѓу Мексико и САД, Чикано поетесата и критичарка Глорија Анзалдуа – иновативно го преработи концептот на границата, толкувајќи го овојпат примарно како културна метафора и креативен предизвик. Во својата песна-манифест, „Borderland“ (од 1987 год), Анзалдуа дава толку податлив опис на границата, кој сосема удобно може да се вклопи (односно, прилагоди) во описот и на останатите, гранични подрачја и региони, каков што е Балканот:

„Кога живееш на граница
Самиот си бојно поле, каде непријателите се роднини“.

Сосема блиску до овој принцип на несводливата (и неизлечлива) граничност, арапско-израелската теоретичарка Ела Шохат сведочи за сопствената неможност себеси еднозначно (идентитетски) да се определи или пак конечно да ја „разреш“ својата идентитетска хибридноста од продуктивните наслојки на Другиот, онака како што очекуваат кусогледите

политики на исклучивоста. Во една од своите интригантни книги, Шохат се осврнува и на (премолчаната) практика на „избелување“ на самиот Исус, со цел визуелно да се избришат (исчистат) семитски траги и црти од неговиот лик (до оној степен, каков што и денес ни е познат), според стандардните очекувања и налози на евроцентризмот.

Но, оваа хибридна, односно, гранична состојба на повеќекратна идентитетска поставеност, сосема извесно, е застапена и важи за нас овде, на Балканот, простор, кој бил одамна осознаен како фатален крстопат од култури, религии, јазици, Истокот и Западот, па, сепак, недоволно имун на искушенијата и предизвиците за идентитетско прочистување, се' до денешно време.

Отаде, со оглед и на погоре наведените, антрополошки и филозофски увиди (на Морис Бланшо или на Армандо Њиши), слободно може да потврдиме и да заклучиме, дека книжевноста се потврдува себеси како неприкосновен и уметнички медијатор на другоста.

Таа едновремено функционира како суштински мост, превод и разговор со другоста, во сите нејзини варијанти, и, за останатите дисциплини, одвај видливи нијанси на разликовност и странственост.

Со векови наназад, книжевноста искажувала длабок, иманентен интерес, засегнатост и упатеност кон другиот – што, можеби, на најпрегнантен начин, е доловен во (граматички необичната) реченица „Аз сме“ (во превод, „Јас сме“), од романот на Господинов, „Физика на тагата“.

Од своја страна, и италијанскиот компаративист, Армандо Њиши упорно се повикува на тоа, дека литературата во својата основа има интеркултурна функција и, како таква, таа постојано го „модерира“ динамичниот „разговор“ меѓу културите (а тука, не можеме, а да не го препознаеме одекот на идеите од големиот руски учен Михаил Бахтин). При тоа, како особено значајно, Њиши го истакнува токму писмото на авторите мигранти, за кои смета, дека го даваат суштинскиот придонес за креативното освежување на современата литература.

„Книжевноста на авторите мигранти е постојан гостин во светот – книжевноста е патот кон длабоко гостопримство“ - порачува Армандо Њиши во своето дело, посветено на актуелниот феномен на бегалската книжевност, „Креолизација на Европа – книжевност и миграција“ (2013:59).

По својата иманентна (хуманистичка и творечка) предодреденост, книжевноста како уметност се потврдува, низ својот неодминлив и суштински интерес, засегнатост и упатеност кон Другиот.

Книжевноста при тоа не само што ја манифестира својата емпатија, соживувајќи се во тој процес со сензибилитетот на другиот, туку, таа оди и чекор понатаму, доброволно преземајќи ја улогата (или, подобро, кожата) на другиот, како и темелниот предизвик да се биде Друг.

Ова книжевно-уметничко понирање во, и осведочување на, (интракултурната) Другост станува особено важно и исцелително, кога станува збор за премолчаната, табуизирана, стигматизирана другост, што делотворно го обликува бегалското себе-поимање и себе-вреднување, самата егзистенција на бегалецот како Друг, чие радикално искуство останува длабоко врежано не само кај припадниците на првата (емпирииска) генерација бегалци (непосредни сведоци на бегалската драма), туку продолжува да одекнува во животите и делата на втората (пост-емпирииска) генерација (наследници, не и непосредни учесници во бегалската драма), прераснувајќи во пренесена, односно, транс-генерацииска траума, којашто, со сета сила (како и се'останато, што е потиснато, инхибирано), тежнее да остане забележана и запаметена во форма на (книжевен) монумент, како отворен повик за разговор и со-учесништво.

„Во основа, Јулија Кристева го дефинира егзилот како патологија, така што пишувањето за егзилот секогаш е оптоварено од траумата, со која е тешко да се биде соочен и таа да се елаборира“ (Д. Бјелиќ, 2008 : 382)

Врз основа на погоре искажаната констатација на Д.Бјелиќ, по аналогија може да се изведе заклучок, дека делата на Старова, Барџиева Колбе и Димковска, секое на свој начин, се (егзистенцијално) поттикнати од посредно доживеаната, (трансгенерацииска) патологија на егзилот – која им дава за право од своја страна да понудат детабуизација на другоста, овојпат, како интракултурен феномен, односно, искуство (доживување) на сопствената абјектност во роднокрајната средина (живеејќи како дијаспора, дури и во сопствената земја).

Отаде, делата на Старова, Барџиева Колбе и Димковска нудат (катарзична) прилика за осознавање на другоста како интракултурен феномен и реафирмација на плодотворниот спој меѓу етиката и естетиката, што е иманено вграден во сведоштвата на другоста. При тоа, овие автори ни го долуваат искуството на (пост)бегалството како своевиден книжевно-уметнички хронотоп: специфично обусловена и артистички обликувана целина на време-просторот, каква што е иманентна токму на луѓето, кои биле

актери (учесници или дејци) на драмата на бегалството, која меѓутоа не се исцрпува или сведува само на еднократниот чин на бегството, туку се рефлектира и многу подоцна, низ животните искуства и приказни како на самите бегалци, како и трансгенерациските трауми и наративи на нивните наследници, од втората и следните генерации.

Користена литература

На кирилица

1. Кица Барџиева Колбе: Егејци, Култура, Скопје, 1999
2. Кица Барџиева Колбе: Земја на бегалците, Или или, Скопје, 2018
3. Георги Господинов: Физика на тъгата, София:, ИК Жанет 45, 2013
4. Лидија Димковска : Резервен живот, Магор, Скопје, 2012
5. Лидија Димковска: Но Уи, Или или, Скопје, 2016
6. Јулија Кристева: Црно сонце, Темплум, Скопје, 2005
7. Армандо Њиши: Креолизација на Европа, Магор, Скопје, 2013
8. Зејди Смит: Бели заби, Или или, Скопје, 2013
9. Луан Старова: Граница, Три, Скопје, 2018
10. Горан Стефановски: За нашата приказна,
<http://manu.edu.mk/wp-content/uploads/2018/11/goran-stefanovski.pdf>
11. Жарко Паиќ: Несведливиот Друг, <https://okno.mk/node/82398>, 8. I. 2020
12. Елизабета Шелева: Дом, идентитет, Магор, Скопје, 2004
13. Елизабета Шелева: Хетеротопии на писмото, Магор, Скопје, 2014
14. Елизабета Шелева: Бегство од биографија, Културен живот, Скопје, бр.1, 2019

На латиница

1. Gloria Anzaldúa: Borderlands/La Frontera: The New Mestiza, Aunt Lute Books, 1987
2. Jelisaveta Blagojević: Politika nedeljnog ručka, <https://fmk.singidunum.ac.rs/blog/politika-nedeljnog-rucka/>

3. Dušan I. Bjelić: Exile and Geopolitics of the Balkans, Slavic Review 67, no 2 (Summer 2008)
4. Vanja Kulaš: Lidija Dimkovska – Skrivena kamera; Rezervni život, Moderna vremena, Zagreb, 29.6.2018
<https://www.mvinfo.hr/clanak/lidija-dimkovska-skrivena-kamera-rezervni-zivot>
5. Elif Safak: The Revolutionary Power of Diverse Thought, https://www.ted.com/talks/elif_shafak_the_revolutionary_power_of_diverse_thought/transcript?language=en, 2017
6. Ella Shohat: Bodies and Borders, <https://www.jadaliyya.com/Details/29824>, 2013

Забелешки

- „ Другиот се толерира само репресивно, но не е признат како конститутивен момент на идентитетот. Несведливиот Друг, како што го одредува Дерида, е странец чијшто идентитет е токму во тоа едновремено да е пукнатина во самиот себе, свој и туѓ, а разликата го конституира идентитетот со празното место на слободата како постојано нова творба. Европа е токму макотрпна изградба на идентитетот од духот на несведливите разлики.

Фигурата на странецот во културниот простор на Европа нужно е и фигура на вечниот апатрид. Во него „изворните“ Европјани ја гледаат својата темна слика од другата страна на просветителството: расизмот и нетолеранцијата, масовната психологија на ксенофобијата како трауматско чувство на загрозеност...

Во оваа слика недостасува она што е историски разурнато во Европа од самиот почеток на модерната доба до крајот на Втората светска војна - несведливиот Друг“ (Ж. Паиќ, 2020)

- „Во основа, Јулија Кристева го дефинира егзилот како патологија, така што пишувањето за егзилот секогаш е оптоварено од траумата, со која е тешко да се биде соочен и таа да се елаборира“ (Д. Бјелиќ, 2008 : 382)

СЛАВЧО КОВИЛОСКИ

МАКЕДОНСКИТЕ АВТОРКИ ОД XIX ВЕК ПОМЕЃУ ДОМОТ И ЈАВНОСТА

За појавата и развојот на македонската женска писменост и творештво, односно авторство (она што некои го нарекуваат женско писмо), голема улога одиграле општествено-културните ус-ло-ви во XIX век. Покрај различните културни услови во Македонија во однос на слободните балкански, како и западноевропските земји, постои и уште една суштинска разлика во понатамошниот развој на македонското женско авторство. Соседните балкански земји (Србија, Бугарија и Грција) веќе ја имале воспоставена својата др-жав-ност, па жените можеле да создаваат во релативно побезбедни и во секаква друга смисла подобри услови за разлика од македонските жени. За да добиеме поцелосна слика за неможноста на жените да продрат во јавниот живот, доволно е да знаеме дека во ова време ниту мажите немале гаранција за неповредливост при дви-жењето, односно основни права за живот. Во речиси целиот XIX век, бал-канските поседи на османлиската држава претставувале мегдан за бор-ба на локалните аги и бегови, на арамиските банди и на револуцио-нер-ни борби од ослободителен карактер.

Сликовит пример за односот на локалните власти кон домашното македонско население наспроти странските државјани, ни нудат англиските патнички Аделина Ирби и Мју-ир Макензи. Тие, патувајќи низ Македонија запишале дека имале многу про-блеми со турските властодршци. Затоа, во еден нивен патопис запишале дека нивниот преведувач, селанец, бил из-ло-жен на постојани опасности и „секое влијание му беше одземено затоа што не носеше европска облека“. А треба да знаеме дека огромното мно-зинст-во од македонското население живеело во рурални средини или, пак, би-ло новодојдено во градовите, но со задржани селски навики и облека. За-тоа, ако на Англичанката Вирџинија Вулф ѝ било тешко да твори во 1928 година, бидејќи „жената мора да има пари и своја сопствена соба ако са-ка да пишува романи“, тогаш можеме само да претпоставиме со какви теш-котии се соочувале македонските жени. Од нив се очекувало да имаат повеќе деца кои, најчесто, самите тре-ба-ло да ги изгледаат во фамилијарна заедница која можела да брои и до пе-десетина членови, без никаква можност за интимно катче, во систем што не им овозможувал право на наследство (а со тоа и издршка), односно во заедница во која често пати мажите отсутствувале од домот (поради пе-чал-ба, трговија, револуционерен ангажман).

Значи, можеме да ја потврдиме константната зафатеност на же-ни-те во домот. Меѓутоа, ако се суди според нивните сопрузи, тие тука биле ре-лативно

безбедни. Надвор од портите постоеле фактори што можеле да го загрозат нивниот живот. Постојат бројни записи во поетските, прозните и драмските дела на македонските автори кои даваат описи за грабања на девојки, за силувања и за насилни потурчувања. Да се потсетиме и дека една од најпознатите македонски драми Македонска крвава свадба од Војдан Чернодрински како главен мотив го има грабнувањето на момата Цвета на отворено, во полето каде што се работело. Многубројни примери за вакви насилства има и во народните песни. И тоа е една од причините поради која сметаме дека можностите на македонските жени за литературна активност биле сведени на минимум. Сепак, енергијата и потребата за задоволување на интелектуалниот и творечки немир резултирале со, како што вели Е. Шовалтер „суштински женски уметнички форми, начини на изразување кои природно произлегуваат од женските импулси за грижа и за штедење, и тие сочинуваат еден женски јазик неразбирлив за машката публика или читатели“. Во овие уметнички форми на женското изразување, покрај ракотворбите, ги вбројуваме и интерпретирањето и пресоздавањето на народните песни. Така, пишувајќи за народните пејачки, некои нашп книжевни историчари одат чекор подалеку, именувајќи ги како „македонски поетеси“, а нивно-то творештво како „женско поетско писмо“, односно „македонско женско писмо на 19 век“. Ако го прифатиме тврдењето дека надарените народни пејачки создавале и пресоздавале песни (во усното творештво), односно дека се нивни авторки, тогаш македонското женско творештво во XIX век добива низа квалитетни имиња што треба да најдат место во нашата книжевна историја.

За оние жени, пак, што успеале да остават сопствен писмен запис, можеме да кажеме дека успеале да ги надвишат средината, стереотипите и ограничувањата, на тој начин станувајќи вистински пример за покажување на борбеноста на женскиот дух. За жал, поради силно изразените предрасуди дека на жените не им прилега јавниот настап, ниту да се потпишуваат со име и презиме, дел од нив никогаш не го обелодениле својот идентитет. Нивните текстови се објавувани како анонимни дописки, со иницијали или, пак, со псевдоним(и). На таков начин, целосната претстава за женското творештво во Македонија е значително осиромашена за поголем број авторки. Сепак, веќе регистрираните публицистички текстови на Марија Хр. Зрнева, Славка Динкова, Евтимица Јанчева, како и ракописната оставштина на Анастасија Милошова, Митра Миладинова и други

жени, даваат до знаење за нивните напори да покажат видливост и да покажат пркос, како и да ги реализираат, барем во дел, своите креативни енергии. Во XIX век од жените се очекувало да бидат ќерки, сопруги и мајки, па главната работа што им недостасувала било времето. А сепак, пос-то-јат повеќе случаи кога овие ќерки, сопруги и мајки биле и учителки, но и авторки. Успешното менаџирање на домашните и надворешните обв-р-с-ки го оценуваме како вистински подвиг на македонските жени, а на таков начин, македонското женско авторство од XIX век уште повеќе добива на значење. Всушност, за него можеме да дадеме и историска конотација и да го анализираме и од гледна точка на првичните обиди за еманципација на жените во општеството. Во оваа насока, ќе се послужиме со зборовите на Јад-ранка Владова дека: „и покрај тоа што не постои машко писмо, мораме да се соочиме со нешто што би можеле да го на-речеме и еманципација на женското авторство кое може и историски да се лоцира со својата засилена активност“. Како што можеме да видиме, таа активност за еманципација на жените не е појава исклучива само за XX век. Неа мора да ја вратиме малку поназад, во последните децении на XIX век, кога на територијата на Македонија започнале да се основаат првите женс-ки училишта, да се формираат првите женски организации и здру-же-ни-ја, кога учителките преку јавните говори започнале да ги бараат ос-нов-ни-те права за образование и кога, макар и скромно, започнале да творат и да објавуваат текстови.

За да ги претставиме тешките услови за активен јавен живот на Македонките, ќе го наведеме примерот со учителката Евгенија Ракиџиева, подоцна Јанчулева. Таа одржала повеќе говори во полза на жените и подготвила обемен извештај за женското образование во Прилеп. Ракиџиева се омажила за докторот Јордан Јанчулев, кој по извесно време заминал во Цариград на доусовршување. Поради тоа, според анонимната дописка од Солун упатена до цариградскиот весник Новини, „таа се грижела со труд и со своите средства да му олесни на својот сопруг да ги заврши науките. Тоа е редок пример за пофалба. Извршеното од г-ѓа Јанчулева е цел подвиг и достоин за поддршка“. Од друга страна, од членовите на Прилепската црковно-училишна општина, Јанчулева е опишана како мошне „енергична“ жена. Поради активностите што таа ги имала и во домот, но и надвор од него и кои успешно ги завршувала, за граѓаните станала пример, модел на жена, која со „под-виг“ успешно ги решавала проблемите од секојдневјето.

„Сопствената соба“ за Македонките од XIX век не постоела во физичка смисла. Тие можеле да ја проектираат само во својот ум. Она што останало со потписот на нивното перо е производ на културните промени кои настанале во македонското општествено и културно опкружување. Причините за скромната книжевна дејност, како што наведовме и погоре, ги наоѓаме во општествено-политичките услови во османлиската држава (а со тоа и во Македонија), во цврстиот патријархален систем и во традиционалниот поглед на светот, во немањето сопствена државност и кодифициран литературен јазик, во (полу)анархичната состојба која владеела во овие предели на Балканот, во немањето на имотна и животна безбедност, како и поради револуционерното движење кое ја опфатило Ма-ке-до-нија. Во нашиот случај, перото го замениле со пушките, бидејќи борбата за слобода речиси секогаш го надминува книжевниот порив.

ИНТЕРВЈУ

КНИГИТЕ СЕ СОДРЖИНА ПРЕЦЕДЕНА НИЗ СИТОТО НАРЕЧЕНО ЖИВОТ

Интервју со Владимир Јанковски, добитник на наградата Роман на годината на фондацијата „Славко Јаневски“

1. *Она што го одликува вашето авторско писмо е една специфика на остра и егзактна реченица. Посебно Вашиот последен роман е среќен спој на приказни чиј преплет формира чудна сторија со длабоки филозофски сонди. Зошто се одлучивте точно за таа стилистика?*

Се надевам дека речениците во „Скриени желби, немирни патувања“ се остри и егзактни. Живееме во време на хиперпродукција на многу нешта, а една од работите што се произведуваат во огромни и непотребни количини е вревата. Меѓу нив и вербалната врева. Во процесот на пишување ми се допаѓа аскетскиот однос кон зборот, кога сето она што има да се каже е кажано со минимумот потребни зборови.

2. Во кои авторски величини и начини на промислување ги наоѓате Вашите писателски примери?

Можеби „примери“ е малку претежок збор. Повеќе сакам да размислувам за тоа дека има одредени автори чија перспектива за тоа што значи да се пишува и како светот може да се преобразува во текст, го одредила начинот на кој ја гледам тријадата „свет – живот – текст“. А такви автори се многу, дел од нив критиката ги има споменато. За мене често пишувањето е и дијалог со некој друг писател, дијалог со филмска сцена, сликарско дело. Но, се трудам сето тоа да помине низ филтерот на моето искуство и мојата претстава за тоа што ме интересира во литературата. Експлицитните врски со конкретни автори и дела, експлицитната цитатност, колажот од други текстови се стратегии што постмодернизмот ги доведе до точка на исцрпеност и добро е литературата малку да се одмори од нив.

3. Каков е инспиративниот простор на нашите автори, посебно на прозните и дали ние како македонска книжевност го имамо капацитетот да го импресионираме светот со оригиналност и комплексност?

Македонската книжевност има капацитет да биде дел од читачкото искуство на светот, но за да го стори тоа потребно е да ги надмине границите на Македонија во кои сега по малку се задушува. А тоа е многу потешко отколку што обично се мисли. Не е доволно само да се има добра книга. Објавувањето превод во странство, особено надвор од регионалните граници, е долг процес во кој треба да се вклучат многу страни и да се исполнат многу услови. Тоа е процес во кој авторите од нашата земја не можат да бидат активни чинители доколку нема сериозна системска поддршка. Ние немаме доволно преведувачи на странски јазици, па за некои земји и немаме начин да бидеме присутни во програмите на нивните издавачки куќи. Преводите на дела од странски автори на македонски јазик често се производ на сериозна и системска поддршка што странските автори ги имаат во своите земји. Од посебните програми на нивните министерства за култура, агенциите за книги или фондациите. Кај нас тоа постои на рудиментиран, закржлавен начин. Кога ќе се споредиме со најголемиот број европски земји, нашата книжевност е речиси невидлива на поголемите книжевни сцени. За тоа да се смени потребни се многу сериозни вложувања, но и знаење како тие вложувања вистински да се управуваат за да се дојде до одредени резултати. Да се

постигне нешто што нема да биде исклучок, туку правило на добро поставен систем. Кога сега би почнале да работиме на тоа првите посериозни резултати би можеле да ги видиме по 10 години.

4. *Кој друг книжевен род би го одбрале доколку некогаш се заситите од прозата?*

Можеби драмата, родот кој се наоѓа во најспецифична состојба во современата македонска книжевност.

5. *Кои се темите кои ги оставате за подоцна и дали имате некое катче во вашата инспирација кое се уште не ви е на дофат и вложувате напор да го достигнете?*

Се надевам дека темите кои ќе бидат доминантни во следните мои книги ќе дојдат како последица на животното искуство што следува. Темите го пронаоѓаат авторот, не е обратно. Сакам да размислувам за книгите како за содржина прецедена низ ситото наречено живот.

6. *Кој вид на уметност е во вашите афинитети повеќе освен книжевноста: театар, музика, филм, сликарство?*

На одреден начин ги сакам сите овие видови уметност што ги споменавте, тие биле составен дел од мојот живот во различни фази. Во средношколскиот период бев фасциниран од театарот и од она што го носи тој затворен простор во кој дишете заедно со други луѓе и ги гледате актерите пред вас, живи, достапни, од крв и месо. А истовремено се наоѓате на различни страни поради невидливата граница на илузијата што тие треба да ја создадат. Искуствата на поп-артот и надреализмот во сликарството се видливи во моите прози, како во атмосферата, така и во поетиката на просторот што го моделира дејствието. Слични се паралелите и со филмот...

7. *Колку книжевноста ваква каква што е во глобални размери може да го промени светот? Или барем овој грешен 21 век?*

Кога зборуваме за можноста книжевноста да го промени светот би можеле да одредиме два аспекти. Првиот се однесува на директната промена на нештата во некој кус временски период и тука одговорот е едноставен: таква промена врз основа на принципот причина-последица не е лесно остварлива. Вториот аспект се однесува на тоа како книгите што ги читаме го менуваат нашиот однос кон светот, појавите што нè опкружуваат, нашето секојдневие, релациите што ги градиме со другите луѓе. Како се однесуваме, што ќе направиме во текот на денот. Кога ќе го погледнам сето тоа, слободно можам да кажам дека книжевноста нè менува. Секојдневно. А со тоа го менува и светот. Секојдневно. Тие промени се суптилни, бавни, нијансирани и, секако, не се едноставни за забележување и толкување. Ама литературата е токму тоа – медиум на суптилноста, на бавноста, на нијансираноста, медиум на личното и индивидуалното. Медиум кој постојано истакнува дека животот не е ниту едноставен ниту лесен за толкување. Мислам дека понекогаш ја минимизираме оваа улога на книжевноста и, воопшто, на уметноста. Многу често нашите модели на размислување и толкување на реалноста потекнуваат од книгите кои сме ги прочитале, од уметничките практики кои го создавале нашето искуство за светот. Во тој контекст, книжевноста нè менува, го менува секој читател, а со тоа го менува и светот што тој конкретен читател го гледа или создава. Тие промени не се толку видливи и експлицитни како, на пример, промените што може да ги направи една разорна политика, но се многу клучни за она што претставува наш секојдневен и интимен живот.

БУКВА – НОВ КНИЖЕВЕН ЦЕНТАР ВО СКОПЈЕ

Интервју со Андреј Јованчевски, еден од сопствениците на кафе-книжарницата БУКВА

1. БУКВА е книжарница која го освежи македонскиот книжевен простор. По што е оваа книжарница поинаква од другите во Скопје? Воедно, БУКВА е и кафе-книжарница. Тоа потсетува на оној терк кој во светот го практикуваат книжевни брендови како Barnes & Noble? Каде го гледате среќниот спој на книгата и дружењето со пијачка?

„Буква“ е простор посветен на поврзување на различните оддели на скопската културна сцена – место за активно пресекување и соработка на авторите од различни културни сектори и за градење сестрани и развиени интереси,

потреби и навики кај културната публика во Скопје. Во исто време, „Буква“, како правен субјект, е првенствено кафе-книжарница, што значи дека барот и книжарската библиотека се 'рбетот врз кој се потпира финансиски. Во книжарскиот дел, „Буква“ споделува сличности со останатите градски книжарници, иако е меѓу ретките што им дава еднаква видливост на сите застапени издавачи – преку постојани акции и настани посветени на нивните различни изданија, како и преку редовно ажурирање на внимателно избрани наслови од нивните едигии, соодветно распоредени според дисциплинарните, жанровските и тематските предзнаци. Во програмскиот дел, „Буква“ функционира како мал културен центар – спроведувајќи промоции, претставувања, разговори, работилници, изложби, саеми и мали фестивали – не само книжевни, туку и од областа на визуелните уметности, музиката, сценската уметност итн. Спојот на книгата, барот, програмата на културни настани и кругот на редовни посетители обезбедува контекст за постојано и комотно движење и развивање на културната сцена.

2. *Имате богата понуда на книги од сите жанрови и од голем број на издавачки куќи. Што е она што најмногу го завртува интересот на читателите? Колку се купува македонскиот автор за разлика од светските книжевни имиња?*

„Буква“ застапува повеќе од дваесет издавачки куќи, при што предност имаат малите и средните книгоиздателства, а на полиците може да се сретнат и голем број лични и самостојни изданија. Целта на ваквата приоритизација е да го обезбедиме физичкиот простор што им е потребен на квалитетните редакции и издавачки програми на малите куќи за соодветно претставување на нивните одлични изданија на преводна или домашна литература. Она што особено нè радува е сè поразвиениот интерес за домашната книжевна продукција и препознавањето на квалитетниот книжевен превод на македонски јазик. Интересот за теориска и критичка, како и за графичката и монографската литература е особено забележлив, што ни е посебно драго, бидејќи „Буква“ постои, меѓу другото, и за да ги поттикне и развие тие жанровски интереси.

3. *Една од спецификите на вашата книжарница се и книжевните настани кои уште повеќе го оплеменуваат овој простор. Колку книжевните настани носат купувачи и дали е тоа еден од рецептите за книгата што повеќе да се доближи до својот читател? Споменувајќи ги книжевните настани, неодамна заврши четвртото издание на „ArtArea/Артерија“ чии содржини имавме можност да ги проследиме токму тука, во БУКВА. Што ја сочинуваше програмата на ова издание на фестивалот?*

Да, книжевните настани имаат редовно место во програмскиот распоред „Буква“. Освен што секоја недела „Буква“ ја посветува на одреден наслов, автор, жанр, издавач, едиција или тема, редовно се случуваат книжевни промоции и авторски претставувања. Во изминативе два-три месеци „Буква“ беше домаќин и на неколку поголеми книжевни случувања, меѓу кои можат да се издвојат прогласувањето на добитникот на наградата Роман на годината 2021 на Фондацијата „Славко Јаневски“, доделувањето на стрип награда „Лифт #3“ на издавачката куќа „Темплум“, и четвртото издание на интермедијалниот фестивал „ArtArea/Артерија“ на издавачката куќа „Бегемот“. Фестивалот „Артерија #4“ беше најголемиот настан во кратката историја на „Буква“ и во својата програма ги опфати следниве учесници: Јелена Белиќ, Македонско студентско етнолошко друштво, Социјално претпријатие „Еснаф“, Пјотр Пажински, Оливие Бурдо, Милена Баиш, Диего Арболеда, Сашо Огненовски, Владимир Мартиновски, Васко Марковски, Александра Јуруковска, Готен, Весна Лемаиќ, Амет Селим, Филип Јорданов, Виктор Трајановски, Скопски филмски фестивал, Леон Ристов, Ибер Деари, Верица Недеска, Дина Дума, Сказнувалка, Звуци, ПНВ Публикации, Андреј Ал-Асади, Викторија Ангеловска, Димитар Арнаудов, Павлина Атанасова, Ива Дамјановски, Диме Данов, Ивана Јовановска, Благица Трајкоска, Исток Улчар, Љубица Шопова, ВИС Тркалезна маса. Целта на фестивалот во голема мера ја отсликува и мисијата на „Буква“ – да создаде жива платформа за поврзувањње и дијалог меѓу авторите во различните културни домени и тенденции, спојувајќи ги во богата културна програма за време на три фестивалски дена, но и фацилитурајќи ја нивната понатамошна соработка на конкретни интермедијални проекти.

Сашо Огненовски и Андреј Јованчевски

СКОПЈЕ

ТОМИСЛАВ ОСМАНЛИ

ВОДЕНИ ПРИКАЗНИ

Есента во Скопје обично носи обилни дождови, како небото да сака на Градот наеднаш да му ја врати секоја капка што му ја всмукувал во врелите денови на продолжените, спарни лета. А, таа есен, се истури еден дожд, еден небесен порој што лиеше со денови и ноќи, непрестајно, чиниш никогаш и нема да запре! Тогаш дури и најстарите се чудеа од каде се насобра, таму горе, таква силна вода што сега плискоти над Градот, притаен и вовлечен во себе како во полжавска куќарка. ,

"Ова не ќе е на арно", шепотеа маалските баби, собирајќи се во тивките, порано стемнати квечерини на последните дневни филцани разретчено кафе, сеедно стресувајќи ги од себе крупните капки дожд што им паднале на подвиените плеќи и што им се вовлекуваа во старите џемпери и фанели, топејќи ги со есенската влага нивните бели истенчени кожи и влегувајќи им дури до коските. Во тие предвечерја дотрчуваа и отрчуваа едни кај други, наметнати со шалови, стари палта и нови мушамы преку глава, за со муабетот да им дадат смисла на еднолично привршените денови. Но, како тој ноември дождот продолжуваше да паѓа, така секнуваа и здржаните, по малку пакосни тонови во нивните гласови, се' додека во нив не фати да се чувствува само старечкиот ужас од веќе сигурното излевање на високо надојдените, калливи води на Вардар.

Не ги двореа веќе своите одамна пензионирани домаќини со пресните утрински чаеви и топлите ранобудни гугувкања, туку започнаа нервозно да ги тераат секое утро да одат до Кејот и таму, на лице место, да видат до каде пораснаа опасно надојдените води. Така, од ден на ден, тие маалски извештаи стануваа се' подраматични, а откако властите и војската се растрчаа по бреговите, веќе беше јасно дека Градот и неговите до тогаш стивнати жители ќе се соочат со уште една поплава.

Така, реката најнапред фати да прелева онаму кадешто бедемите на Кејот беа најниски, а низ улиците започнаа да фрчат камиони и цистерни нервозно трубејќи, додека возбудените комуналци очајнички се обидуваа да ја попречат реката во нејзината, веќе беше јасно, неотстапна намера. Тогаш претанаа и нашите излегувања на улица, а потоа дури и собирањата во влезот на зградата, во која започнаа да се шират севозможни приказни за тоа како реката веќе поплавила куќарки кај Пајко и Маџир маало, и дека во некои делови од Градот војската со чамци ги спасува луѓето и набрзина собраната покуќнина од жолтите води што неумолливо навлегува во подрумите и по ниските куќарки кои не беа веќе ни така близу до некогашниот Кеј.

Градот не личи на себе, велеа постарите другари прераскажувајќи ги приказните донесени од нивните татковци и мајки што од продавниците креваа лебови и во платнените торби и јутените зембили носеа - колку што можеа да добијат - шишиња со млеко и масло "Витал" и "Дијамант" и мукавени вреќулиња брашно од скопската "Глорија", "тип 500", со еден збор започна една општа трчаница и брканица, како на Градот да му се заканува, не дај боже, војна, а не една навистина опасно и широко разлеана, но сепак - поплава.

Така беше во тие времиња: малите нешта, не само нам, на децата, туку и на постарите им се чинеа поголеми, покрупни и позначајни, одошто, можеби, и беа. Дури далеку потоа, можевме да ги видиме во некои поинакви димензии, и нешта од минатото и нивните доживувања, и самите себе си, во нив. Но, тогаш, поплавата беше додраматизирана и наскоро во очите на Градот, доби обриси, речиси на нов старозаветен Потоп. Не случајно таа беше доживувана како ужасен настан, како најголема катастрофа, дојдена, ете, ненадејно, за да го помати мирниот и хармоничен живот. Тоа беше природно за Градот кој под напливот на сè подобриот живот брзо ги заборава старите трауми, уверен дека заживува еднаш засекогаш во подобри, поизобилни и посреќни времиња, во времиња во кои сите општи несреќи се оставени во минатото (останува, во блиска иднина, да се реши проблемот со оние, приватните!) и уште одамна однесени со водите на Вардар. Така, се ширеше глас, Плоштадот и улицата "Маршал Тито" се претворени во едно длабоко езеро, во кое пред семафорите не запираат веќе автомобили, туку чамци и, чекајќи на гаснењето на црвеното светло (зеленото било, веќе, под вода!), се распловуваат низ улиците на Скопје, како гондолите, познати од пластичните сталажи врз кои, обично, стоеја над домашните радија или по витнините, за да потсетат на сликите понесени од каналите на Венеција што некои веќе ја имаа видено, додуша набрзина, меѓу две трстјански поупки. Скопје, велеа тогаш, е претворено во едно големо разлеано вардарско езеро. Тие приказни толку не беа заплашиле, што не сакавме да слегуваме ниту до влезот, сè мислејќи дека тука може да не' затече, онака размуабетени и саштисани од приказните за поплавата, некој нејзин ненадеен бран и да не' плисне и турне право во подрумот на зградата, најтемното и веројатно затоа најстрашното место во кое се одвиваа највозбудливите меѓу нашите играчки и најтаинствените меѓу нашите раскажувачки авантури.

Неколку години постар од нас, најмалите, во тие игри предничеше Зајо, нашиот беспоговорен шеф, со права сламено-жолта коса и ситни кафеави, живи очи што со себе, особено лете, од дома носеше мирис на лук, а од нас помалите, речиси редовно го одземаше својот данок во "дај-еден-гриз!", секогаш кога пред зградата ќе излезевме со парче леб намачкано со мармелад, маст со необични шарки од посолен алпипер, или со дебел слој шеќер навлажнет со малку вода. Сеедно, како за "командант на игрите", ние на тој данок свикнавме, па дури и радо му го дававме, особено откако ќе излезевме на улица, доцнежќи на веќе започнатите игри во кои нашето вклучување можеше да го овозможи само зборот на Зајо.

Така, поплавата ги прекина и нашитре средби по дождливите попладниња во влезот на зградата, еднакво како и интересните раскажувања на Зајо, секогаш исполнети со најнеобични расплети и завршници, како по правило им се случуваа токму на неговите најблиски, понекогаш така слични на највозбудливите филмски приказни што, обично, групно ги гледавме во оближното кино "Младина". Така, ние

ги голтавме нашите кришки, најнапред свечено загризани од Зајо, токму како и неговите бескрајни приказни полни со таинственост и најчудни доживувања, завидувајќи му што има такви роднини и познаници кои изведуваат или учествуваат во скоро невозможни јуначки зафати.

Наскоро, прекинавме да одиме и на училиште, зашто веќе и нашите родители остануваа дома донесувајќи, од краткотрајните излегувања, вести дека водата веќе го поплавила и маалото, и навлегла во подрумите од блиските куќарки. Така, деновите се растегнуваа во недоглед, без детските игри, а исполнети со здодевност како и со топлата пареа што ги исполнуваше собите, од лонците во кои мајките, како ништо да не се случува, продолжуваа да ги готват вообичаените есенски јадења, додека ние се маткавме околу нив, а радиото донесуваше нови вести за "евакуацијата", (необичен збор што тогаш за прв пат допре до мојата свест и таков остана во сеќавањето!) на жителите од најнастраданите делови на Градот. Така, остануваше или да се врткаме по запарените и добро загреани кујни, или да лежиме по нашите кревети и да се досадуваме со тенките сликовници в рака, и онака стотици пати прелистувани и преразгледувани во секој детал до крајна, приспивна здодевност.

Едно попладне, не издржувајќи повеќе, ја најдов мојата винтјакна на закачалката од претсобјето и по трет пат, од вратата ѝ дофрлив на мајка ми дека, "идам, малце, доле", додека таа, за чудо, не најде за потребно да ми одврати ниту збор, останувајќи необично рамнодушна, во кујната во која го подготвуваше делничниот ручек. Кога излегов на спратот, зградата ми се виде чудно темна за тој дел од денот и необично опустена, без оглед на тоа што од становите доаѓаа гласови и звуци на еден бездруго ненарушен секојдневен живот. Се спуштив на третиот спрат, кадешто живееше Зајо, посвонив и уверен дека ќе ми отвори токму тој, останав изненаден кога на вратата се појави полната фигура на мајка му, којашто, од високо ми рече дека Зајо е веќе цел ден надвор и дека отишол да - "евакуира". И само што ја затвори вратата пред мене, почувствував некаква влага во нозете им кога погледнав надолу, видов дека околу стапалата, брзо расте калливата вода од поплавата, чијашто неочекувана појава ме изненади и ме уплаши толку многу што, шлапкајќи, започнав да трчам кон скалите, сакајќи што побрзо да се вратам дома.

Во тој миг, меѓутоа, почувствував дека водата така брзо надојде што веќе ми беше до половината, спречувајќи ми го движењето, за набргу да го преплави целиот спрат и да ми дојде преку глава, поткревајќи ме и мене толку високо што наеднаш, со главата удрив во испуканата, бела таваница, додека од станот на Зајо сеедно продолжија да доаѓаат вообичаените звуци и гласови на неговите најблиски, како на овој спрат ништо особено да не се случува. Уплашен, видов дека ми нема друго и дека ќе морам да се нурнам во водата што и онака продолжи да расте. Зедов здив, ги затворив очите и се брцнав во жолтеникавата вода, а кога по некое време ги отворив очите, видов како водата се бистри и посинува, потсетувајќи ме на онаа од неодамнешното летување во Охрид. Но, за такви потсетувања немаше време. Додека, онака уплашен мафтав со рацете, сеедно останувајќи на самиот врв од преплавениот спрат, видов како се отвора вратата, токму од станот на Зајо и како од него излегува неговиот татко, кој, не оддавајќи ни најмал знак на чудење од необичната ситуација, рутински, како тоа да го прави секој ден, заплива вешто

"по вардарски", и тргна да слегува по скалите, во длабочините, кон влезот на поплавената зграда.

Тоа ме смири и мене и наеднаш се почувствував пријатно, како во некој чуден базен во кој можев да дишам, да слушам, дури и да говорам, без особен проблем. Појавата на двете стари сосетки што како пар ситни кркушки слегуваа по скалите, вешто пливкајќи и самите надолу, ми го истера и последниот страв, и како што неуморно ме потсетуваа дома, воспитано ги поздравив со едно кламбуресто и необично здебелено "Добар ден!", што тие и не го забележаа, онака лежерно запливани и размуабетени, додека од устите им излегуваа брзите ситни меурчести зборови.

Не можев ни да претпоставам каква интересна авантура можеше да ми се случи во таа поплава со која, дотогаш, сите меѓусебно се заплашуваа, не забележувајќи дека најголемиот страв го предизвикуваат, и несакано, токму кај нас, децата. Сега сето тоа беше сведено на едно крајно чудно, но бездруго пријатно доживување што вредеше да се продолжи, и затоа и самиот фатив да пливам надолу по скалите, сè додека на приземјето не го забележав татко ми, како најнормално го чека лифтот, враќајќи се како обично, изморен од работа. Подзастанав пред него, како виновник фатен на дело, но тој само ме погледна, уморно ми намигна, се насмевна и лебдејќи, влезе во штотуку пристигнатиот лифт и самиот исполнет со сината, бистра вода што очигледно веќе беше поплавила сè.

На улица, животот се одвиваше сосем вообичаено, како и секој ден. Луѓето се враќаа дома, меуресто поздравувајќи се, пензионерите лесно ги мафтаа низ водата своите платнени торби, инаку полни со последните покупки, набавени по најниската цена, пред затворањето на Зеленото пазарче, а балерините од оближното Балетско училиште изведуваа, еден прекрасен, до тогаш невиден танц, успорен и полн со елегантна лебдечка мекост. Тие испливуваа низ прозорците на Училиштето и продолжувајќи да се вртат, ги изведуваа своите лелејави "еленски скокови" и "па-де-деа" низ улиците на нашето маало, што наеднаш заприлега на чудесен базен во кој се изведуваат точките со раскошни водни танци, како во филмовите на Естер Вилијамс. А, на Кејот "13 ноември", лебдеа минувачите, продавачите на весници и соседите од маалските куќарки, со една слична нестварна слика што потсетуваше на фантастичните секвенци од филмовите на Винсент Минели. Под спорите бранови на таа лелејава, подводна раздвиженост, се повиваа и гранките на соголените дрвја по дворовите, како и хризантемите и џунџулињата по маалските бавчички, додека наоколу се разлетуваа куќарки од водни школки што, сиот восхитен, започнав да ги ловам и да ги пикам по џебовите. На Плоштадот, пред самиот влез во Офицерскиот дом, наместо јатата диви гулаби, пред носот ми прелета едно јато вардарски кленови што се креваа на широкиот простор и допливаа до покривот на Народната банка, додека други, мирно зобаа по камените коцки од плоштадот, мушнувајќи ги устите и зобнувајќи од кошницата, што со себе ја носеше стар семкар кој ги разбркуваше како муви, веќе механички, дури и беспотрбно, мафтајќи со раката.

На излозите од "На-Ма", на кои беа изложени два-три последни модели на есенски палта и пепито штофови, меѓу куклите се провираа најразлични вардарски

риби, па дури и една (кој зане од каде допливана) охридска пастрмка, мушната во една заостаната летна женска паларија од трска во живи бои. Оваа жива рибна "декорација", од време на време, на излозите ги лепеше своите раздвижени усти, како што тоа често го прават децата, изведувајќи смешни гримаси, и делејќи им на незаинтересираните минувачи необично симпатични бакнежи, а потоа се протнуваа меѓу гранските од есенската декорација, влегуваа меѓу рафтовите, правејќи мал наред и додевајќи им на купувачите што вообичаено однесувајќи се, ја полнеа нашата подводно оживеана "На-Ма". А, наоколу, како поплавата сè уште да се очекува, од време на време, и натаму нервозно профучуваа камионите и цистерните што некаде брзаа низ улиците покрај Кејот.

На излогот од продавницата за порцелан "Синоличка", кај улицата "Максим Горки", над која ведро светеше неонот на ракописната сина реклама, чиниите танцуваа низ просторот, а во оближната продавница, истото се случуваше со играчките што го полнеа нејзиниот мал простор, додека едно жолто-црвено ламаринено авионче, за кое со сигурност знаев дека по многуте пекања пред мајка ми, наскоро ќе го добијам како новогодишен подарок од родителите, самото излезе од продавничката - во мигот кога од неа уморно излегуваше и го заклучуваше дуќанот дебелината, тромава продавачка - и продолжи да лета кон мене, се' додека така, предвремено, не ми се најде во рацете, сепнувајќи ме од радост толку многу, што наеднаш ги ококорив очите и се најдов повторно - во мојата соба.

*

Така, заправо, заврши и поплавата, чиешто води се повлекоа како и што дојдоа, а нашето есенско секојдневие како и кратките денови на Градот продолжија да течат вообичаено, како што е и ред во стивнатата скопска есен.

Еден од тие денови кога родителите започнаа повторно да не пуштаат пред влезот во зградата, меѓу децата прв се појави и Зајо. По обичај, тој веќе им раскажуваше нови приказни за доживеалиците на неговите блиски во врска со неодамнешната поплава, а кога јас им се придружив, штотуку го започнуваше сопственото ново и најинтересно доживување од тие денови:

"...Сабајлето, коа поплавата беше најјака, станав и, глеам, околу зградава - све пуно со вода. "Готово, почна да вика мајка ми. Пропаднава стварите у подрум!". "Нема тоа да се случи, све док имаш вакви арслани, рече татко ми. Мие лично све ќе изевакуираме", и за малце, со него и со брат ми, се спуштивме доле, у подрум, да спасиме што може да се спаси. А, доле - све: тенцериња, тегли, пола канта сирење, зелката само што стаена у каци, и некои други драгоценни ствари: два куфери остаени од дедо ми, пунидокументи и слики, стари рамови, една наткасна, столчиња останати откоа купивме нов намештај. Абе, све... Ама, подрумот беше, више, пун со вода. Жута, прљава, дубока... Успеавме некако да ја откључиме вратата, ама водата продужи да навлегуе и све, да го пуни подрумов. Коа земавме све што можеше да се земе, едвај сме почнале да ти се пробијаме нагоре. Мие сакаме нагоре, а новата вода не бутта све нанзад. Брат ми и татко ми се искачива некако, а ја останав зад нив, со едно старо лимено корито у рукиве, к'о шо ми го дале да го носам и спасујам, и една стара метла со дршка у него. И чекам што ќе се деси. Татко ми и брат ми више

тука не бева. "Зајо, си викам, сеа мораш да бидеш ептен присебен. Иначе си готов. Жива глаа не изнесуеш. Има вода да те гута!".

Таман што сум го рекол тоа, коа ми дојде една сила, абе еве на, све у мускуливе ја осеќам. Нема, у тија моменти мораш да си таков, иначе отиде. Глеам ја, водава продолжуе, влегуе у подрумов. Коа сум ти фатил, држ'-не дај, лево-десно, едвај сум успеал да се пробијам по скалиоте, горе до приземјето, све држеечки, за оградата од скалите, ама што ако; зашто силите ми бева до сам крај и само се прашуев коа ќе дојде нова вода и ќе ме удави. И то'аш ми "светна" (сум го видел тоа у филм или не знам како), важно: го ста'ам коритото на тоа водата, мајката, глеам, плива, па полека, и ја ти се качујам у него. Потона малце, ама коа видов дека коритото ме држи, се сетив дека метлата може да послужи како весло, па сум ти замавтал дршката и - правац, испловуење надвор од зградата, кроз маалото. Маалото у поплава, ја у тоа моето кану. Све таласи го удираат - бам, бум - го нишаат...опасно, ама ја со тоа метлата - опааа - све фаќам рамнотежа. Нема лабаво. Гла'а треба да се спасуе. Ме носи, така поплавата, коа глеам, на едно дрво - абе, какво дрво - му се гледаат само голи гранките од тоа крошњата - мачка. Мјаука, ама не да мајука, него се корне и све нешто тужно глеа у една тачка, у тоа водата прљава пред неа. Еј, мајката! Она самата, заробена у голите гранки. А, у водата, шо да видам, и' се дави едно маче. Слушај бе...абе, не сум ни размислуел коа со цела сила сум ти завеслал - крк, крк - до дрвото и - тачно коа мачето потонуе, и водава го покрива - фљааас! - како сум се фрлил у неа, сум загњурил и - оооп, цап! - сум успеал да го фатам мачето пред да потоне по, у тоа, дубокото. Излегујам со него на површината. Оно, сирото, удавено, зима воздух, лапа. Ја, пружам рука накај мачката, сеа и неа сакам да ја спасам, ама она, уплашена од све това што ја стрефило, замавнуе со шапата и - граау! - овввака ме распоруе по рукава (Сеа више ми помина, а жими све не сум ја мочал раната, помина можда од тоа прљавата вода!)... Крвои на сите страни, рана - оволка'а. А, ти и' дааш рука спаса!

Али, животинка, што знае она што е тоа жртвовање. И, добро, сум успеал, врзо - цап! - и, заедно со нејзиното маченце, да ја ставам у тоа кануто. А, жими све, уморен више, едвај сум се качил и самиот. ,

Така, тројцата продужуеме да пливаме, да пловиме по тоа маалскиот двор, више ја не управујам, него како што не носи водата, а она, фино-лепо, не бута накај една куќа што само чардакот и' останал над вода. И така, допливуеме некако до него, ја ти се искрцавам, загазујам на тоа чардакот и - так, так, так! - чукам на врата. Има ли некој си викам, или вака ќе се страда, со мачки и со запалење плуча! Кога, таму, за среќа, изненаден и уплашен излегуе комшијата (не можам да ви кажам кој е, незгодно е, може да се увреди!). А, среќен што си ја глеа мачката, што да ти причам. Не се надевал дека ќе се најде некој што ќе му ја спаси. "Сум останал у очајање!", ми рече, ми стаи рука на рамово и фати да ми се заблагодаруе и да ме кани у куќа...

На благодарноста, како што раскажуваше Зајо, и немало крај, а пред нашиот маалски јунак среќните домаќини изнеле сè што во тој момент имале дома. Се разбира, како што тоа веќе и им доликува на спасителите, Зајо одбил да проба од понудените јадачки и пијачки, а домаќините не престанувале да му ја фалат храброста и пожртвуваноста.

По приказната никој не кажа ниту збор. Сите молчевме, зашто во неа имаше нешто што не' потсетуваше на еден од поскоро видените филмови, само малку преработено. И додека Зајо ѝ се ситеше, мислејќи дека молкот се должи на неговата приказна, тишината ја прекина еден, којзнае чиј, тивок глас: "И ти, не проба ни еден единствен 'гриз'?" .

Зајо само го погледна, си стана и се качи по скалите, кон дома, додека ние останавме да молчиме уште долго време. Замислените погеди убаво кажуваа дека во себе, секој од нас си врти некоја своја приказна, измокрена од штотуку поминатата поплава, бездруго сите различни, а сепак сите во нешто слични. Освен онаа на Зајо, до тогаш најдобриот раскажувач меѓу нас. А, што се однесува до мојата, знаев дека ниту една од нив не личи на мојата водена приказна. Мене ми беше доволно што, макар тој пат, за еден така важен настан за кој Градот уште долго зборуваше, сè таму, некаде, до земјотресот што се случи само осум месеци подоцна, токму јас ја имав доживеано најнеобичната од сите можни приказни за скопската поплава. Можеби зашто единствено во мојата немаше "евакуации" и спасувања, туку спротивно, едно длабоко нуркање, едно ново и радосно подводно и натстварно видување, едно топло предавање на бистро-сините води што така чудесно го преплавија мојот детски град и сочно ја натопија, најмногу мојата, меѓу сите останати водени приказни од тоа нашето време. Но, и уште нешто: никогаш потоа Градот не беше така радосен, восхитувачки спонтан, а жив, раздвижен, шарен, безгрижен, топол и прекрасен, прекрасен...како во мојата приказна.

*

Единствено, никогаш не ми стана јасно што се случи со школките собрани во таа приказна, што уште долго, залудно ги барав, како единствен доказ за нејзината веродостојност, по своите неутешно празни џебови.

(Од книгата „Пеперутката на детството“ во издание на Мисла, Скопје, 1994 г.)

ГАНЕ ТОДОРОВСКИ

СКОПЈЕ СРЕДЕГРАДСКА

Еден тип и една типка
Во типичен макси-ден
Мини-муабет од нога
Во лер подзатераа

Тој и здипли две-три шушки
Немам камче денес рече
Чурлава не ја гаснам

Долго сум сунгерисан

Вечен копук си му рече
Цел век дупена рака
Скивај браќа му на Буфтан-бега
Ни земаат мерка нам
Брат никогаш не бил коркач
Ќе им земе контра мерка
Ќе ги научи да шептат
Шет-пат да одмаглат.

Па се сврте: манучиња
Тврдолики чунки СОК
Ме чешаат пиралкиве
Дај преадресирајте се

Шугле шугаво од кога
Ти спец стана за насоки
Подобро е да приучиш
Свезди да пребројуваш

Сули-сули бани-бани
Цела џунгла избувтани
Грб ко мев и две-три рилки
В поликолор офарбани

Од кон Вардар Се-Ве-Ре-цот
Дувна та ги помодре –
Во Ве-Пе-Ше „Идризово“
По семестар запишаа ...

(Од поетската збирка „Скопјани“, 1980)

ВАСКО МАРКОВСКИ

Сафари зад Водно

Јасен. Ловиште, национален парк, природен резерват, или подземно скривалиште за македонскиот државен врв? Можеби е тешко да се дефинира што сè е Јасен, но едно е јасно. Станува збор за еден од најнепознатите предели во Македонија.

Можеме да објавиме стотици репортажи под заеднички наслов „Непозната Македонија“, но повторно ќе биде присутно чувството дека многу малку работа сме завршиле, сè додека не отидеме во „Јасен“, местото за кое никој не спори дека е едно од најнепознатите места во Македонија. Поводот да појдеме во „Јасен“ е една неодамнешна средба со Михаил Малахов, директорот на јавното претпријатие што стопанисува со резерватот, кој нè убедува дека повеќенаменското подрачје „Јасен“, како што официјално гласи називот, наскоро ќе биде достапно за секого и ќе биде врвна дестинација што ќе носи ловни туристи од сите краишта на светот. Решивме да сирнеме.

КУЛА. Водич во резерватот ни беше шумарскиот инженер Тони Арсовски, раководител за лов и шумарство во „Јасен“. Според договорот, со него се најдовме на крстосницата кај скопското село Нова Брезница, оддалечено на четириесет километри од центарот на градот. Оттаму заедно тргнавме кон месноста Кула – кон влезот.

Првото нешто што ќе го видите зад капијата на резерватот се неколкуте ловечки куќички на планината Караџица, на 1060 метри надморска височина. Куќите се со специфична архитектура – со форма на пирамиди. Како што ни објаснија домаќините, зиме тука паѓа и по еден метар снег, па затоа било одбрано такво архитектонско решение. Сидовите во собите се украсени со трофеи од помалку вредниот дивеч што го отстрелале гостите на ловиштето, што не е случај и со врвните трофеи, кои ги носат со себе. Од каде се ловците што доаѓаат во резерватот, најдобро ќе видите од врамените репортажни статии за „Јасен“ по сидовите, објавени во угледни светски списанија за лов и природа. Секоја куќичка има парно греење, а за посебно доживување во секоја има камин.

Остана уште да ги причекаме неколкуте работници што требаше да ги пренесеме со џипот до другите делови на „Јасен“, низ кои ќе поминеме.

НЕОТКРИЕНИ ПЕЈЗАЖИ. Големата табла што ја видовме веднаш по тргнувањето, најави дека патот е тесен 2 до 2,5 метри. Првиот пејзаж најави дека ќе се движиме низ шума од црн бор и варовнички карпи. На десетина минути возење од Кула, ја имавме првата средба со езерото Козјак, кое се договоривме да го видиме одблиску пред крајот на денот. Патот е навистина тесен и непрегледен и речиси е невозможно да се разминат две возила. Во тоа се уверивме кога нашиот ленд ровер нагло застапа за да се размине со камиончето со работници на „Јасен“, тргнати кон Кула.

– Обично се договараме, но сега не очекувавме некој да дојде отспротива. Но, ние го знаеме патот, па знаеме како да се извадиме – ни рече нашиот водич. Овој пат лесно се извлековме. Ленд роверот има високи тркала и може да се качи на карпестата банка, но тешко би можеле да се извлечеме со автомобил, без да скршиме полуосовина или без друго сериозно оштетување. Гледајќи ги видливите траги од големите пожари во 1994 и во 2007 година, помислувате дека би било голема авантура повторно да се пушти за јавен сообраќај патот што некогаш водел одовде до Македонски Брод. Гледано од око, ви се чини дека единствено разумно решение е да се пробие нова лента, но брзо се прашувате колку е тоа исплатливо, гледајќи го карпестиот предел низ кој се пробивате кон Порече.

Единствениот објект што го видовме по патот беше некогашната смоларница, каде што се собирала смолата од боровите дрвја, сè до откривањето на синтетичките масла. Во ридовите и долините што се отвораат пред вас веднаш ќе ги забележите големите висински разлики на теренот во кругот на резерватот, кои се движат од 319 до 2.473 метри надморска височина. Шумичката од левата страна на патот најави дека се движиме покрај коритото на реката- понорница Оча, најголемата река, по Треска, во кругот на „Јасен“. Пробивањето покрај скриениот водотек беше можност да видиме дел од опремата за одгледување на дивечот – хранилки, фаќалки и солишта. На целата површина на резерватот се поставени околу двесте хранилки и триста солишта за елени и диви свињи, за кои секојдневно се грижат работниците на „Јасен“, покрај другите дневни обврски. Еден од зафатите што треба да ги подобри условите за живеење на дивечот е и каптажата под сртот на планината, од левата страна на патот, со која се зафаќа водата од повисоките извори и преку цевковод се спроведува до пониските делови на резерватот – за напојување на дивечот. До нашето одредиште останаа уште десетина минути возење, па решивме накучо да одмориме кај Ристова чешма гледајќи

ги крупните мрени и крапови во базенот со свежа риба од рибникот на резерватот.

КРЕВЕТОТ НА КАСТРО. Дрвената куќа од спротивната страна на серпентината, најави дека пристигнуваме во Селиште – некогаш село, денес мала ловечка населба со неколку куќи. Застанавме пред камена куќарка со трофеј од муфлон. Нè пречекаа голем црн шарпланинец и неколку работници од овој дел на резерватот. По шарпланинецот дојдоа и пет-шест мали шарпланинчиња, растрчани околу мајката, која веќе тргнала кон џипот да ги провери гостите. Дознавме дека кутрињата се најновиот пород од фармата за шарпланинци во овој дел од резерватот.

– Сега ќе ги видиме куќите – ни најави Арсовски, покажувајќи кон трите ловечки куќи, секоја различна една од друга.

Почнавме од зелената, куќата што ни се виде најздрава и тазе реновирана. Поучени од искуството со ловечките куќи кај Кула, знаевме дека и тука треба да очекуваме убаво уредени соби украсени со трофеи, опремени со парно греење и луксузни бањи. Но, добивме и нешто поопипливо... Бевме решени да разбереме барем едно звучно име од ВИП-гостите што престојувале во „Јасен“, и покрај строгиот режим за чување на тајноста на идентитетот на гостите. На крајот ни успеа. Кога веќе не ни беа доволни имињата на поранешните комунистички функционери Лазар Колишевски и Благој Попов, на високи сојузни функционери од времето на СФРЈ и на министри од транзицискиот период на Република Македонија, успеавме да искамчине име на светски лидер.

– На овој кревет спиеа Раул Кастро, сегашниот претседател на Куба – ни признаа домаќините од кои настојчиво баравме да го потврдат или да го одречат нашето сознание.

Продолживме со белата вила и дрвената куќа што ја видовме од спротивната страна на серпентината. Кој би рекол дека некогаш ќе седиме во салон на луксузна куќа од дрво на околу седумдесет километри зад Водно, сиркајќи низ прозорецот да видиме дали ќе помине некој муфлон или елен лопатар, со студени лименки пијалок од фрижидерот во куќичката? Зар не е воодушевувачки кога сиркајќи низ прозорецот ќе здогледате пупунец или некоја друга убава птица на телефонскиот кабел на неколку метри од прозорецот?

САФАРИ. Откако ги видовме вилите и неколкуте колипки од кал и плетени прачки, ни остана предизвикот да видиме и нешто од дивечот по кој во „Јасен“ доаѓаат важни гости од светот, па дури и државници и светски прочуени бизнисмени, чии имиња неофицијално се врзуваат за ловиштето „Ивање“, дел од „Јасен“, од другата страна на Треска. Се упативме кон Подиште, едно од заградените размножувалишта за крупен дивеч во месноста Селиште, со површина од околу 1.800 хектари.

Првото нешто што нè потсети дека сме влезени длабоко во дивината беше топотот на ниското црвенкаво крзно што протрча на стотина метри од нас, пробивајќи се низ дрвјата. Одговорот го видовме во свежите траги меѓу камчињата во меката црвена земја – неколку мига пред нас оттаму поминал елен. Газејќи на прсти, се пробивме до набљудувачницата кај ледината на десетина минути одење оттаму.

– Дивечот е малку попаметен од нас, па се крие порано, пред да стане жешко. Ако негде има шанси да видиме нешто, тоа е овде – кај хранилката, кај солиштето – ни објасни со шепот нашиот водич.

Доволно е да ви засвони мобилниот телефон за да се исплаши и да побегне во друг правец, како што ни се случи нам. Повикот беше до Арсовски и требаше да нè предупреди на новата опасност на тесниот пат – тракторот со сено тргнал кон Подиште.

– Телефонот ќе ги оддалечи, ама еве шанса. Дивечот ќе се раздвижи од тракторот, па би требало да видиме нешто – велеше искуството на Арсовски, но излезе дека залудно чекавме. Сепак, имавме некаков ќар од тракторот – барем враќањето до џипот ни беше полесно.

Ја искористивме можноста да се провозиме и повторно тргнавме кон Селиште, да провериме дали треба некого да префрлиме накај Кула.

Но, не било пишано тој ден да го видиме Козјак. Телефонски повик ја прекина спокојната пауза кај куќарката со шарпланинците. „Под Кула има пожар, сите вработени итно да заминат за Кула“ – беа малкуте зборови од телефонскиот повик, пред да настапат тишината и неизвесноста.

Прво објавување: 18 јули 2008 г., Форум

(Од книгата патеписи „Непозната Македонија“ во издание на Бегемот, Скопје, 2020 г.)

ОЛИВЕРА ЌОРВЕЗИРОСКА

ЖЕЛЕЗНИЧКА

– Купив гробно место – гласно и речиси свечено соопшти Боге Близнаковски влегувајќи дома, иако навидум немаше никој. Уште не го беше одвиткал ни шалот од околу вратот, некаде од станот долета прашање:

– Единечно или двојно?

– Двојно. Јас сум женет човек. Како можеш да помислиш дека би купил гроб без тебе?

– Само прашав... – рече Горица и го бакна својот маж в образ, помагајќи му околу зимската облека во ходникот. Ехото на кажаното испиша нежен, безгласен прекор дека никогаш немаа ни зборувано за тоа, а тој веќе...

– Имаше некоја акција во Бутел. Навистина беше поволно...

Додека Горица вешто и брзо ги ставаше ракавиците, капата и шалот на сушалката на терасата, за да се изветрее мирисот што ја следеше со децении, ја прободе нејзината скришна кама со две острици и секавањата ѝ прокрвавија. Обилно, во две црвени шурки крв на студените плочки. Набрзина си влезе внатре, ко ништо да не било и весело го праша мажа си:

– Сакаш да направам чај?

* * *

За својот осумнаесетти роденден, Горица цврсто беше решила да си ги дупне ушите. Не можеше ни да претпостави што ќе значи за нејзиниот живот пијаната грешка на златарот 84 Улиците што ги нема во ГТЦ наместо по едно дупче на секое увце, левото да ѝ го дупне двапати.

– Зошто направивте вака?

– Како?

– Па... Нема врска – рече младата девојка, гледајќи се во огледалото. Плати и си замина со две болки, една до друга.

Од тој момент, до двете црвени шурки крв на терасата, двојноста ја следеше како сенка со крената секира. Нештата што требаше да бидат едно, секирата ги цепеше на две: сакаше двајца мажи, се мажеше два пати, двапати се селеше, имаше два спонтани абортуса и, еве, сега има и два гроба. Еден само за себе, единечен, и уште еден, двоен, брачен, комфорен и заеднички со својот втор сопруг. Додуша гробовите беа празни, ама кај и да е, ќе мора да почне да копа еден тежок и тврд муабет со Боге,.. зашто таа само неколку дена

пред него, на истата поволна акција во Бутел си беше купила единечно гробно место, само за себе. Иако е мажена жена.

Постојано го влечеше со себе мирисот на пијанството на златарот од нејзиниот осумнаесетти роденден. Во левата ноздра – посилено, во десната – троа послабо. Како сè да ѝ се удвојуваше и пред очите и во срцето; како на левото увце да ѝ тежеа две големи обетки немир.

Пред крајот на студиите, сновејќи се низ тенките ходници на Филозофскиот факултет, Горица набрзина се вљуби и за неколку месеци се омажи за својот колега Ангел Двојаков. Горица Двојакова. Заедничкото учење им одеше подобро отколку сите други работи заедно, дипломираа речиси во еден ден. Горица сè можеше, освен да го разгази својот нов, сутесен брак. Помал за цел број. Толку многу ја стегаше, целата се нафрли со плускавци и не додржа, пред да прокрвави, го подгази, набрзо и го фрли неизносен. Засекогаш останат речиси нов брак. Пред крајот на своите дваесетти, сновејќи се низ тенките ходници на осаменоста, Горица бавно се вљуби и за неколку Оливера Ќорвезироска 85 години се омажи за Боге Близнаковски. Горица Близнаковска. Се пресели по вторпат во сосем друг крај од градот – на улицата „Железничка“. Тојпат бракот ѝ имаше точен број, ни сутесен ни клампав; не требаше ни да се разгазува, ни да се подгазува, со него можеше удобно да се изоди сè до смртта,.. единствено мирисот на пијанството во ноздрите на Горица се засили. Боге беше алкохоличар.

* * *

– Сакам, ама од камилица! – одговори Боге веќе облегнат во фотелјата.

Набрзо на масичката имаше две шолји чај и две чиничиња со зимски колач со брусница и суво грозје. Горица, особено сега откако скришно си го купи единечниот гроб во Бутел, сè потешко го поднесуваше секојдневието совршено деливо со два. Сега, кога веќе имаше и втор, брачен и комфорен гроб меѓу нив, можеби требаше да почне да се копа тешкиот и тврд муабет. Се обиде, но уште првиот замавнат збор ѝ залетна в грло. Се закашла, Боге нежно ја потапка по грбот и сè стана како секогаш. Ги испија чаевите, ги изедоа колачињата, Горица ги однесе садовите в кујна и дискретно го отвори фрижидерот да провери колку точно полно го остава шишето со ракија. Боге никогаш не пиеше пред неа, но не престануваше кога ќе останеше сам.

– Ќе излезам малку, бргу ќе се вратам.

Одеше по „Железничка“ без никаква цел. На левото увце ѝ тежеа двете големи обетки немир, а двете сенишни болки, една до друга, ја следеа во чекор. Ја гледаше улицата како прв и последен пат во животот. Сакаше ем да ја запомни, ем да ја заборави. Се џареше во куќите наоколу, во стаклениот објект на Мала станица, внатре имаше некаков настан, во игротеката отспротива,.. потоа се упати подлабоко низ улицата, ја помина раскрсницата со „Герман“ и малку пред 86 Улиците што ги нема „Димче Мирчев“ од десната страна, вниманието ѝ го привлече жолтата куќа со две табли, една врз друга. Речиси исти. На едната пишуваше „улица ЖЕЛЕЗНИЧКА“, на другата „улица ЈОРДАН МИЈАЛКОВ“. Додека Горица размислуваше дали и со што би можела да ја откорне и да ја фрли едната табла, која било, зашто сеедно ѝ беше дали ќе остане старото или новото име на улицата (нејзе ѝ беше важно само нештата да не се двојни!), од куќата излезе една повозрасна жена со шапка.

– Зошто направивте вака? – ѝ се вдаде Горица.

– Како? – се зачуди жената и сомничаво ја погледна.

– Зошто ставивте две табли и за старото и за новото име на улицата? Ако повторно ѝ го сменат името?

– Јас не ги ставам таблите, ниту, пак, ги менувам улиците... Тоа од општината...

– Па... нема врска – рече Горица и го забрза чекорот. Двете сенишни болки, една до друга, речиси потрчаа по неа...

Имаше таман толку разум и сила да дојде до дома. Целото тело ѝ трепереше и пламтеше од студ и оган во едно. Ы течеа и солзи зад очилата замаглени од пребрзо дишење. Бувна во станот и додека ги собуваше чизмите во ходникот, забележа дека со сопствените чекори во домот внела опасна и конечна одлука. Седна покрај својот заспан, пијан сопруг и му шепна:

– Знаеш, Боге,.. јас смртта сепак сакам да ја поминам сама... Во единечен гроб... Си купив. На акцијата во Бутел.

(Од збирката раскази „Улиците што ги нема“, издание на Или-Или, Скопје, 2018)

МИЛУТИН ЃУРИЧКОВИЌ

ПЕСНА ЗА СКОПЈЕ

Скопје

Осумдесет и некоја

Градот на моето детство
Населба Карпош кај Треска
Улица Борка Талевски
Број 60 стан 4
Секавање на првата детска љубов
И првиот ноемврски дожд
Којзнае кад ее сега Соња Вангелова
Таа убава црноока девојка
Можеби е сега мајка
И нечија жена
Колку беше убаво во Скопје
Таа топла есен
Со песните на Драган Мијалковски
Додека ветерот лелееше
И ги виткаше водените гранки
Поминаа толку години
А Вардар и понатаму тече
Тече како некогаш

АВТОРИ

АЛЕКСАНДАР ПРОКОПИЕВ (1953), македонски прозист, есеист и музичар. Дипломирал на филолошкиот факултет во Белград каде што магистрирал, а, докторски студии завршил на Сорбона во Париз. Бил член на култната српска рок група „Идоли.“ Основоположник на постмодернизмот во македонската литература. Објавил дваесетина прозни книги – раскази, новели и еден роман: Пловидба кон југ, Слово за змијата, Антиупатства за лична употреба, Човекот со четири часовници, Човечулец. Добитик е на престижната награда Балканика: Работи во Институтот за македонска книжевност во Скопје.

АНДРЕЈ АЛ-АСАДИ (1996), македонски поет. Дипломирал на економскиот факултет на универзитетот Св. Кирил и Методиј во Скопје. Автор на поетските збирки : Midnight blues, Под дервишкото сике и Небесна геометрија. Двапати

бил во најтесен избор за наградата Браќа Миладиновци на Струшките вечери на поезијата.

ВАСКО МАРКОВСКИ (1973), туристички водич, поет, патеписец и литературен преведувач. Дипломирал на студиите по турски јазик и книжевност со чешки јазик и книжевност. Автор е на поетската книга Корпоративно утро, монографијата Урбани легенди и патеписите Непозната Македонија. Главен уредник е на месечникот Free Time Guide – Macedonia. Добитник е на признанието Најдобар промотор на Македонија за 2010 година.

ВЕСНА ЛЕМАИЌ (1981), димпломрала компаративна книжевност. Ги напишала книгите: Популарни раскази, романите Депонија и Кокошка и птици и збирката кратки раскази Добредојдовте. За Радио Словенија ја напишала радиодрамата Патник. Еден нејзин краток расказ е поместен во антологијата Најдобра Европска фикција. За своето творештво е добитничка на неколку награди. Повеќе од пет година учествува и е во организација на книжевно-музичкиот фестивал Жива книжевност во Љубљана. Весна верува во солидарноста, Grass-roots движењата, борбата против односто на моќта и е секогаш во лов по нови идеи.

ВЛАДАН КРЕЧКОВИЌ (1988), српски поет и прозаист. Дипломирал на отсекогаш за новинарство и комуникологија на Факултетот за политички науки во Белград. Автор е на романот Алекса или низ снеговите и сирените и на поетската збирка Париз, Тексас. Добитник е на наградата за дебитантска поетска книга Мостови на Струга на овогодинашните Струшки вечери на поезијата.

ВЛАДИМИР ИЛИЕВСКИ (1970), поет, прозаист и книжевен теоретичар. Дипломирал и магистрирал на филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје. Автор на поетските книги: Гледач на линија, Избор и случајности, Мојата лична амортизација, Нема исти утра, Ноќна еротска програма, Лични податоци и Брзината не убива, на збирката раскази Пената на црниот бран, книгата научни студии Цитатноста во лириката и романот Суво мастило кој влезе во потесен круг за наградата Роман на годината за 2020 година. Неговите дела се преведени на бугарски, хрватски, српски, руски, украински, полски, литвански, италијански и англиски јазик.

ВЛАДИМИР ЈАНКОВСКИ (1977), прозаист. Дипломирал на општа и компаративна книжевност на филолошкиот факултет во Скопје. Работел како уредник во издавачките куќи Темплум и Магор, а сега во издавачката куќа Готен од Скопје. Поважни дела: Огледало за загатката, Скопје со широко отворени очи, Лицата на невидливиот град, Невидливи љубови, Скриени

желби, немирни патувања. Добитник е на наградата Рациново признание и на наградата Роман на годината за 2020 година.

ГАНЕ ТОДОРОВСКИ (1929 – 2010), еден од најголемите поети и книжевни теоретичари. Дипломирал на Филозофскиот факултет во Скопје, каде и што докторирал и предавал хрватска и македонска книжевност – XIX век. Автор е на еднаесет поетски збирки и осум книги студии и критики, како и на две антологии, а и како коавтор на пет антологии. Поважни дела: Во утрините; Тревожни звуци; Спокоен чекор; Божилак; Апоеоза на делникот; Снеубавен ден; Веда Словена; Скопјани; Неволици, неверици, несоници; Недостижна. Добитник е на голем број награди: 11 Октомври, 13 Ноември, Кочо Рацин, Климент Охридски, Браќа Миладиновци, Гоце Делчев, Димитар Митрев, Ацо Шопов. Бил амбасадор на Република Македонија во Руската федерација. Преведен е на голем број јазици.

ЃОКО ЗДРАВЕСКИ (1985), поет и раскажувач. Дипломирал и магистрирал на филолошкиот факултет во Скопје. Работел како лектор по македонски јазик на филолошкиот факултет во Ниш. Автор на четири поетски збирки: Палиндром со две н, Куќички за птици преселници, Љубавина и Дедикал Икарал, како и на збирката кратки раскази Отсечки стварност.

ЃОРЃИ КРСТЕВСКИ (1981), прозаист. Дипломирал руски јазик и книжевност на филолошкиот факултет во Скопје. Автор е на книгите Обични и необични приказни и Другата страна, а коавтор на книгата Не сакам да ви кажам ништо. Преведува од руски, англиски и хрватски јазик. Со книгата Другата страна влегува во потесен круг за Наградата на Европската унија за литература.

ЕЛИЗАБЕТА ШЕЛЕВА (1961), книжевна критичарка, теоретичарка и преведувачка. Професорка е по методологија и шеф на секторот за компаративна книжевност на филолошкиот факултет во Скопје. Напишала над стотина написи, книжевни огледи и критики. Поважни дела: Книжевно-теориски студии, Културолошки есеи, Заробеници на денот.

ИВАН ХЕРЦЕГ (1970), поет, раскажувач и уредник. Дипломирал Хрватски јазик и книжевност на Филозофскиот факултет во Загреб. Автор е на поетските книги: Нашите други имиња; Ноќ на асфалтот; Снимки на земните воздишки; Ангели во жалост; Неправилности; Кога ќе дојде Вавилон; а во ракопис му е збирката Нулти живот, како и на збирката раскази Голи. Обитник е на голем број книжевни награди: Горан за млади поети, Здравко Пуцак, Рикард Јоргованиќ. Преведуван е на унгарски, романски, шпански, кинески, англиски, македонски, словенечки, полски, бугарски. Главен уредник е на списанието „Поезија“.

ЈЕЛЕНА ЛЕНГОЛД (1959), српска поетеса, раскажувачка и романсиерка. Работела како уредник и новинар во редакцијата на Радио Белград и како проект координатор на хуманистичката академија Нансен од Норвешка. Авторка е на голем број поетски збирки, збирки раскази и два романи. Поважни дела: Сликички од животот на капелмајсторот, Бунар, Панаѓурскиот маѓионичар, Балтимор, Откажување. Добитничка е на голем број награди: Ѓура Јакшиќ, Билјана Јовановиќ, Ефиминиот вез, како и на наградата на Европската унија за литература.

КАТАРИНА САРИЌ (1976), црногорска поетеса. Дипломирала филозофија и јужнословенски јазици. Авторка на 13 саостојни изданија. Нејзините дела се преведени на повеќе јазици и наградувани.

КАТЕРИНА МОМЕВА (1984), драмска авторка, сценаристка. Авторка на неколку драмски дела изведени ширум театрите во Македонија. Работи како драматург во театарот во Велес. Поважни драми: Телеграма, Хераклеја и Ликиниј, Калеш Анѓа дефинитивно, Сара, Исмена.

ЛИДИЈА ДИМКОВСКА (1971), македонска поетеса, прозаистка и преведувачка. Авторка е на седум поетски збирки и на романите: Скриена камера, Резервен живот, за кој е добитничка на Наградата за литература на Европската унија и Но-Уи, како и на збирката раскази Кога си заминав од Карл Либкнехт. Двојна добитничка на наградата Стале Попов, како и на наградите Тудор Ергези, Хуберт Бурда и Петру Крду.

ЛУЛЗИМ ХАЗИРИ (1962), поет и активист за човекови права. Автор е на поетските збирки: Песната се раѓа во самотија; Кога вратите се отвораат со свона; Излез од сафари; Самотија обесена како број на порта; Кога љубовта се троши како креда, како и на колумните Албански рокенрол! и Црно на бело. Преведен е на англиски, француски, романски, македонски и хрватски јазик.

МАРАМ АЛ-МАСРИ (1962) Марам ал-Масри е родена во 1962 г. во Латакија, Сирија. Студирала Англиска книжевност на универзитетот во Дамаск, пред да почне да ја објавува својата поезија во арапските книжевни списанија во почетокот на '70-те. Од 1982 г. живее во Париз, Франција. Денес, Марам ал-Масри се смета за еден од најрафинираните, највлијателните и најзнаменитите женски поетски гласови од нејзината генерација што ги одушевуваат читателите насекаде во светот. Нејзината поезија е високо вреднувана од критичарите во арапските земји и низ светот („Тајмс“, „Гардијан“ итн.). Добитничка е на наградите Адонис од Либанскиот културен форум во 1998 г., Premio Citta di Calopezzati, Prix d'Automne 2007 и многу други. Автор е на повеќе од десетина стихозбирки, а нејзините книги и песни се

преведени на повеќе од 20 светски јазици. Учествовала на бројни интернационални поетски фестивали во Франција и низ светот, а нејзините дела се објавувани од најпрестижните издавачки куќи во Британија, Франција, Италија, Шпанија, Ирска итн.

МИЛУТИН ЃУРИЧКОВИЌ (1967), прозаист, поет, научник. Автор на над педесет книги поезија, раскази, романи и научни книги: Како растеа близнаците, Каков татко, такви близнаци, Близнаците и семејниот циркус, Јас те сакам, а ти како сакаш и др. Приредувач на бројни антологии. Неговите книги се преведени на над четириесет светски јазици. Добитник е на наградите: Симо Цуцук, Доситеево перо, Раде Обреновиќ, Ана Франк и др.

ОЛИВЕРА ЌОРВЕЗИРОСКА (1965), романсиерка, раскажувачка, есеистка. Автор на дваесетина прозни дела. Добитничка е на наградата Стале Попов. Позначајни дела: Сошиени раскази, Заклученото тело на Лу, Кифличката Мирна, Еден текст и една жена, Дедо Миле, Аб'т.

СВЕН ПОПОВИЌ (1989), хрватски прозаист. Дипломирал компаративна книжевност, англиски јазик и американистика на Загребскиот универзитет. Пишувал музички и книжевни критики за специјализирани списанија за тоа. Неговиот првенец Небо во калта излегува во 2015 година, а во 2018 година романот Уверливо втор. Неговите раскази се преведени на англиски, германски, полски, каталонски и романски.

СЛАВЧО КОВИЛОСКИ (1978), поет, прозаист, книжевен критичар, културолог. Автор на три поетски збирки, една поема, две монодрами, три романи и една збирка раскази: Сонцето повторно ќе изгрее, Сонување, Синот на кралот, Барутна поезија и др. Добитник е на наградите: Прозни мајстори, Јован Котески, Гоце Делчев.

ТОМИСЛАВ ОСМАНЛИ (1956), романсиер, раскажувач, драмски автор, сценарист и есеист. Автор на над триесет прозни и драмски дела. Добитник е на наградите Крсте Мисирков, Мито Хаџивасилев Јасмин, 13 Ноември (двапати), Роман на годината, Млад Борец, Рациново признание. Позначајни дела: Дваесет и првиот, Пеперутката на детството, Зад аголот, Бродот Конзархија, Салон Бумс, Апокалиптична комедија, Двајца во еден.

ФЕРИ ЛАИНШЧЕК (1959), словенечки писател, поет, драматичр и сценарист. Роден е во Доленци, во Лутеранско семејство. Дипломирал новинарство на Љубљанскиот универзитет и од 1980 година работи како презентер во Радио Љубљана. Од 1990 година живее и работи во Мурска Собота. Автор е на над дваесет романи и исто толку романи за деца, на десетин поетски збирки, како и на голем број радио драми за деца и возрасни. Напишал сценрија за шест

филмови. Добитник е на голем број на награди како: Прешернов склад, наградата Кресник (двапати), Вечерница, Десетница, награда за сценарио на фестивалот за словенечки филм во Порторож, како и Прешерновата награда за животно дело.

ФИЛИП ГРУИЌ (1995), драматичар и прозен автор. Дипломира драматургија на Факултетот за драмски уметности на Белградскиот универзитет. Автор е на неколку драмски текстови кои се поставени низ сцените на Белградските и Новосадските театри: Не пред 4.30 и не после 5.00, Вилиците на Ебен Баерс, како и на романите Блудните денови на курестиот Џони и Потстанар кој влезе во потесен круг за НИН-овата награда и за Наградата на Европската унија. Добитник е на Стериината награда, наградата Слободан Селениќ и наградата Борислав Михајловиќ Михиз. Во подготовка се македонски и бугарски превод на неговиот роман Потстанар.